

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN
ANONİM KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine TAŞDEMİR

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kenan MERMER

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

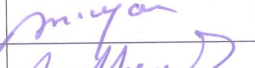
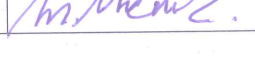
SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN
ANONİM KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine TAŞDEMİR

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

“Bu tez 20/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Kenan MERMER	Olumlu	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet UYAR	Olumlu	
Doç. Dr. Mehmet MEMİŞ	Olumlu	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
--	---	-------------

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Mine TAŞDEMİR
Öğrenci Numarası	:	1460Y09005
Enstitü Anabilim Dalı	:	İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN ANONİM KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİ (İNCELEME-METİN)
Benzerlik Oranı	:	%15

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

09/05/2019
Mine TAŞDEMİR

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

07/05/2019

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Kenan MERMER

Tarih : 07.05.2019

İmza:

☐KABUL EDİLMİŞTİR

☐REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tam adı Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdullah b. Hayyân b. Sanhac b. Mellâl es-Senhâci el-Bûsîrî olan, daha çok “İmâm-ı Bûsîrî” ismiyle ün salan meşhur şairin, Kasîde-i Bürde isimli çalışmasına yapılan anonim bir şerhin, tam transkripsiyonlu metnini, şerhin yapıldığı dönemin kültürünün, tasavvuf ve Divan Edebiyatı terimlerinin bu şerhe yansıma biçimini ortaya koymak için hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın, Klasik Türk Edebiyatı araştırmacıları ve bu alana ilgi duyanlar için bir örnek olacağı temennisi içerisindeyiz.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde çalışmayı sahiplenerek titizlikle takip eden, hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Kenan MERMER'e teşekkür ederim. Ve yine bu süreçte desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, kıymetli nişanlıma ve bütün dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mine TAŞDEMİR

20.06.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: HZ. PEYGAMBERİ KONU EDİNER EDEBÎ TÜRLER VE KASİDE-İ BÜRDE	3
1.1. Hz. Peygamber’i Konu Edinen Edebi Türler	3
1.2. Kasîde-i Bürde Şairi İmâm Bûsîrî.....	6
1.3. Kasîde-i Bürde.....	6
1.3.1. Kasîde-i Bürde’nin Bölümleri.....	6
1.3.2. Sebeb-i Te’lif.....	7
1.4. Türk İslâm Edebiyatı Şerh Geleneği İçinde Kasîde-i Bürde.....	8
1.4.1. Osmanlı Dönemi Kasîde-i Bürde Şerhleri	8
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Şerh ve Tercümeler	9
BÖLÜM 2: SA’DU’LLÂH HALVETÎ’YE ATFEDİLEN ANONİM KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİ’NİN MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	11
2.1. Âyetler ve Hadisler.....	11
2.1.1. Âyetler	11
2.1.2. Hadisler	15
2.2. Dinî Kavramlar	16
2.2.1. Allah/Rabb.....	17
2.2.2. Âyet/Kur’ân/Vahiy.....	18
2.2.3. Cehennem	18
2.2.4. Cihad	19
2.2.5. Cin/ Şeytan.....	19
2.2.6. Duâ/ Tesbîh.....	20
2.2.7. Farz/Sünnet	21
2.2.8. Fitne.....	22
2.2.9. Günah/ Haram	23
2.2.10. Kâfir/Küfür (Dinden Çıkma).....	24
2.2.11. Mîzân.....	24
2.2.12. Nübüvvet.....	25
2.2.13. Nübüvvet Mührü (Mühr-i Nübüvvet)	25
2.2.14. Peygamber	26
2.2.15. Şefaât	27
2. 3. Tasavvufî Kavramlar.....	28
2.3.1. Aşk.....	28

2.3.2. Derviş	30
2.3.3. Hayret.....	30
2.3.4. Hevâ/Heves	31
2.3.5. Himmet.....	31
2.3.6. Hüsn (Güzellik)	32
2.3.7. İhya.....	32
2.3.8. Kâbe Kavseyn (Yakınlığın Son Derecesi)	33
2.3.9. Kerem.....	34
2.3.10. Mağfiret	35
2.3.11. Melâmet (Kınama-Yerme)	35
2.3.12. Nefs/Nefis	36
2.3.13. Teberrük	38
2.3.14. Vecd.....	38
2.3.15. Zühd	39
2.4. Cemiyet	39
2.4.1. Şahıslar.....	39
2.4.1.1. Kısra (Nüşirevân bin Kubâd).....	40
2.4.1.2. Ebrehe	40
2.4.1.3. Hz. Yûnus (a.s.)	41
2.4.1.4. Hz. Ebû Bekir (r.a.).....	41
2.4.1.5. Hz. Âişe (r.a.).....	42
2.4.2. Kavimler	43
2. 5. İnsan	44
2.5.1. Sevgilide Güzellik Unsurları	45
2.5.1.1. Göz.....	45
2.5.1.2. Yüz.....	46
2.5.1.3. Yanak	46
2.5.1.4. Ağız.....	46
2.5.1.5. Dudak	46
2.5.1.6. Diş	47
2.5.1.7. El.....	47
2.5.1.8. Parmak.....	47
2.5.1.9. Ayak	47
2.5.1.10. Kulak.....	47
2. 6. Tabiat ve Eşya	48
2.6.1. Madenler (Değerli Taşlar).....	48
2.6.2. Kozmik Âlem	49
2.6.2.1. Âlem	50
2.6.2.2. Cihân	50

2.6.2.3. Dünya	51
2.6.2.4. Yıldız	51
2.6.2.5. Ay.....	51
2.6.2.6. Güneş.....	52
2.6.3. Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar.....	52
2.6.4. Su ile İlgili Unsurlar.....	54
2.6.5. Toprak ile İlgili Unsurlar	54
2.6.6. Bitkiler ile İlgili Unsurlar	55
2.6.7. Hayvanlar ile İlgili Unsurlar	56
BÖLÜM 3: SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN ANONİM	
KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ	58
3.1. Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-İ Bürde Şerhi'nin	
Nüshaları	58
3. 2. Şerh Metninin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem	63
3.3. Metin	67
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	135
EK	144
ÖZGEÇMİŞ.....	149

KISALTMALAR

Bk. / bk.	:Bakınız
b.y.	:Basım yeri yok
bs.	:Basım, Baskı
c.	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
Ed. / ed.	:Editör
Haz. / haz.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazret-i
h.	:Hicri
nr.	:Numara
ö.	:Ölümü, vefat tarihi
sy.	:Sayı
s.	:Sayfa numarası
Trc. / trc.	:Tercüme eden
ts.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzeri
vs.	:Vesaire
v.dğr.	:Ve diğerleri
vr.	:Varak
yy.	:Yüzyıl
y.y.	:Yayıncı bilinmiyor

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Transkripsiyon Harfleri Tablosu

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin)			
Tezin Yazarı: Mine TAŞDEMİR		Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 20.06.2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım)+143(tez)+6(ek)	
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı: -			
Bu çalışmada Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi çeviri yazıya aktarılarak incelenmiştir. Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında, eserin müellife aidiyeti sorunu gündeme getirilmiş ve araştırma sonuçları sunulmuştur. Birinci bölümde Hz. Peygamber'i konu alan edebi türler, Kasîde-i Bürde'nin şâiri İmâm Bûsîrî'nin hayatı, Kasîde-i Bürde'nin inşâ sebebi ve son olarak Türk-İslâm Edebiyatı şerh geleneği içinde Kasîde-i Bürde'nin yeri ve önemi hakkında bilgiler ele alınmıştır. Bölüm sonunda ise Osmanlıdan günümüze kadar Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde yazılan Kasîde-i Bürde şerhlerinin listeleri verilmiştir. İkinci bölüm, <i>şerhe</i> ayrılmıştır. Bu bölümde eserin, muhteva ve şekil yönünden incelemesi yapılmıştır. Muhteva incelemesinde eserin şerh metodu, bölüm başlıkları, yapılan iktibaslar vs. incelenmiştir. Eserin şekil incelemesinde ise dil ve üslup, vezin, edebi sanatlar gibi alt başlıklar açılmıştır. Üçüncü bölümde, metnin hazırlanmasında izlenen yol hakkındaki bilgilere, transkripsiyon cetveline ve <i>şerhin</i> tam transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Çalışma esnasında edinilen bilgiler, Sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. <i>Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi'nin</i>, bu çalışma ile Klasik Türk Edebiyatı tarihindeki yerini almasını ümit ediyoruz.			
Anahtar Kelimeler: Kasîde-i Bürde, Şerh, İmâm Bûsîrî.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: The Anonymous Qasida-i Burdah Commentary Attributed to Sa'du'llâh Khalvatî (Analysis-Text)			
Author of Thesis: Mine TAŞDEMİR		Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER	
Accepted Date: 20.06.2019		Number of Pages: vii(pretext)+143(thesis)+6(app)	
Department: Islamic History and Arts Subfield: -			
This article examines the anonymous translation of the commentary on the Ode of the Mantle (<i>Qasida-i Burdah</i>) attributed to Sa'du'llâh Khalvati. It comprises three main parts. The introductory part discusses the authorship problem and presents our related research findings. The first part covers basic information on the literary types on the Prophet Muhammad's biography, the biography of <i>Imam Busiri</i>, the original eulogist, and his motivations for composing it and lastly, the place and importance of the Ode of the Mantle in the Turkish-Islamic commentary tradition. A list of the Ode commentaries is presented in the end. The second part is devoted to the commentary itself. It's analyzed in terms of structure and content. The content analysis includes the commentary, titles of its sections and quotations and citations. The structural analysis is divided into such sections as language and style, prosody and literary arts. The third part provides the reader with information pertaining to the method we employ to prepare this study and with the full transcription of the commentary text. All of our research findings are recapped and evaluated in the conclusion. We hope the anonymous commentary on the Ode of the Mantle attributed to Sa'du'llâh Khalvati attains its rightful place in the Classical Turkish Literature.			
Keywords: Qasida-i Burdah, Commentary, Imam Busiri.			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çalışmamızın konusunu İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Fatih 3976 arşiv numarası ile kayıtlı Kasîde-i Bürde şerhi oluşturmaktadır. Şerhin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Kasîde-i Bürde'nin beyitleri, şerhte yer verilen bazı âyet-i kerimeler ve her beytin devamında tekrarlanan "Nitekim mütercim buyurur" cümlelerinden birkaçı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nesih yazısıyla yazılan bu nüshanın tamamı harekelidir. Nüshanın varak sayısı 47 olup satır sayısı genellikle 19'dur, fakat 18 satırlı varaklar da vardır. Şerhin pek çok nüshası bulunmaktadır. Şerhin çok nüshasının olmasının, ilk yazılan Türkçe şerhlerden olmasıyla alakalı olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden şerh, anonim bir şerhtir. Her ne kadar birçok katalogda ve tez çalışmalarında Sa'du'llâh Halvetî'ye ait bir şerh olarak zikredilse de bu şerh, Sa'du'llâh Halvetî'nin izni ve işaretiyle bir müridi tarafından yazılmıştır. Bu konudaki bilgi yanlışlığını gideren isimlerden biri Ebubekir Sıddık Şahin'dir. Yazdığı yüksek lisans tezinde, bu şerhin Sa'du'llâh Halvetî'ye ait olmama ihtimaline değinerek eseri onun oğlu ya da müridlerinden biri yazmış olabilir, diye de eklemiştir. Sa'du'llâh Halvetî hakkında incelediğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Çalıştığımız nüshada herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Bununla birlikte eserin XVI-XVII. yüzyıllara ait olabileceğini gösteren iki husus vardır: Birincisi eserin en eski istinsah tarihinin 1617 yılına ait olması, ikincisi ise eserde "mütercim rahimehüllâh buyurur" ifadesiyle, manzumelerine yer verilen şâir Le'âlî'nin vefat tarihinin 1563 olmasıdır. Şerh, telif bir eser olmayıp Farsça bir esere yapılan manzum terceme niteliğindedir. Başka bir şaire ait olan ve her beytin şerhinin sonunda yer verilen manzumelerde Farsça kelimelere yer verilmesi de bununla ilgilidir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamızın önemi, İslâmi Türk Edebiyatı alanında ortaya konan bu eseri, Latin harflerine tam transkripsiyonlu olarak çevirmek ve incelemesini yapmak suretiyle ilim camiasına katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın Amacı

Şimdiye değin İmâm Bûsîrî'nin en kıymetli eseri olan Kasîde-i Bürde'sine pek çok şerh yazılmıştır. Çalışmamızın amacı Sa'du'llâh Halvetî'ye atfedilen Kasîde-i Bürde Şerhi'ni çevriyazıya aktararak incelemesini yapmaktır. Bu çalışmamızla, alandaki araştırmacılara örnek teşkil etmek niyetindeyiz.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızı yaparken öncelikle eserin atfedilen şahsa aidiyetini araştırdık. İncelediğimiz tez çalışmalarından ve çalıştığımız şerhin dibâcesinden istifade ederek bu şerhin Sa'du'llâh Halvetî'ye değil, onun bir mürîdine ait olabileceğine kani olduk. Daha sonra Hz. Peygamber ile İlgili Edebi Türler ve Kasîde-i Bürde ismini verdiğimiz birinci bölüme geçtik. Bu bölümde Hz. Peygamber'e duyulan muhabbet ve saygının bir tezahürü olarak yazılan edebi türlere ve şekil özelliklerine kısaca değindik. Birinci bölümün son başlığı olan Kasîde-i Bürde üzerinde, çalışmamızla doğrudan ilgili olması nedeniyle daha çok durduk. İkinci bölümde şerhin muhteva incelemesini yaptık. Üçüncü bölümde, farklı nüshalar ve çeşitli sözlükler yardımı ile çeviri yazıya aktarımını tamamladığımız Kasîde-i Bürde'ye ve bu manzum esere yapılan şerhe yer verdik. Vezin bilgilerini ve varak geçişlerini köşeli parantez ([]) içerisinde gösterdik. Haşiyeye yazılmış şiirleri ve şerhte yapılan hatalara dair düzeltme mahiyetindeki sözcükleri ve açıklamaları dipnotlarda gösterdik. Önce şârihin şerhe verdiği bölüm isimlerini, sonra sıra numarasını yazdık, daha sonra vezin bilgilerini verdik. Çalışmamızın “Sonuç” bölümünde, çalıştığımız şerh hakkında genel değerlendirmelerde bulunduk. Çalışmamızda istifade ettiğimiz tüm kaynakların künyelerine, “Kaynakça” bölümünde yer verdik. “Ek” bölümüne ise şerhin Osmanlı Türkçesi metnini ekledik.

BÖLÜM 1: HZ. PEYGAMBERİ KONU EDİNER EDEBÎ TÜRLER VE KASİDE-İ BÜRDE

1.1. Hz. Peygamber’i Konu Edinen Edebi Türler

Klâsik Türk Edebiyatı alanına ait eserlerde, Hz. Peygamber’e çok özel ve büyük bir yer ayrılmıştır. Bu Hz. Peygamber’e duyulan derin sevginin sonucudur. Mevlit, na’t, bi’set-nâme, hicret-nâme, mirâciyye, hilye, sîretü’n-Nebî, esmâ-yı Nebî, mu’cizât-ı Nebî, gazavât-ı Nebî, vefâtü’n-Nebî, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, kısas-ı enbiyâ gibi edebi türlerle âdeta bir peygamber edebiyatı meydana getirilmiştir.¹ Hz. Peygamber merkezli bu kadar çok türün ortaya çıkması Hz. Peygamber’in, insanlık için kurtuluş ve rehber olarak görülmesi dünyadaki kirlerden arınmaya vesile olması, sadeliğin ve doğruluğun önderi olması, ahlakının mükemmel olması gibi pek çok güzel vasfa sahip oluşuyla alakalıdır.² Hz. Peygamber’i konu edinen edebi türlerden başlıcaları şunlardır:

1.1.1. Ahmediyye/Muhammediyye: Hz. Muhammed’in hayatından bahseden manzum nasihat kitaplarına bu isimler verilmiştir.

1.1.2. Hilye: Türk edebiyatında Peygamberler ile dört büyük halifenin fiziksel özelliklerini, ahlaklarını ve örnek davranışlarını anlatan eserlere denmektedir.³ Mecazen “yaratılış, suret ve güzel vasıflar” demektir. Osmanlı kültüründe Hz. Peygamber’in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır.⁴ İmam Tirmizî’ye ait olan eş-Şemâ’ilü’n-Nebeviyye isimindeki eser, bu türde kaleme alınan çalışmaların ana kaynağı niteliğindedir.⁵ Hilyeler müstakil olarak kaleme alındığı gibi mirâc-nâme, mevlid gibi diğer türlerin içinde de yer almıştır. Bu türün en önemli temsilcisi Hâkânî Mehmed Bey’dir (ö. 1606).⁶

1.1.3. Kırk Hadis: Hz. Muhammed’in sözlerine hadis denir. O’nun kırk hadisinin bir araya getirilmesiyle oluşan, Arapça’da “Hadîsu Erbaîn” denilen eserlerdir.⁷ XIV.

¹ Gülcan Tanıdır Alıcı, Editör: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, *Mevlid Mar’aşî Kurrâ-zâde Nâdirî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)*, (Kahramanmaraş: Fa Ajans, 2009), 53.

² Nurullah Çetin, *Edebiyat İncelemeleri*, 1. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 71-89.

³ İskender Pala, “Hilye”, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 208.

⁴ Mustafa Uzun, “Hilye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 44.

⁵ Bilâl Kemikli, *Türk İslâm Edebiyatı Giriş*, (b.y.: Emin Yayınları, ts.), 124.

⁶ Abdurrahman Güzel – Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 1. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 339.

⁷ Ali Çavuşoğlu, *Türk İslâm Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler ve Şahsiyetler)*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015), 113.

yüzyılda Mahmud b. Ali'nin her biri on hadisten oluşan dört bâbdan müteşekkıl olan Nechü'l-Ferâdis'i bu türün ilk örneğidir.⁸

1.1.4. Mevlid: Arapça *velede* kökünden türetilmiş, ism-i zaman ve ism-i mekândır. İsm-i zaman olarak; “doğma; dünyaya gelme, doğulan zaman; herhangi bir kimsenin doğduğu zaman, özellikle Hz. Muhammed'in doğum zamanı” vb. anlamlara gelmektedir. İsm-i mekân olarak da herhangi bir kimsenin doğduğu yer, ev, mekâna “mevlidü'n-nebi” denir.⁹ Terim olarak, Hz. Muhammed'in doğum vaktini ifade etmek için ‘mevlid’, Hz. İsa'nın doğum vakti içinse aynı kökten gelen ‘milâd’ kavramları kullanılmaktadır.¹⁰ Kaynaklarımızda ilk Türkçe mevlid metni hakkında kesin bir bilgi yoktur ancak Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ının ilk mevlid olduğu kabul edilmektedir.¹¹ Türkçe’de, halk arasında “mevlüd” şekliyle bilinmesine sebep olan şeyin; (v) tesiriyle olan bir yuvarlaklaşmadan kaynaklanması ihtimal dahlindedir. Ancak bu kelimenin doğrusu mevliddir çünkü mevlüd Arap dilinde “doğmuş, çocuk” anlamlarındadır.¹² Mevlid, günümüzde özellikle ölen kişilerin ardından ya da belirli gün ve gecelerde okunmaktadır.¹³

1.1.5. Mi'râc-nâme/Mi'râciye: Hz. Peygamber'in Miraca çıkma olayını konu edinen manzum eserlere denir.¹⁴ Mi'râc-nâmelerde Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülüşü, Burak ismindeki bir binekle göğe yükselişi, Yüce Allah ile görüşmesi, diğer peygamberlerle konuşması gibi konular ele alınır.¹⁵ Türkçe eserlerde çokça işlenen Mi'rac, müstakil eserlerin haricinde siyer ve mevlidlerle, mu‘cizât-ı nebî gibi eserlerde de işlenmiştir.

1.1.6. Siyer: Cumhuriyet öncesine kadar edebiyat ilminin konusu olmuş ve bu alanda gelişmiştir. Kısas-ı enbiyânın eski Türk edebiyatına en zengin malzemeyi sağlayan başlıca dinî kaynaklardan olması bunda etkili olmuştur. Bu kaynağın en geniş bölümü Hz. Peygamber'le ilgili olan bölümdür.¹⁶ Arapça’da, “bir kimsenin ahlakı, karakteri, tabiatı” manasına gelen sîret sözcüğünün çoğuludur. Siyer, başta biyografi kavramı için

⁸ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 5. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 102.

⁹ Abdurrahman Güzel- Ali Torun, *Dinî -Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 3. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 660.

¹⁰ M. Fatih Köksal, *Mevlid-Nâme*, 1. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 20.

¹¹ Kemikli, *Türk İslâm Edebiyatı Giriş*, 121.

¹² Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, (İstanbul. Çağaloğlu Yayınevi, ts.), 150.

¹³ Şinasi Gündüz, “Mevlid”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 260.

¹⁴ Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 527.

¹⁵ Abdurrahman Güzel – Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 339.

¹⁶ Mustafa Uzun, “Siyer ve Megâzi” (Türkçe Siyer Kitapları), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 324.

kullanılmıştır ancak daha sonra Hz. Muhammed'in yaşamı anlamında literatüre yerleşmiştir.

1.1.7. Na't: Hz. Muhammed'in yaşamını, fizikî ve ahlaki özelliklerini övmek amacıyla kaleme alınan şiirlere na't denir. Hz. Peygamber'e yazılan ilk övgü şiirleri, İslâm dininin yayılmaya başlamasından sonra, Medine döneminde yazılmıştır. Bedir ve Uhud savaşlarının olduğu dönemlerde, Müslümanlarla düşmanları arasında karşılıklı şiir atışmalarının yapıldığı bilinmektedir.¹⁷ Na't her ne kadar Hz. Peygamber için yazılan şiirlere dense de ashâb-ı kirâm, bazı Allah dostları ve tarikat pîrleri için de na'tlar yazıldığı olmuştur. Bunlara Na't-ı Hazret-i Ali, Na't-ı Mevlânâ'yı örnek göstermek mümkündür.¹⁸ Manzum na'tler çoğunlukta olmak üzere mensur na'tler de yazılmıştır.¹⁹ Manzum na'tlar daha çok kasîde tarzında yazılmıştır. Ancak gazel, rubâî, murabbâ, müstezâd, terkîb-i bend, musammat, kıt'a ve tuyuğ nazım şekilleriyle yazıldığı da görülmüştür.²⁰ Türk edebiyatındaki na't terimine karşılık olarak, Arap edebiyatında "medh", Fars edebiyatında ise "sitâyîş" sözcükleri tercih edilmiştir.²¹ İnsanların ölümünden sonra yazılan övgü amaçlı şiirlere ağıt, mersiye/resâ gibi adlar verilirken, Hz. Peygamber için yazılan şiirlere na't/mehdiye gibi adların verilmesinde dikkat çeken bir incelik, Hz. Peygamber'in daima diri olduğu telakkisini vurgulamaktır.²² Şairlerimizin ortak kanaati şudur ki, Hz. Peygamber'i methetmek için yazılacak olan her manzume ve edebî metin, O'nun faziletlerini ve erdemlerini tam olarak ifade etme noktasında noksan kalacaktır.²³ Şairleri na't yazmaya yönlendiren nedenler, kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

"Hz. Peygamber'e olan muhabbet, Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de övdüğü gibi Hz. Peygamber'i överek, Kur'ân'a uyma arzusu; Hz. Peygamber'in şefaatine erenlerden olma isteği, Hz. Peygamber'e olan bağlılık..."²⁴

¹⁷ Mustafa Çiçekler, "Na't", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 435-436.

¹⁸ M. Esad Coşan, Editör: Necdet Yılmaz, *Akademik Makaleler, Türk Edebiyatında Na'tlar*, (İstanbul: Server İletişim, 2009), 40.

¹⁹ Neclâ Pekolcay v.dğr., *İslâmî Türk Edebiyatı Giriş*, (İstanbul: Dergâh Yayınları), 157.

²⁰ Alim Yıldız, Editör: Ali Yılmaz, *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*, (Ankara, 2012), 173.

²¹ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara, 1993), 3.

²² Emine Yeniterzi, Editörler: Bilal Kemikli, Osman Çetin, *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi*, (Türkiye Diyanet Vakfı), 90.

²³ Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım*, (İstanbul: Birlik Ofset, 2017), 481.

²⁴ Yeniterzi, Editörler: Kemikli, Çetin, *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi*, 93-98.

1.2. Kasîde-i Bürde Şairi İmâm Bûsîrî

Şâirin tam adı, Muhammed b. Sa'id b. Hammâd b. Muhsin b. Abdillâh b. Hayyân b. Sanhac b. Mellâl es-Senhâcî el-Bûsîrî'dir. Lakabı Şerefü'd-dîn, künyesi Ebû Abdillâh'tır. Lakabını yalnızca şeref olarak yazanlar da vardır.²⁵ Kaynaklarda Bûsîrî'nin, h. 608 (m.1212) yılı Şevval ayının birine rastlayan salı günü dünyaya geldiği yazmaktadır.²⁶ Babası tarafından Bûsîrî olduğu için Bûsîrî, annesi tarafından da Delâslî olduğu için Delâsî nisbeleriyle anılmaktadır. Ailesiyle birlikte Delâs'a yerleşen Bûsîrî'nin gençlik yılları burada geçmiştir.²⁷ Bûsîrî, devlet dâirelerinde çalışmış veya kendi el sanatlarını icrâ ederek hayatını kazanmıştır. Kâtiplik, mübâşirlik, mutasarrıflık, hattatlık, küttâb hocalığı gibi çeşitli görevler yapan Bûsîrî, bu görevleri arasında pek çok yer gezmiştir.²⁸ Ömrünün sonuna doğru felç olan Bûsîrî, rivayete göre Hz. Peygamber için yazdığı bir kasîde sayesinde bu hastalıktan kurtularak, seksen küsur yaşlarında İskenderiye'de vefat etmiştir. O'nun vefat tarihi kaynaklarda farklı verilmiştir: İbn Şâkir el-Kütübî'ye göre 696 (1296-97) dır, Süyûtî'ye göre 695 (1295-96) dir, Kâtib Çelebi'ye göre ise 694'tür (1294-95).²⁹ Bûsîrî'nin şiirleri dışında başka bir eserinin olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.

1.3. Kasîde-i Bürde

Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Sa'id el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı ve el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Berîyye adını verdiği manzume, kafiye (revî) harfî mîm olduğu için el-Kasîdetü'l-Mîmiyye, şairin tutulduğu hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için de el-Kasîdetü'l-Bürde diye meşhur olmuştur. Ancak Kâ'b b. Züheyr'in kasîdesi de aynı adla anıldığından karışıklığa meydan vermemek için Bûsîrî'ninki daha çok Osmanlı kültür muhitinde Kasîde-i Bür'e şeklinde anılmışsa da literatürde el-Kasîdetü'l-Bürde diye tanınmaktadır.³⁰

1.3.1. Kasîde-i Bürde'nin Bölümleri

Kasîde-i Bürde onu şerh edenler ve üzerinde çalışanlarca şu on bölüm halinde incelenmiştir:

²⁵ Ebubekir Sıddık Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997), 30.

²⁶ Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, 31.

²⁷ Mahmut Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Sa'id", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 06: 469.

²⁸ Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, 35.

²⁹ Kaya, "Bûsîrî, Muhammed b. Sa'id", 06: 469.

³⁰ Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 569.

- 1. Bölüm:** İlk on iki (12) beyti bu bölümde yer almaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber'e duyulan aşk ele alınırken; heva ve nefis üzerinde durulmuştur.
- 2. Bölüm:** On altı (16) beyitten oluşmaktadır. (13-28. Beyitler) Bu bölümde şair, çeşitli benzetmeler yaparak nefse uymanın kötü sonuçlarından bahsetmiştir.
- 3. Bölüm:** Otuz (30) beyitten (29-58. Beyitler) oluşan bu bölümde Kasîde-i Bürde'deki asıl konuya, gerçekte anlatılmak istenen asıl meseleye giriş yapılmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in zahitliği, dünyanın malına mülküne ehemmiyet vermemesi üzerinde durulmuştur. Şair Hz. Peygamber'in izinden layıkıyla gidemediği, onun gibi ibadet edemediği için üzüntü ve pişmanlıklarını dile getirmiştir.
- 4. Bölüm:** On iki (12) beyitten (59-70. Beyitler) müteşekkil bu bölümde Hz. Peygamber'in doğumuyla beraber baş gösteren mucizelere ve bu mucizeleri gördükleri halde O'nun nübüvvetine iman etmeyenlerin bedbahtlığına değinilmiştir.
- 5. Bölüm:** Yirmi (20) beyitten (71-90. Beyitler) oluşan bu bölümde; ağaçların Hz. Peygamber'e selam vermesi, ayın yarılması, iki dostun mağarada gizlenişi gibi Hz. Peygamber'in mucizelerinin en büyüklerine yer verilmiştir.
- 6. Bölüm:** On dört (14) beyitten (91-104. Beyitler) oluşmaktadır. Bu bölümde Kur'an'ın üstünlüğü üzerinde durulmuştur. Kur'an'ın hem belagat yönü de dâhil mucizevî bir kitap oluşundan bahsedilmiştir. Kur'an okuyan insanların elde edeceği güzelliklere değinilmiştir.
- 7. Bölüm:** On üç (105-117. Beyitler) beyitte ele alınan bu bölümde İsrâ ve Mi'rac mucizelerine yer verilmiştir.
- 8. Bölüm:** Yirmi iki (22) beyitten oluşan (118-139. Beyitler) bu bölümde Hz. Peygamber'in cihadı üzerinde durulmuştur. Yine Hz. Peygamber'in cesareti, Muhacir ve Ensar'ın mücahitlerinden bahsedilmiştir.
- 9. Bölüm:** On iki (12) beyit (140-151. Beyitler) içermektedir. Şair bu beyitlerde geçmişte yazdıklarını bu yazdığı kasîdenin yanında anlamsız ve gereksiz olduğundan bahsetmiş, geçmişindeki tüm günahlarından nedamet duymuş, Hz. Peygamber'den şefa'at umduğunu dile getirmiştir.
- 10. Bölüm:** On (10) beytin (152-161) ele alındığı bu bölümde şair Allah'a duâ ve yakarışlarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'e ve ashâbına salât ü selâm getirerek, O'ndan şefa'at arzusu içinde olduğunu ifade etmiştir.

1.3.2. Sebeb-i Te'lif

Kasîde-i Bürde'nin yazılış amacı, şerhlerde Bûsîrî'nin dilinde özetle şöyle anlatılır: İmam Bûsîrî, kısmî bir felç rahatsızlığına yakalanır ve vücudunun yarısı tutmaz olur.

Uzun süre evden çıkamayan şair, Hz. Peygamber’e onu öven bir kasîde yazar. Kasîde’yi yazdığı gece rüyasında Hz. Peygamber’i görür. Hz. Peygamber ona şiirini okumasını söyler. O da okur. Şiiri okumayı bitirdiğinde Hz. Peygamber, onun vücudunun felç olan kısmını eliyle sıvazlar. Rüyayı gördükten sonra uyanan şair, vücudunun felcinin iyileştiğini fark eder. Sabah evinden çıkarken yolda bir arkadaşıyla karşılaşır. Arkadaşı ondan bu kasîdeyi ister. O, bu kasîdeyi henüz kimseye okumadığını, onun nereden haberi olduğunu sorar. O da rüyasında Hz. Peygamber’e okuduğu vakitte işitip dinlediğini ifade edince, Busîrî kasîdesinin bir nüshasını bu arkadaşına verir ve böylece bu kasîde halk arasında tanınır.³¹ Ebubekir Sıddık Şahin, tezinde bu kasîdenin “Bürde” adını almasıyla alakalı iki farklı olaya yer verir ve Sa’deddîn el-Farûkî ile ilgili görüşü mantığa daha yakın bulduğunu ifade eder. Olaylardan biri, şairden kasîdeyi dinledikten sonra Hz. Peygamber’in sırtındaki hırkayı çıkarıp Busîrî’nin sırtına örtüp, felçli yerini eliyle mesh etmesiyle; diğeri ise vezir İbnü Hinnâ’nın yaveri Sa’deddîn el-Fârûkî’nin gördüğü bir rüyayla alakalıdır. Sa’deddîn el-Farûkî’nin gözleri ciddi bir hastalığa yakalanır. Rüyasında Hz. Peygamber’i görür. Peygamber, ona gözlerine vezirden alacağı Bürde metnini sürmesini öğütleyerek, şifa bulması için duâ eder. Sa’deddîn el-Farûkî vezirin huzuruna çıkıp da rüyasını anlattığında, vezir bürdeden kastedilen şeyin; İmam Bûsîrî’nin Kasîde-i Bürde’si olabileceğini düşünür ve hizmetçilerine kasîdeyi getirmesini emreder. Sa’deddîn el-Farûkî onu gözlerinin üzerine koyar ve gözleri iyileşir. Bunun üzerine kasîdeye “Bürde” ismi verilir.³²

1.4. Türk İslâm Edebiyatı Şerh Geleneği İçinde Kasîde-i Bürde

1.4.1. Osmanlı Dönemi Kasîde-i Bürde Şerhleri

1) İbrâhîm b. Süleymân b. Sâdık b. Mürsel el-Hanefî el-Ankaravî, Şerh-i Kasîde-i Bürde, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hafid Efendi Bölümü, Nu. 473/5, 1508, vr. 105a-138a.

Türkçe yazılan mensûr ilk Kasîde-i Bürde şerhi, İbrâhîm Ankaravî’ye ait olan ve 914/1508 yılında kaleme alınan bu eserdir.³³

2) Lâlî Ahmed b. Mustafa Şerhi

Lâlî Ahmed b. Mustafa, Şeyhülislam İbni Kemal (873/1468-940/1534)’in ders halkasında yetişmiştir. Tahsili bitince kadı olarak birçok yerde görev yapmıştır. Hicri 971 yılında vefat eden şârih çok sayıda eser yazmıştır.³⁴

³¹ Şahin, *Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, 44-46.

³² Şahin, *Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, 46.

³³ Kenan Mermer, *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp –Kasîde-i Bürde Örneği-*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 233.

3) Ankaravî İbrahim b. Süleyman b. Mürsil'in Şerhi

İbrahim b. Süleyman'a ait olan şerh, Arapça, Farsça ve Türkçe karışık bir eserdir.

4) Şeyhülislâm Bâlî-zâde Mustafâ b. Bâlî b. Süleymân Rûmî, Şerh-i Kasîde-i Bürde, Köprülü Kütüphanesi Mehmed Asım Bey 459/1, 263 vr.

Nüshada müellife dair bir bilgi yahut ipucu yoktur. XVII. yüzyılın ikinci dönemine ait olan eser, genişletilmiş bir tercüme niteliğindedir.”³⁵

5) Yahyâ b. Abdu'llâh Defterî el-Mısırî, Tercümetü'l- Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr (Şerh-i Kasîde-i Bürde), XVII. Yüzyıl-I. Ahmed Devri, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Nu. 5515.

Şârih, eserin sebep-i te'lif kısmında, şerh yazma amacının dünya ve âhiret saadetine kavuşmak olduğunu söyler. Şerhte, usûl bakımından dilbilgisel ve nahvî izahlar geniştir.

6) Şeyh Abdullâh b. Şeyh Ahmed (ö.1728) Cübbe Şerh-i Kasîde-i Bürde.

Şârih, önce kaynak metni vermiş ardından da beyitte kastedilen mânâyı açıklamaya çalışmıştır.

7) Mekkî Mehmed Efendi İstanbulî (ö.1797), Tevessül (Şerh-i Kasîde-i Bürde).

Şeyhül-islam Mekkî Mehmed Efendi (ö: 1212/1797)'ye ait olan bu şerh, Türkçe Kasîde-i Bürde şerhleri arasında en geniş olanıdır.³⁶

8) Akhisârlı Hâfız İsmâîl Nazîf b. Muhammed Efendi, İklîdü's-Sa'âde, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, 17675/1, 23 vr.

Akhisârlı İsmâîl Efendi'ye ait olan bu şerh, manzûm olarak kaleme alınmıştır.

9) Mehmed Emîn b. Feyzullâh b. Ahmed Paşa Feyzî- zâde, Şerh-i Kasîde-i Bürde, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Böl., Nu. 246.

Şerhte ağır ve sanatlı bir dil kullanılmıştır. Şerhte öncelikli olarak beyitlerdeki lâfzî ve ma'nevî sanatlar incelenmiştir. Her beytin tercümesi verildikten sonra, metnin batına geçilmiştir. Böylece beyitlerdeki derin anlamların inkişâfı amaçlanmıştır.³⁷

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Şerh ve Tercümelere

1) Fevzi Aksoy-Mehmet Balcı, Kasîde-i Bürde İmam Busîrî (608-696) Terceme-Şerh ve Havassı, İstanbul: Feriât Yayınevi, 1975, 299s.

³⁴ Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümelere*, 72.

³⁵ Mermer, *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp*, 240.

³⁶ Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümelere*, 80.

³⁷ Mermer, *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp*, 244.

Bu şerhi Pazar Müftüsü Fevzi Aksoy ile Pazar Vâizi Mehmet Balcı birlikte kaleme almıştır. Eser bir mukaddime ve Kasîde-i Bürde'nin on bâbı, Kasîde-i Bürde'nin hassa ve fazileti, Kasîde okuma âdâbı ve şartları gibi çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır.

2) Halil İbrahim Şener, Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Bür'e ve Su Kasîdesi (Metin-Mukayese-Tahlil), İzmir: Hür Efe Matbaası, 1995, 151s.

Halil İbrahim Şener'e ait olan bu eser, üç ana bölümden oluşmaktadır: Na'tlerde Dini Zemini Oluşturan Ana Kaynak, Şâirler ve Eserleri, III.Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Bür'e, Su Kasîdesi.

BÖLÜM 2: SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN ANONİM KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHÎ'NİN MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Âyetler ve Hadisler

Tasavvufî şiirin çeşitli karakteristik özellikleri vardır. Bunlardan biri, alıntı (iktibas) yaygınlığıdır. “Tasavvufî çevrelerde yaygın ve ortak bir bilgi zemini oluşturan âyet-i kerimeler, hadis-i şerifler, dört halife ya da geçmiş ünlü sûfilerin vecizeleri, Arapça veya Farsça deyim ya da atasözü gibi kalıp ifadeler, çoğu zaman bir-iki kelime ile de olsa alıntılanarak anlam pekiştirilir.”³⁸

Klasik Türk Edebiyatı'nda Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerîfler, iki tükenmez esin kaynağı olarak değer görmüştür. Bunun içindir ki kimi şâirler beyitlerinin bir mısrasını düşürüp âyet ve hadislere yer verirken, kimi şâirler de mısra aralarında âyetlerden ve hadislerden iktibaslar yaparak, düşüncelerini onlarla ifade etmiştir.³⁹

2.1.1. Âyetler

“Fe-keyfe tunkiru hubben ba‘de mâ şehidet

Bihî ‘aleyke ‘udulu’d-dem‘i ve’s-sekamı^[5b]

Yukarıdaki beyitte “Fe keyfe tunkiru” ile şarihin de hemen aşağıda belirttiği gibi el-Bakara 2/28’e gönderme vardır: “Siz cansız iken size can veren Allah’ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O’na döndürüleceksiniz.”

“... Ve Hazret-i ‘İzzet -‘azzet esmâ’ühü- şeytân ‘aleyhi’l-la‘ne hakkında buyurur: “Leküm ‘adüvvün mübîn.”^[10a]

“Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık bir düşmanınızdır.” (el-Bakara 2/208) Nefs ve şeytanın insanın en büyük düşmanları olduğu söylenmiş ve telmihte bulunan âyetle, söz konusu düşmanlığın Allah tarafından da zikredildiği vurgulanarak söylenilenler pekiştirilmiştir.

“Emertüke’l-hayre lâkin mâ’temertü bihî

Ve mestekamtü femâ kavli leke-’stekımı

³⁸ Ömür Ceylan, *Böyle Buyurdu Sûfî Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları*, 48.

³⁹ Ağâh Sırrı Levend, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962), 25.

Ya ‘nī sañā ḥayrī emr eyledüm. Lākin ben emri ḵabül eylemedüm. Ve müstaḵīm daḥi olmadum. Ol cihetle ki ol sūre-i kerīmede Ḥazret-i Celālet-maāb -cellet celāletehū- “Fe’steḵim kemā ümirte.” didi.^[10b]

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol” diye Türkçe’ye çevrilen bu âyet, Hud Suresi’nin 112. âyetidir. Bu âyette Allah, kullarına istikamet üzerinde durmalarını emreder. İstikamet üzere olmak ise tüm nefis ve şeytanın tüm arzularını reddederek, her şeyi Allah için yapmak, Allah’ın rızasını gözeterek yaşamakla mümkündür. Şair bu beyitte istikametten şaşırdığı için derin üzüntü duymakta ve pişmanlığını dile getirmektedir.

“...Ve yūḵālū rāvede ‘an nefsihī niteki kelām-ı ḵadīmde: “Ve rāvedethū’lletī hūve fī beytiḥā ‘an nefsihī, el-ayet” ve rāvedethū’nūñ fā‘ ilī cibāl’ dūr.”^[11b]

Burada Yûsuf 12/23’e iktibas vardır: “Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve «Haydi gel!» dedi. O da «(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!» dedi.”

“De‘ā ilā ‘llāhi fe’l-müstemsikūne bihī

Müstemsikūne bi-ḥablin ḡayrī munfaşımı”^[13a]

Yukarıdaki beyitte yer alan “De‘ā ilā ‘llāhi fe’l-müstemsikūne” cümlesinde Âl-i İmrân 3/103’e telmih söz konusudur: “Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”

“...Allāh Te‘ālā -celle ve ‘alā: “İnneke le-‘alā ḥuluḵin ‘aẓīm.” didi ve enbiyādan ve rusûlden -‘aleyhimü’s-selām- hiç āferīde anuñ muḵārini ‘ilimde ve keremde olmadılar.”^[13b]

Hız. Peygamber’in fiziksel ve ahlaki güzelliklerinden bahseden şarih, söylediklerini Allah’ın kelâmıyla te’kid etmiştir: “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” (el-Kalem 68/4)

“...Ve vārid şū ṭaleb idicidir. Ḳāle ‘llāhu Teā‘lā: “Fe-erselū vāridehüm” ey ṭalebe’l-ma’e bi’l-ḡayẓi, ḡaḍab-ıla ve ḵavlühū ya ‘nī şol vaḵtın ki şuşuz olur, şuşamışlarıdı.”^[21a]

Şârihin telmihte bulunduğu âyet Yûsuf 12/19'da yer almaktadır: “Bir kervan geldi ve sucularını (kuyuya) gönderdiler, o da (gidip) kovanını saldı, (Yusuf'u görünce) «Müjde! İşte bir oğlan!» dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.”

“... Hattâ sûre-i “Elem tera”de vâki‘ olan aşhâb-ı fîl’den murâd bu ‘askerdür...”^[24a]

Şârih, Fil Suresi’nin birinci âyetine telmihte bulunarak, tarihte “Fil Vakası” olarak anılan olaya gönderme yapmıştır: “Rabbin, fil sahiplerine neler etti görmedin mi?” (el-Fîl 105/1).

“Ve men lem yec‘ali’llāhü nūran femā lehū min nūrīn ve men yuḍlilī’llāhu femā lehū min hād.”^[25b]

“Ve men lem yec‘ali’llāhü nūran femā lehū min nūrīn” âyeti Kur’ân’da en-Nûr 24/40’da yer almaktadır: “Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.”

“Ve men yuḍlilī’llāhu” âyeti ise Kur’ân’da 4 farklı surede yer alır.⁴⁰ Anlamı şöyledir: “Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, (hiç böyle yapamayan gibi olur mu?) Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: ‘Onlara ad verin (onlar necidir?). Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?’ Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkonuldular. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.” (er-Râ’d 13/33).

Lem taḵterin bi-zemānīn ve ‘hye tuḥbirunā

‘Anī’l-me‘ādī ve ‘an ‘Ādīn ve ‘an İremī’^[32a]

Beyitte geçen “‘ādīn” ve “İrem” sözcüklerinde el-Fecr 89/6-7’ye telmih vardır: “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine...”

⁴⁰ Bkz. 13/33, 39/23, 39/36, 40/33.

“... Allah Te‘ālā -‘azze şānuhū-nūñ, “Hüve’llezī enzele ‘aleykümü’l-kitābe minhü āyātün muhakkemāt” kavline muvāfiķ muhakkemāt olmaķ münasib oldu ki hattā şārih-i mezbūr mütercim-i mezkūr daķi buna zāhib olmuşlardı.”^[33a]

Yukarıda Âl-i İmrân 3/7’ye telmih yapılmıştır: “Sana Kitab’ı indiren O’dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab’ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar.”

“...Allah Teālā’nuñ: Şübḥāne’llezī esrā bi- ‘abdiḥi leylen min’el-mescidi’l-ḥarāmi ile’l-mescidi’l-aķṣa’llezī bâreknā ḥavlehū” kavline işâretdür.”^[36b]

Burada İsrâ Sûresi’nin ilk âyetinden iktibas yapılmıştır. Söz konusu âyette Hz. Peygamber’in bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya yürümesi, yani “İsra” mucizesinden bahsedilir: “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (el-İsrâ 17/1).

“... Ve zehrate’d-dünya, dünya zīnetidür. Li-ķavlihī Te‘alā: “Minhüm zehrate’l-ḥayāti’d-dünyā”... ”^[47a]

Tırnak içinde verilen cümle Tâhâ 20/131 de yer alır: “Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı hem de daha sürekli.”

“... Ḥādīş’den murād mevt-i ‘āmm’dur ki; “Küllü nefsin zā’ikātü’l-mevt”dür; ya’nī ey maḥlūkātuñ ekremī, mevt-i ‘āmm baña nüzül eyledikde, benim senden artuķ penāhgāhım yoķdur ki şeyṭān -‘aleyiḥi’l-la‘ne-nūñ şerrinden imānımı ḥıfz eyleye.”^[47a]

Bu âyet Kur’ân’da üç farklı surede geçmektedir.⁴¹ Anlamı şöyledir: “Her can ölümü tadacaktır.”

“... Niteki Ḥaķ Te‘ālā: “Lā teķneṭü min raḥmeti’llāh” buyurur.”^[48a]

⁴¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/185; el-Enbiyâ: 21/35; el-Ankebût, 29/57.

Şarihin iktibas yaptığı âyet ez-Zümer 39/53'te yer almaktadır: “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

2.1.2. Hadisler

“...Nitekim Hâzret-i Risâlet -‘aleyni’ş-şalevâtü ve’s-selâm- buyurur: “*Adâ ‘adüvvüke nefseke’lleti beyne cenbeyk.*”⁴² [10a]

“Senin en büyük düşmanın, kendi nefsidir” anlamındaki bu hadis, nefsin kötülüğünden bahsedilirken zikredilmiştir:

Hiz. Peygamber “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” âyetini okuduktan sonra, Hûd Sûresi’nin kendisini ihtiyarlattığını buyurmuştur: “... *Hâzret-i Risâlet –salâvatu’llâhi ‘aleyni ve selâmühü ‘aleyh-: “Şeyyebetnî sûre-i Hud” didi.*”^{10b}

“Sen olmasaydın, sen olmasaydın; felekleri yaratmazdım” anlamına gelen bu rivayette, Hiz. Peygamber’in yüceliği vurgulanmakta, Allah katındaki yeri ve önemine değinilmektedir:

“Nitekim Bârî -‘amme nevâlühü-den hadîs-i kudsî vârid olup: “*Levlâke levlâke lemâ hâlaqtü’l-eflâk*”⁴³ didi.”^{12b}

“Ya’nî ol Hâbîb mertebede ve şerefde cemî‘ enbiyâya ve cemî‘ rusûle fâyıķ oldu. Ya’nî tecâvüz gösterdi, hâķdan ve hûķdan ya’nî sîretten. Niteki “*Ene emlahu*”⁴⁴ didi.”^{13b}

“*Pes her ki anları bunda bildi, sa‘âdet-i ebediyye ve mertebe-i ezeliyye-i ‘âliyyeyi idrâk eyledi ve ne‘üzü bi’llâh anlaruñ bunda Hâliķ-ı maħlûkâtı ve Hâbîb-i serveri kâinâtı bilmedi, dünyâdan mümetti‘ olmayup ve ahiretde maħrûm olup, nâr-ı cahimde muħalled ve mü’ebbed kaldı ki “Ed-dünyâ mezra‘atü’l-âhira” dür.*”^{17a}

Hiz. Peygamber dünyada yaptığımız amel ve ibadetlerin hasat zamanının âhiret olacağını, bu sebeple dünyadaki her bir amelimize özen göstermemiz gerektiğini, kötülüklerden uzak durmak gerektiğini bu kısa ama veciz sözü ile ifade etmiştir.

⁴² Bu rivayet muteber hadis kitaplarında bulunmamakla beraber Keşfü’l Hafâ isimli kitapta zikredilir. İsmail b. Muhammed el- ‘Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü’l-Hafâ’i ve Müzîlû’l-İlbâs ‘ammâ İštehera mine’l-Ehâdisi ‘alâ Elsineti’n-Nâs, Dâru İhyâ’ü’t-Türâsü’l-‘Arabî, Beyrut, et-Tab‘u’s-Sâniye, el-Cüz‘ü’l-Evvel, 1351, Madde: 412, 143.*

⁴³ Bu rivayet muteber hadis kitaplarında bulunmamakla beraber Keşfü’l Hafâ isimli kitapta zikredilir. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, C. II, 291.

⁴⁴ Sahih hadis kaynaklarında ve kelâm-ı kibâr nev’inde ifadeleri toplayan eserlerde bu rivayeti bulamadık. Kenan Mermer, *Klâsik Şerh Gelenğinde Üslûp* adlı eserinde bu sözün şu şekilde Türkçe’ye çevrilebileceğini ifade etmiştir: “Ben Yûsuf’tan melihim, hoşum, güzelim.”; “Ben Arapların en güzeliyim.”

“Niteki Hâzret-i Rasûl -‘aleyhi’s-selâm- buyurur: “*İnne ‘aynāye tenāmāni ve lā yenāmü kalbī.*”⁴⁵ [28b]

“Gözlerim uyurdu fakat kalbim uyumazdı” olarak Türkçe’ye çevrilen bu hadiste Hz. Peygamber’in, Allah’ı anmaktan hiçbir zaman gafil olmadığı bilakis uykudayken bile Allah’la olduğu vurgulanır.

“... Hâzret-i ‘Ā’işe cevâbında eyitdi: “*Fe-inne hulķı Nebiyyi’llāhi’ll-Kur’ân*”⁴⁶ didi.”^[31a]

Yukara Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamber’in ahlâkı ile ilgili sorulan sorulara verdiği cevap yer almaktadır: “Onun ahlâkı Kur’ân ahlâkı idi.”

“Niteki Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- dürrer-bâr ve şeker-nisârında buyurur ki: “*Ve innehâ lā tûdrik ‘alâ keşreti tekrârihâ ve tezdâdihâ.*”^[34a]⁴⁷

“Hâdis-i kudsî buyurur: “*Ve meni’bteğâ’ll-hüdâ fi ğayrihî eğallehü’llāhü te‘ālā.*”^[35b]⁴⁸

“... Ve beyt, hâdis-i kudsî’ye işâretdür ki: “*Lā ilāhe illa’llāhü hışneti fe men deĥale hışneti emine min ‘azâbi.*”⁴⁹^[44a]

“Kelime-i tevhîd benim kalemdir. Kim benim girerse azabımdan halâs olur” anlamına gelen bu rivayette Allah katında Kelime-i Tevhid okumanın önemine dikkat çekilmiştir. Muhakkak ki Allah’ı zikrederek, Allah’a sığınanlar; Allah’ın azabından korunur.

“*Ben kulumun zannı üzereyimdir*” hadîs-i kudsîsine iktibas vardır: “... *Ben saña ĥüsn-i zann idüp tûrurum ki sen: “Ene mâ zanni abdî ‘indehü”*⁵⁰ didüñ.”^[48a]

2.2. Dinî Kavramlar

Zengin motif, mazmun ve teşbihlerle yoğrulmuş çoğulcu bir kültür ve medeniyetin edebiyatı olan klasik edebiyatta din, önemli bir yer tutmaktadır. Aslında din ile edebiyat iki ayrı olgudur ama her zaman birbirlerini tamamlayan ya da birbirlerinden faydalanan iki ayrı disiplin olmuştur.⁵¹ Çalışmamızın konusu olan Kasîde-i Bürde’de ve şerhinde pek çok dinî kavrama yer verilmiştir. Onlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁴⁵ Buhârî, *Sahîhü’ll-Buhârî*, 21. Bab, Hadîs: 3376, 1308.

⁴⁶ Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, (Beyrut: Daru İhyai’tTürasi’ll-Arabî, 2010), Bâb: 18, C: 1, 512.

⁴⁷ Bu rivâyet hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

⁴⁸ Bu rivâyet hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

⁴⁹ Süyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, 1/340 (no: 3694).

⁵⁰ Buhârî, *Sahîhü’ll-Buhârî*, 15. Bab, Hadîs: 6970, 2694.

⁵¹ Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Dinî Motifler*, 29.

2.2.1. Allah/Rabb

Allah kelimesi bir kökten türememiştir ve sözlük anlamı da yoktur. O, her şeyi yoktan var eden ve idare eden yüce yaratıcıya has özel bir isimdir. Mevcudiyeti için başkasına muhtaç olmayan ve tüm övgülere layık olan O'dur. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah lafzı 2702 defa geçmektedir.⁵²

Eser, dini-tasavvufi bir metin olması hasebiyle içinde çokça dini kelime bulundurmaktadır. Eserin çeşitli bölümlerinde sıkça tekrar edilen bu dini kelimelerin başında ise, “Allah” lafzı gelir. “Allah” sözcüğü bazen duâ cümlelerinde, bazen şükür cümlelerinde bazen de sığınma ifade eden cümlelerde kendini göstermiştir.

Burada Allah'ın Hz. Peygamber'e bulunduğu ihsanlardan bahsedilmiş, Hz. Peygamber'in ise dünya malına tamah etmeyip, zahitçe bir tavır sergilediği vurgulanmıştır:

“... Hâzret-i Risâlet huzûrına gelüp: ‘Yâ Rasûlullâh bizi kabûl eyle ki Allah Teâlâ bizi saña viridi tâ ki ihtiyâcuñ olduğu vâktde bizden alup haraclanasın’ diyüp Hâzret-i Risâlet’i murâd eylediler.”^[12a]

“... Ammâ bu maḥalde ḥabl’den maḫşûd Ḥablu’llâh’dur ki; murad Kûr’ân’dur ğayr-ı münḳaṭı’dur.”^[13a]

Yukarıdaki cümlede “Allah’ın ipi” denilerek teşbihte bulunulmuştur. Allah’ın ipinden maksatın O’nun yüce kitabı Kur’ân-ı Kerim olduğu ifade edilmiştir. Kur’ân’a tâbi olanların Allah ile rabitasının güçlü olacağının altı çizilmiştir.

“... Ya’nî bahâr sebeb-i vücûd-ı sebzedir; ammâ fi’l-ḥaḳîḳa sebzeleri Allah Te’âlâ - ‘azze şânühû- bitürür.”^[18b]

Yukarıda sebzelerin yetişmesinde, mevsim gibi çeşitli faktörlerin önemli olduğu belirtilmiş ardından ise her şeyi yaratanın “yoktan var etme” gücüne malik olan Allah olduğu söylenmiştir.

“...Eyle olsa Hâzret-i Seyyid-i kâinât ve Sened-i mevcûdât eyitdi: “Ey Ağaçlar! Allah Teâlâ’nuñ Hâzretinüñ izniyle yerüñizden kopup gelüp benim risâletime şehâdet eyleñ” diyince, ağaçlar yirlerinden ḳopup ve Hâzret-i Risâlet’üñ önüne gelüp, bülend-avâz ile:

⁵² Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, “Allah”, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 25-26.

“Sen āhîr zamānuñ haḳ peygamberisin yā Resūla’llāh!” diyüp Hāzret ^[25a] Nebî’nüñ nübüvvetine ve risāletine şehādet eyleyüp secde eylediler.” ^[25b]

Burada Hz. Peygamber’in, Allah’ın izni ve istemesi ile gösterdiği mucizelerden birine yer verilmiştir. Ahir zaman peygamberinin gösterdiği tüm mucizeler Allah’ın izni ile gerçekleşmiştir.

2.2.2. Âyet/Kur’ân/Vahiy

Sözlük anlamı, “Bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet” olan âyet, “açık alâmet, delil, ibret, işaret” gibi anlamlara da gelmektedir.⁵³

Terim olarak Kur’ân, Allah tarafından vahiy meleği Cebrâil aracılığıyla, Hz. Peygamber’e indirilen, mushaflarda yazılan, tevatür yoluyla nakledilen, ibadet niyetiyle okunan, Fatiha suresiyle başlayan Nâs suresiyle nihayete eren, Arapça mûciz bir kelâmdır.⁵⁴

“... Ya’nî be-dürüstî vü rastî, “Hāzret-i Nebî’nüñ hulkı Kur’ândur” didi.” ^[31a]

Hz. Peygamber’in ahlaki vasıflarının kaynağının Kur’ân oluşuna değinilerek, bununla alakalı Hz. Aişe’den gelen rivayete yer verilmiştir.

“... Hālbuki ol āyāt rûz-ı kıyāmetden ve ‘Ād’dan bize haber virdi.” ^[32a]

Yukarıda Kur’ân-ı Kerim’in âyetlerinin geçmiş zamanda yaşayan kavimlerden haberler verdiği ve kıyamet günü hakkında bilgiler sunduğu ifade edilmiş, ahlak timsali Hz. Peygamber’in ahlaki methedilmiştir.

“... Ve ḥablu’llāh’dan murād Kur’ân’dur. Ya’nî ol āyāt-ı kerîme vāsıtasıyla anı kırā’at idenlerüñ gözi münevver oldı...” ^[34b]

Allah’ın ipi diye teşbih edilen Kur’ân-ı Kerim’le amel edenlerin gözlerinin münevver olacağı ifade edilerek, Kur’ân okumanın önemine dikkat çekilmiştir.

2.2.3. Cehennem

Sözlükte ‘derin kuyu’ anlamına gelen cehennem, terim olarak dünya hayatında îmân etmeyenlerin devamlı olarak, iman ettiği halde günahkâr olan kimselerin de günahları

⁵³ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 242.

⁵⁴ Abdülhamit Birişik, “Kur’ân” (Tarifi ve İsimleri), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 383.

ölçüsünde, cezalandırılmak üzere bulunacakları ceza ve azap yerine denir.⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm’in yetmiş yedi âyetinde yer alan cehennem, bu âyetlerin birçoğunda “mesvâ, me’vâ” (mekân) kelimeleri ya da “azâbü cehennem, nârû cehennem” terkipleriyle kullanılmıştır.”⁵⁶

“În tetlühâ hîfeten min harri nâri lezâ

Eţfa ’et nâre lezâ min virđiha ’ş-şebimi

Ėavlühû in tetlühâ, ya ’nî eger sen ol âyâtı okusañ ve lezâ oduñ yalıñdır, cehennemüñ adıdır.”^[34b]

Cehennemın katmanları ve her katmanın ayrı bir ismi vardır. Lezâ da bu katmanlardan birinin ismi olarak bilinir.

2.2.4. Cihad

Arapça (CHD) kökünden gelen cihad; “cehd” mastarından olduğu zaman meşakkat “cühđ” mastarından olduğu anda ise güç, tâkât anlamları taşır. Terim olarak ise cihad İslâmı yayarak, “hak”kî dünya üzerinde hâkim kılmak için insanı her türlü varlığa köle olmaktan kurtarmak, sömürünün her türlüşüne karşı canla ve malla mücadele etmek demektir.⁵⁷

Kasîde-i Bürde’deki bölümlerden biri cihad konusuna tahsis edilmiştir: “*Faşl-ı şâmin zıkr-ı cihâddadır.*”^[3b]

2.2.5. Cin/ Şeytan

Cinler gözle görülmeyen, meleklerden ve insan ruhlarından ayrı olan, maddi yönleri bulunmakla beraber ruhsal yönleri ağır basan varlıklardır. İradeleri olduğu için sorumludurlar. Tıpkı insanlar gibi onlar da yerler, içerler, erkeklik ve dişilikleri vardır. İnanç yönünden mü’min, kâfir, itaatkâr ve isyânkar olanları vardır.⁵⁸

“Ve ’l-cinnü tehtifü ve ’l-envâru sâti’atün

Ve ’l-ħaqqu yazharu min mâ’nen ve min kelimi”^[21b]

⁵⁵ Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 232.

⁵⁶ Bekir Topaloğlu, “Cehennem” (Kelâm), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 227.

⁵⁷ Kemal Atik v.dğr., “Cihad”, *İslâmî Kavramlar*, (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997), 158.

⁵⁸ İsmail Karagöz v.dğr., “Cin”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 103.

Yukarıdaki beyitte Hz. Peygamber'in viladetinde, cinlerin bağrıştığı ifade edilir.

“Seyyid-i cemi’-ı kevn Muhammeddür ki ānuñ

Hem ins ü cin ‘Arab u ‘Acem da‘vet-i ümmeti”^[12b]

Şarihin de yukarıda ifade ettiği gibi Hz. Peygamber insanların ve cinlerin en hayırlısı ve en üstünüdür. O, Arap ve Acem başta olmak üzere tüm kavimlerin en yüce ismidir.

Şeytan sözcüğünün sözlük anlamı, “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış, yanıp helâke mâruz kalmış”tır. Terim anlamı ise “insanları saptırmaya çalışan azgın ruhanî varlık”tır.⁵⁹

“Ve hālîfî’n-nefse ve’s-şeytâne va’sıhimā

Ve in hü mā mehẓāke’n-nuşha fe’t-tehimi

Ḳavlühü ve hālîf, ya’nî nefse ve şeytāna muḥālefet eyle ve ol ikisine ‘āşî ol ve eger anlar saña ḥālîş dostlık göstereler sen anları kızble müttehem kııl ki, ikisi daḥî düşmanuñdur.”^[10a]

İmâm Bûsîrî bu beytinde, insanlara nefis ve şeytana uymayın, diyerek tavsiyede bulunur. Nefs ve şeytana asi olmak gerektiğini, onlara asla kanmamak gerektiğini ifade ettikten sonra; onlar size iyi olsa bile bilin ki aslında ikisi de sizin düşmanınızdır, der.

“Ḥattā ğadā ‘an tarîķî’l-vaḥyi münhezimün

Mine’s-şeyātîni yakfû işre münhezimi”^[23b]

Hz. Peygamber'in dünyaya gelişiyle şeytanların semada kaçışmaya ve uzaklaşmaya başladığı rivayet edilir. Beyitte bu olaya telmihte bulunan şâir, bir mürşid-i kâmilin nasihatları kalbe girdiğinde; nefis ve şeytanın kalbe bıraktığı tüm kötülüklerin tıpkı şeytanlar gibi kalpten uzaklaşacağını ifade eder.

2.2.6. Duâ/ Tesbîh

Duâ, sözlükte, huşu ve tazarru içinde Allah'tan bir şey isteme, yalvarıp yakarma anlamlarına gelir.⁶⁰ Hangi amaçla veya hangi şekilde yapılmasına bakılmaksızın insanla Allah arasında bir iletişim vasıtası olan duâ, Allah'ı övmek ve yüceltmek suretiyle kulun zillet ve ihtiyacını ifade eden bir dille istemesini ifade eder.⁶¹

⁵⁹ Topaloğlu – Çelebi, “Şeytan”, 291.

⁶⁰ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 83.

⁶¹ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 68.

Şârih Kasîde-i Bürde'nin bölüm isimlerini açıklarken, beşinci bölümün “duâ” ya ayrıldığını zikretmiştir: “*Faşl-ı hâmis bereket-i du‘âdadur.*”^[3b]

“... Şöyle ki eger anuñ esmâsı ve mu‘cizâtı kadrine münâsib olaydı, lâzım geleydi ki anuñ ism-i şerîfiyle du‘â olunduğda ism-i şerîfi, dâris-i rimemi ihyâ idüp^[15b] diri ider idi.”^[16a]

Yukarıdaki alıntıda Hz. Peygamber'in ismine yer verilerek yapılan duâların makbûl duâlar olmaya daha yakın olduğu ifade edilmiştir.

Sebh (sibâha) kökünden türeyen tesbîh sözlükte, suda hızla yüzüp mesafe almak anlamındadır. Terim olarak, Yüce Allah'ı her türlü eksiklik ve noksanlıktan tenzih etmek manasındadır. Sübhânallah terkibi tesbihle aynı manadadır.⁶² Kur'an-ı Kerim'de tüm varlıkların Allah'ı tesbih ettiği zikredilir: “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlayamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır.” (el-İsrâ 17/44).

“*Nebzen bihî ba‘de tesbîhin bi-batnihimâ*

Nebze'l-müsebbihi min aḥṣâ'î mültakîmî”^[24b]

Yukarıdaki beyitte Hz. Yûnus peygamberin balığın karnına girme hâdisesi aktarılır. Hz. Yûnus'un düştüğü balığın karnından, Allah'ı tesbih ederek kurtulduğu ifade edilir. Beyitlerde, Allah'ı tesbih etmenin önemi, Hz. Yûnus örneği üzerinden anlatılır.

2.2.7. Farz/Sünnet

İslam dininde özür bulunmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan şeylere farz denir.⁶³ Master olarak farz, “sert bir şeyi kertmek, kesip parçalara ayırmak” gibi anlamlara gelirken; isim olarak “kesinleştirilmiş şey, pay, nasip” gibi anlamlara gelir.”⁶⁴

Sünnet, Hz. Peygamber'in sözlerinin, fiillerinin ve başkalarınca yapılan Hz. Peygamber tarafından onaylanan davranışların tamamına denir. İslam'da Kur'an-ı Kerim'den sonra dinin temel kaynaklarının başında yer alır.⁶⁵

“*Ve lâ tezevvedtü ḳable'l-mevti nâfileten*

⁶² Metin Yurdağür, “Tesbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 527.

⁶³ Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, 1. Basım (İstanbul: Ensar Yayınları, 2008), 154.

⁶⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Farz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 184.

⁶⁵ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 215.

Ve lem uşallî sivā farzîn ve-lem esumî”^[11a]

Yukarıdaki beyitte şâir, ömründe farzlar dışında nafilâ ibadete yer açmadığı için duyduğu pişmanlığı ve üzüntüyü dile getirir. Ve nafilâ ibadetlerin kulun manevî yükselişindeki önemini görmezden gelişini itiraf eder.

Hiz. Peygamber’in geceleri bile mübarek ayakları şişene dek ibadet ettiğı ifade edilerek, sünnet ibadetleri yapmamanın verdiği üzüntüden bahsedilmiştir.⁶⁶

“... Ya’nî ol Habîb’ün sünnetin terk eyledüm ki açlıktan kendinün mübarek bağarsıkların muhkem bağlardı...”^[11b]

Burada ise Hiz. Peygamber’in kimi zaman açlık çektiğı ancak bu açlığa rağmen Allah’a şikâyetçi olmayıp, şükredici olduğu ifade edilerek; açlıktan karnına taş bağlayan Hiz. Peygamber’in, kâfirlere karşı onurlu ve dik duruşunun altı çizilmiştir.

2.2.8. Fitne

Sözlükte “denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı” gibi anlamlara gelen fitne kelimesinin çoğulu *fitendir*. Türk diline de giren fitne kelimesi fesat, ara bozma, ihtilaf, âfet, belâ gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Fitne sözcüğü Kur’ân-ı Kerim’de 30 âyette geçmektedir.⁶⁷

“Ya’nî fitneler kimü açlıktan ola pes nice açlık var ki toklıktan şerlidir. Ya’nî tokluğun fitnesi oldır ki tokluk gâhil olmağlığı mûris ü mûcibdür ve gâhillik afetdür ki tâ’atden kişiyi men’ ider ve açlık dağhi fitnedür ki kişiyi müşevvişü’l-ğâl idüp ne’üzü bi’llâh kelime-i küfre iledür.”^[9b]

Çeşit çeşit fitne söz konusudur. Şâir burada, tıpkı tokluk gibi şiddetli açlığın da fitneye sebep olabileceğı fikri üzerinde durur. Ve açlığın, bir noktadan sonra kişinin, iyice içinden çıkılmaz bir hale girmesine ve küfre düşmesine sebep olabileceğı ihtimaline değinir.

⁶⁶ “Zalemtü sünnete men, ya’nî terk eyledüm zamân-ı mâzide ol zât-ı şerîfüñ sünnetini ki nafilâ namâzla karañulık giceleri şavka degin ihyâ iderdi ki iki mübarek ayakları şişmekden zarar geldiğı sebepten şikâyet eyledi. Ol zât-ı şerîf Muğammed Muştafâ’dur –şallâ’llâhu ‘aleyh-.”^[11a]

⁶⁷ Karagöz v.dğr., “Cin”, 187.

2.2.9. Günah/ Haram

Sözlükte “suç” anlamına gelen günah, Farsça bir kelimedir. Terim olarak günah, ilahî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranış anlamındadır. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde bu sözcük yerine *ism*, *zenb*, *vizr*, *cünâh* ve *hûb* sözcükleri kullanılmıştır.⁶⁸

“... Ve çünkü ol havzuñ kenârına gelüp andan yüzlerin yusalar, ya’nî ol âyât-ı kerîme ’den okusalar yüzün ağ olur. Günâhlarından halâş bula.”^[35a]

Yukarıda Kur’ân âyetlerine ittibâ edenlerin, yüzlerinin ak olacağından; Kur’ân’a aykırı davrananların ise yüzlerinin kömür gibi kara kesileceği ifade edilmiş ardından da günahlardan arınmanın bir yolunun da Allah’ın keliması Kur’ân’ı okumak olduğu ifade edilmiştir.

“ ...Ve iķâle yani gerü döndürmekdür. Ammâ bu mahalde günâhdan geçmek ma’nâsınadur. Ya’nî iķâle taleb eylerin ve zünüb, cem’i zenbdür ki zenb günâhdur.”^[44b]

Yukarıda günahdan geri dönüp tevbe etmenin önemine değinilmiştir. Günahın bir diğer isiminin “zenb” olduğu ifade edilmiştir.

Haram, sözlükte “yasak, memnu” anlamına gelir.⁶⁹ Bir şeyin haram kılındığı, Şâri’nin o davranışın haram olduğunu bildirmesi, terkin istemesi, sakınılmasını istemesi gibi ifadelerinden anlaşılır.⁷⁰

“Yâşî hâram ile tolu gözden aķıdup

ķılğıl geçen günâhlaruñ-çün nedâmeti”^[10a]

Şerhin devamında bu beyte yer veren şârih, haram işlemekten ötürü, günahlardan pişmanlık duyarak gözyaşı akıtmak gerektiğini söyler.

“Raddet belâğatühâ da’vâ muârızihâ

Radde’l-ğayûri yede’l-cânî ‘ani’l-ğuremi”^[33b]

Şârih haram kelimesinin çoğuluğunun hurum olduğu ifade etmiş ve haram kavramıyla alakalı gramer bilgisi vermekle iktifa etmiştir.

⁶⁸ Karagöz v.dğr., “Günah”, 204.

⁶⁹ Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 232.

⁷⁰ Atik v.dğr., *İslâmi Kavramlar*, 289.

2.2.10. Kâfir/Küfür (Dinden Çıkma)

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi mânalara gelir. Küfür yolunu seçenlere “fitrî yeteneğini köreltip örtten” manasında kâfir denilir.⁷¹ Küfür, imanın zıddıdır, örtmek, saklamak ve gizlemek gibi anlamlara gelir. Genel bir ifade ile Hak Teâlâ Hazretleri’nin yüce isim ve sıfatlarını, peygamberimizin peygamberlik veya şeriatını veyahut İslam dininin itikadını inkâr eylemekten ibarettir.⁷²

“... Ehl-i Fars’ün ırmaqları daği müşrikler ve kâfirler ol şudan intifâ‘ itdüklerine ol ırmağa nedâmet ve hüzün gelüp ol ırmağ hayrete vü yeterde çeşm olup bulanup kan ağlayup kırıdı.”^[20b]

Yukarıda Hz. Peygamber’in doğduğu gün gerçekleşen mucizelerden biri olan Sâve gölünün kuruması mucizesine değinilmiş, kâfirlerin bu mucize karşısındaki duyduğu şaşkınlık ve üzüntü ifade edilmiştir.

“Ve mâ hava ’l-gâru min hayrin ve min keremi

Ve küllü tarfin mine ’l-küffârı ‘anhü ‘ami^[27a]

Hz. Peygamber ile en yakın dostu Hz. Ebu Bekir, Mekke’den Medine’ye hicret edecekleri vakit, Sevr mağarasına gizlenmişlerdi. Yukarıda onlar mağaradayken kâfirlerin mağaranın yanına kadar geldiklerine ancak Hz. Payegmaberle dostunu göremediklerine değinilmiş, hicret olayına telmihte bulunulmuştur.

“Kavlühü Huneynen, ya’nî Huneyn bir mevzi’ in adıdur ki anda mü ’minler ile kâfirler arasında ‘azîm muhârebe vâki’ olup mü ’minler kemâ yenbeği gazâ itmiş idiler.”^[41a]

2.2.11. Mîzân

Mîzân “tartı aleti, tartmada kullanılan ağırlık; adalet” manalarına gelir. Terim olarak ise âhiret hallerinin belli bir merhalesinde mükelleflerin, ceza ya da ödülü gerektiren amellerinin azlık-çokluk cihetinden değerlendirilmesi ile alakalı bir kavramdır.⁷³

“Ve ke ’ş-sırâti ve ke ’l-mîzâni ma’ diletten

Fe ’l-kıştı min gayrihâ fi ’n-nâsi lem yeğumi^[35a]

⁷¹ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 533-534.

⁷²A. Korkut Özal, *İslam ve Tasavvuf Üzerine Bir Derleme (Mehmed Zahid Kotku Hazretlerinin Ehl-i Sünnet Akaidi Kitabı Esas Alınarak Düzenlenmiştir.)*, (İstanbul, 2009), 129.

⁷³ Süleyman Toprak, “Mizan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 211.

Yukarıdaki beyitte Allah'ın adaletinden şüphe duyulmaması söylenir. Sırat ve mîzanın kişilere, Allah'ın adaletinin bir tecellisi olarak her daim doğru sonuçlar sunduğu ifade edilir. Bu sebeple insanların, o dehşetli kıyamet gününe hazırlıklı olması gereklidir. Nitekim şârih, açıklamalarının devamında, Allah'tan daha âdil kimsenin bulunmadığını başka bir şâirden alıntı yaparak tekrarlar:

“Ol sırât hem daği mîzân ü ma‘dilet

Halk içre yok anuñ gibi kimse ‘adâleti’^[35b]

2.2.12. Nübüvvet

Sözlükte, “haber vermek, konum ve değeri yüksek olmak” anlamlarına gelmektedir. Türkçe’de nebî ve nübüvvet sözcüklerinin yerine daha çok Farsça kökenli olan peygamber ve peygamberlik sözcükleri kullanılmaktadır. Nübüvvet tüm ilâhî dinlerin üç temel esaslarından biridir. Diğer iki esas ise ulûhiyyet ve âhirettir.⁷⁴

“... Hazret-i Risâlet’üñ yanına gelüp eyitdiler ki: ‘Eger sen nübüvvet da‘vâsında şâdık iseñ bu on dördünci^[26a] gicenüñ ayını iki pâre eyle Yâ Muḥammed’ didiler.’^[26b]

Yukarıda inanmayanların, Hz. Peygamber’e gelerek mucize talebinde bulunmaları olayına telmihte bulunulmuştur. Hz. Peygamber, onların isteğini Allah’ın izni ve inayetiyle gerçekleştirmiştir ancak onlar yine de iman etmemiştir.

2.2.13. Nübüvvet Mührü (Mühr-i Nübüvvet)

“Hâtem-i nübüvvet (hâtemü’n-nübüvve) tamlaması Türkçe’de mühr-i nübüvvet, nübüvvet mührü, peygamberlik mührü, peygamberlik nişanı gibi terkiplerle karşılanmaktadır. Nübüvvet mührü siyer, şemâil, hasâis ve delâilü’n-nübüvve kitaplarında Resûl-i Ekrem’in nübüvvetinin delili sayılmakla birlikte son peygamber oluşunun bir işareti olarak da değerlendirilmiştir.”⁷⁵

Hz. Muhammed’in iki kürek kemiği arasında, sol kürek kemiğine daha yakın, elle hissedilebilecek kadar kabarık, büyüklüğü güvercin veya keklik yumurtası kadar olan, siğile benzetilen kırmızı beze şeklinde bir et parçasının olduğu ve bu et parçasının nübüvvet mührü olarak adlandırıldığı kaynaklarda yer almaktadır.⁷⁶

⁷⁴ Topaloğlu – Çelebi, “Nübüvvet”, 249-250.

⁷⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Nübüvvet Mührü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 291.

⁷⁶ Sinanoğlu, “Nübüvvet Mührü”, 33: 291.

“... Yehūdī eyitdi: ‘Ol oğlānı baña gösteriñ’ didi; gösterdiler. Çünki Hāzret-i Risālet’ün mübārek yağrınında olan mühr-i nübüvveti gördi. Dağı sür‘atle segirdüp feryād eyleyüp gıtdi.’^[23b]

Burada, Hz. Peygamber’in doğumundan sonra bir Yahudi’nin onu görmek istemesi ve Hz. Peygamber’in sırtındaki nübüvvet mührünü gören o Yahudi’nin duyduğu büyük şaşkınlık ve hayretten bahsedilmiştir.

2.2.14. Peygamber

Farsça bir sözcük olan Peygamber sözcüğü (peygām-ber/peyām-ber), sözlükte haber getiren anlamındadır.⁷⁷ Erken dönemde Türkçeye giren peygamber sözcüğünün Eski Türkçe karşılığı yalvaçtır.⁷⁸ Şerhte sık kullanılan sözcüklerden biri de peygamberdir:

“Nebıyyūna ‘l-āmıru ‘n-nāhı felā ehadūn

Eberre fı-kavlin lā minhū ve-lā ne‘amı^[12b]

Ya‘nı ol maḥdūm u şerīf ki bizūm peygamberimüzdür ki ma‘rūfa emr idicidür. Ve münkerden nehy idicidür...’^[13a]

Beyitte “Peygamber” sözcüğü yerine “Nebi” sözcüğü kullanılmıştır. Kendisine kitap indirilmeyen, önceki peygamberin şeriatını tebliğ etmeye devam eden peygamberlere nebi denir. Hem nebi hem de rasul olan Hz. Muhammed’in iyiyi emredip, kötülükten men etme görevini en iyi şekilde yaptığına dikkat çekilmiştir.

“... Ya‘nı ki Naşārā, ‘isā peygamber -‘aleyhi’s-selām- ve Meryem Ḥatun hakkında Tañrı’dur diyü Haḫ Te‘ālā ḫāzretine teşrik iderlerdi. Bā vücd ki Subḫānehū ve Te‘ālā Ḥāzretleri şerikden münezzeḥdür ki sūre-i ihlāşda buyrulmuşdur.’^[15a]

Hristiyanların inançlarındaki yanlışlığa dikkat çekilmiş, onların tevhit inancına gölge düşürdüğü ifade edildikten sonra Allah’ın tek ve bir oluşuna değinilmiş, İhlas Suresi’nden delil getirilmiştir.

“... Rivāyet olunur ki, Hāzret-i Risālet -‘aleyhiş-şalevātü ve’s-selām-uñ vilādeti gicesinde bir Yehūdī gördü ki asumāñdan nücūm yere düşer, meger Tivrāt’da görmüş idi ki: “Ol gice ki Hāzret-i Muḫammed -‘aleyhis-selām- vücdā gele nücūm rücūm-i şeyāñin gibi yere düşe!” diyü görmüş-idi...’^[23b]

⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 257.

⁷⁸ Yavuz, “Peygamber”, 34: 257.

Eserde peygamber sözcüğünün yerine nebi sözcüğü kullanıldığını yukarıda zikretmiştik. Peygamber sözcüğüne muadil olarak kullanılan bir diğer sözcük ise Hazret-i Risâlet’dir.

“Ya’nî toğrı and içdim âyâ ki Hâzret-i Risâlet’ün mübârek barmağınun işâretiyle münşakk olup iki pâre olmuş idi be-dürüstî ol kamerün, Hâzret-i Risâlet’ün mübârek kalbinden nisbeti vardır ki Hâzret-i Risâlet’ün mübârek kalbi daği münşakk olmuş-idi.”^[26a]

Yukarıda bahsedilen iki mucizenin de (ayın yarılmaması ve Hz. Peygamber’in kalbinin yıkanması) kahramanı Hz. Muhammed’dir. Ancak şâir, O’ndan bahsederken “Hz. Risâlet” demeyi tercih etmiştir.

“Fâka’n-nebiyyîne fî halkın ve fî huluğın

Velem yüdânühü fî ‘ilmin ve lâ keramî

Ya’nî ol Hâbîb mertebede ve şerefde cemî‘ enbiyâya ve cemî‘ rusûle fâyık oldu. Ya’nî tecâvüz gösterdi, halkdan ve hulkdan ya’nî sîretten.”^[13b]

Şâir, yukarıdaki beyti açıklarken nebi kelimesi yerine “Habîb” kelimesini kullanmıştır. Hz. Peygamber için kullanılan kavramlardan biri de habîb’dir ki Allah’ın sevgilisi/dostu anlamında Habîbu’llâh kelimesi de karşımıza sıkça çıkan kelimelerdendir.

2.2.15. Şefaât

Sözlükte “bir başkasını desteklemek üzere ona katılmak, yardımcı olmak ve aracılık yapmak” anlamlarına gelmektedir.⁷⁹ Şefaât: Ahirette, Hz. Peygamberin (sav) ve diğer İslam büyüklerinin bazı mü’minler için ricacı olmalarıdır. Şefaât, günahkâr mü’minlerin günahlarının affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek mertebelere ulaşmaları için peygamberin Allah’ü Teâlâ’nın izin verdiği kimselerin Allah Teâlâ’ya yalvarmaları demektir.⁸⁰

“Ol bir Hâbîb’dür ki katı korkular için

Mecmu‘-ı ‘âlem andan umarlar şefâ‘atî”^[13a]

“Anuñ bihârî garfî vü bārânı reşf-ile

⁷⁹ İsmail Karagöz v.dğr., “Şefaât”, 612..

⁸⁰ Muammer Ersoy, *Tasavvufî Risaleler*, (Kayseri), 192.

Yukarıdaki beyitlerde ve şerhlerinde yer alan diğer beyitte vurgulanan tek bir şey vardır ki o da biz günhakârların, Hz. Peygamber'in şefaatine duyduğumuz ihtiyaçtır. O'nun şefaatine yalnızca biz sıradan kullar değil, nice peygamber de tâliptir.

2. 3. Tasavvufî Kavramlar

Tasavvuf, sözlükte “sâfileşme, candan geçmek, cânâna ermek” gibi anlamlara gelmektedir.⁸¹ İslâm geleneğinde tasavvuf, içsel arınma ve temizliğe ön planda tutarak, hakikati kavratan ve kurtuluşa ulaştıran düşünce sistemini ifade etmektedir.⁸² Tasavvuf, Müslümanlığın ortaya çıkışından iki yüz yıl sonra Arabistan, İran ve Horasan'da iyice belirmeğe başlamış, sonra İslâm dünyasını sarmış (kökü İslâmiyet'e ve şeriâte bağlı) bir yüce inanç, fikir sistemi ve yaşama tarzıdır. Tasavvuf, kimilerine göre bir felsefe, yani fikir akımı, kimilerince bir inanç coşkunuğu, bazılarınca tarikat (âyin ve erkân) demektir. Yüzyıllar boyu nice filozoflar, şairler ve dervişler, tasavvuf yolunu tutmuşlardır. Bunlar arasında tasavvufu inanış, yaşayış ve düşünüş olarak her üç unsuruyla kendinde toplayanlar çoğunluğu teşkil etmektedir.⁸³ Terim olarak ise tasavvufun pek çok tanımı yapılmıştır. Öyle ki Sühreverdi'nin “Bunlar bini geçer.” dediği kaynaklarda yer alır.⁸⁴

Tasavvufta birçok mefhum, remizlerle ifade edilmiştir. Remiz, sözlükte işaret, imâ, sembol gibi anlamlara gelir. İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk büyük yadigârı Kutadgu Bilig'in yazarı, eserinin konu bütünlüğünü sağlamak için remizlere başvurmuştur.⁸⁵ Bu bilgiye dayanarak edebiyatımızda remiz kullanımının çok eskiye dayandığını söylemek mümkündür. Hem Kasîde-i Bürde'de hem de şerhinde pek çok tasavvufî kavrama ve remize rastlanmıştır. Onlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

2.3.1. Aşk

Aşk, sevmenin ne olduğunu öğreten, feragat ve fedakârlığın da yollarını gösteren bir olgudur.⁸⁶ Mecâzî ve ilahî olarak ikiye ayrılan aşk; mecaz anlamda cinsin cinsi sevmesi

⁸¹ Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, *İstîlâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye*, (İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2013), 383.

⁸² Gündüz, “Mevlid”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 260.

⁸³ Ahmet Kabaklı, *Tasavvuf Tarikat Edebiyatı*, (Türk Edebiyat Vakfı).

⁸⁴ Mehmed Ali Aynî (Sadeleştiren: H. R. Yananlı), *İslâm Tasavvuf Tarihi*, (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 41.

⁸⁵ Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı Tedkik Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahtarları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 21.

⁸⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marifet Yayınları), 236.

olan beşerî sevgidir. İlâhi olarak ise bir cinsten olanın kendi cinsinden olmayanı, yani kulun Allah'ı sevmesi anlamındadır.⁸⁷ Mutasavvıflar aşkı sevginin en üst hâli kabul edip, sevgiyi şu şekilde derecelendirmişlerdir: 1-Meveddet: Sevgi sebebiyle kalbin özlem duymasıdır. 2- Heva: Sâlike sürekli gözyaşı döktüren sevdadır. 3- Hillet: Sevgilinin sevgisiyle kendinden geçmesidir. 4-Muhabbet: Kötü huylardan arınmaktır. 5- Şağaf: Kalbi yakıp parçalayan sevgidir. 6-Hüyam: Sevda duyan kişiyi çıldırtan sevgidir. 7- Valeh: Dostun ve yârin güzelliğini seyrederken, sevgi şarabıyla kendinden geçmek, sevgi şarabını kanasıya içmektir. 8- Aşk: Sevenin, sevgilisinde kendisini yok etmesi; aşkın yok olması, sadece ma'sukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması halidir.⁸⁸

“İnkâr için ya‘ni ‘âşık-ı müştâk gümân ider mi ki ‘ışk gizlü kâla bâ-vücûd ki bu iki emrûn ortasında ola ki ol iki emrûn her birisi sebab-i zuhûr-ı ‘ışkdur ki ol sebab-i zuhûrûn birisi gözyaşındur ve birisi hayrân gönlûn göyünmesidür. Nitekim mütercim buyurur:

Andaki gözyaşıyla yürek âteşi olâ.

‘Âşık şanur mı gizlemek olur ma‘habbeti’^[5a]

Yukarıda âşığın aşk hastalığına yakalandıktan sonraki hallerine değinilir. Âşık olan kişi, büyük bir ızdırıp çeker ancak onun derdinin dermanı yoktur. Bu sebeple o, tedavi olmayı reddeder ve sürekli gözyaşı akıtır. Âşığın diğer gözyaşlarından farklı olan bu kanla karışık gözyaşlarını gizlemesi imkansızdır. Onun gözyaşları ve tutulduğu bu büyük hastalık, onun aşkının en büyük iki şahitidir.

‘İşk olmasaydı anmaz idüñ sen bânı

Hem itmez idi yaşlu gözün bu irâkatı.”^[5b]

Burada da şârih yukarıdaki sözlerine ağlamamanın ve rahat uyuyabilmenin yolunun kalbin huzur içinde olmasıyla mümkün olacağını söyleyerek devam eder; sürekli gözyaşı akıtmanın bunun aksi bir etki bırakacağını hatırlatır. Sürekli gözyaşı döken birinin aşkını gizlemeye muvaffak olamayacağının altını çizer. Hemen altında alıntılacağı beyitte ise zarif ve hoş kokulu bir ağaç olmasıyla bilinen “Bân” ile Hz. Peygamber’in letafetine ve güzelliğine gönderme yapar.

⁸⁷ Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 175.

⁸⁸ İhsan Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.3, (1988): 188.

2.3.2. Derviş

Sözlük anlamı, fakir, yoksul ve dilenci olup; “dilenmek” anlamına gelen *derviz* kelimesinden bozmadır.⁸⁹ Tasavvuf ilim dalında derviş, “bir tarikata bağlı olan kişi” manasındadır.⁹⁰

İmâm Bûsîrî, Kasîde-i Bürde’sini nazmetme öyküsünü şu sözlerle anlatır:

“İttifâk bir dervîş baña gelüp eyitdi ki: ‘Yâ seyyidî, ol Hâzret-i [2a] Risâleti medh itdüğüñ kaşideyi ben eşitmeklik isterem anı baña ta’lîm eyle’ didi. Hâlbuki ben bu kaşideyi ve bu vâkı’ai laîfeî hiçbir ehadê dimemiş idüm. Eyle olsa bu dervîşe ben eyitdüm: ‘Hâzret-i Resûlu’llâh’uñ medhinde ben kaşâyid-i keşîre inşâ itmişemdür. Sen taleb itdüğüñ kanķısıdur?’ didüm. Dervîş-i mezkûr cevâb virüp eyitdi ki: ‘Ben maķşûd idündigüm ol kaşidedür ki anuñ evvelî: Emin tezekkirü cîrânin bizî selemîn dür ki ben bunı dün gice menâmumda gördüm ki bu kaşide-i ‘adîmü’l-mişli Hâzret-i Risâlet - ‘Aleyhi’s-selâmuñ- huzûr u hubûr-efzâlarında okudılar...’ [2b]

Burada, “derviş” diye bahsedilen kişinin ehl-i kalp bir zât olduğu düşünülmektedir.

2.3.3. Hayret

Sözlükte, şaşmak, şaşırmak anlamlarında olan hayret kelimesinin terim anlamı ise kalpteki bir vârit sebebiyle seyr ü sülûk halindeki kişinin muhakeme yapamaz duruma gelmesidir.⁹¹ Korkuyla recâ arasında olan hayret, Arap dilinde şaşkınlık ifadesidir.⁹² Sûfiler, Allah’ın çeşitli ve sonsuz tecellilerine mazhar olduklarındaki hayretlerini manzum ve mensur eserlerinde yazmışlardır.

“Ağlama didükçe gözüñ noldı yaş döker,

Ayıl didükçe gönñlün arturdı hayreti.” [5a]

Âşığın garip hallerine değinen şârih, alıntıladığı beyitte aşkının ziyadeliğiyle gözleri hep nemli olan âşığın, gözündeki yaşla beraber gönlündeki hayretin de arttığını söylemektedir.

⁸⁹ Süleyman Uludağ, “Derviş”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 103.

⁹⁰ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011), 55.

⁹¹ Süleyman Uludağ, “Hayret”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 163.

⁹² Fatma Kopuz Çetinkaya, “Ferîdüddîn Attâr’ın Muhtarnâme’si ve Hayret Makamı”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43 (2016): 168.

2.3.4. Hevâ/Heves

Heva sözlükte arzu ve istek anlamındadır. Terim anlamı ise, “Nefsin tabiatın gereğine meyletmesi, süfli cihete yönelip ulvi cihetten yüz çevirmesi”dir.⁹³

“Levle’l-hevâ lem turiḵ dem‘an ‘alâ talelin

Ve lâ eriḵte ve li zikri’l-bâni ve’l-‘alemi”^[5b]

Beyitte yer alan hevâ sözcüğüne şâriḥ “aşk” manası yüklemiştir. Aşağıdaki beytin şerhinde de hevâya aşk manası yükleyen şâriḥ, aşklarıyla meşhur olmuş Uzre ismindeki kabileye gönderme yapmıştır. Uzre kabilesinin aşkla olan en belirgin özellikleri ise aşklarının şiddeti sebebiyle öldükleri rivayetine dayanmaktadır:

“Yâ lâimî fî’l-heve’l-‘uzriyyi ma‘zireten

Minnî ileyke ve lev enṣafte lem telümi”^[6b]

2.3.5. Himmet

Himmet, sözlükte “gayretli çalışma, hizmet” anlamlarına gelir.⁹⁴ Terim olarak himmet, ermiş kişilerin maksada erdiren, iş bitiren, murat ettiklerine kavuşturan manevi güce denir.⁹⁵

“Ke’z-zehri fî terafîn ve’l-bedri fî şerafîn

Ve’l-baḥri fî keremin ve’d-dehri fî himemi

Zehr, lügatde çiçekdür ve teraf, tana‘‘um ma‘nâsınadır ve bedr, ayuñ on dördünci gicesine dirler ve himem, cem‘-i himmet’dür. Ya‘nî ol Ḥabîbu’llâh gâyetde leṭâfetde çiçek gibidür ve irtifa‘-ı şerefde Bedr gibidür ve seḥâ vü keremde baḥr gibidür ve himmetlülüğinde dehr gibidür.”^[18a]

Yukarıdaki beyitte ve şerhinde Hz. Peygamber’in ahlâki özellikleri medhedilirken benzetme yoluna gidilmiştir. Hz. Peygamber yaratılışındaki güzellik ve kusursuzluğu ile çiçeğe benzetilirken, şerefce üstün olma yönüyle aya, iyilik ve yardımdaki cömertliğiyle denize benzetilmiştir. Onun himmeti ise zamana benzetilmiştir. Zamana benzetilmesindeki hikmetin Hz. Peygamber’in doğumundan kıyamet gününe dek tüm Müslümanlara örnek ve şefaathçi olmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira o

⁹³ Uludağ, “Hayret”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 164.

⁹⁴ el-Cerrâhî, *Istılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye*, 156.

⁹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 227.

peygamber, doğumundan vefatına kadar insanlara yol göstericilik yapmış ve hep hayır duâ etmiş, iyi kulları şefaât müjdesi ile müjdelemiştir. Geçmişten günümüze kadar ışıık saçan, günümüzden de kıyamete değin ışıık saçmaya devam edecek olan bir peygamberin zamana teşbih edilmesi bu cihetiyle çok manidardır.

“... Niteki mütercim buyurur:

Hak vahyi iktisāb-ıla olmağda yok cevāz

Hem enbiyāya ğayb içün itmekde himmeti” [29a]

Yukarıda, insanın çalışarak vahye muhatap olamayacağı, peygamberliğin kesbî değil vehbî olduğu düşüncesi üzerinde durulur. Ve peygamberlerin Allah’ın izni olmadan ğayb hakkında bilgi veremeyeceği, onların vahye muhatap olmaları yönünden faziletli insanlar olduğu ifade edilmektedir.

2.3.6. Hüsn (Güzellik)

Hüsn, zattaki kemale denir ki, Allah’tan başkası için söz konusu olamaz. Kâinattaki tüm güzellikler Hz. Peygamber’in güzelliğinden ileri gelir.⁹⁶

“Ya’nî ol Ḥabîbu’llāh hüsnerde aña şerîk bulunmağdan münezzehdür; ya’nî şerîki yokdur.”^{14b]}

Şârih, Hz. Peygamber’de bulunan güzelliklerin tamamını aynı anda taşıyan başka bir kimsenin olmadığını ifade ederek, Hz. Peygamber’in hüsn noktasında da en üst mertebede olduğunu söylemektedir.

“Hüsniyle müstemildürür ü beşeriyle müttesim

Ne halkı olur ki virmiş aña hulķı zîneti” [18a]

Alıntılanan manzumede Hz. Peygamber’in yaratılış itibariyle hüsn sahibi olduğu ifade edilmektedir.

2.3.7. İhya

Sözlükte, canlandırmak, diriltmek demektir.⁹⁷

⁹⁶ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 176.

⁹⁷ Hamza Aktan, “İhyâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), Ankara: 22: 7.

“... *Ya’nî terk eyledüm zamân-ı mâzide ol zât-ı şerîfün sünnetini ki nâfile namâzla kârañulık giceleri şavka değin ihyâ iderdi ki iki mübârek ayakları şişmekden zarar geldiği sebepten şikâyet eyledi.*”^[11a]

Yukarıda Hz. Peygamber’in geceleri uykuya daha az vakit ayırdığı, geceleri de Rabbi ile başbaşa kalmayı arzuladığı ve ayakları şişene dek namaz gibi ibadetler yaptığı söylenmektedir. Burada ihyâ kavramı, geceyi verimli geçirmek; gece zamanını etkin kullanmak anlamında kullanılmıştır.

“... *Dâris-i rimemi ihyâ idüp^[15b] diri ider idi.*”^[16a]

İhyâ kavramı, birincil anlamıyla kullanılmıştır. Dâris-i rimemin ihyasından maksat, eski ve çürümüş gönülleri diriltmektir. Eğer Hz. Peygamber’i mucizeleri ve mübarek isimleri, onun üstünlüğünü tam olarak aksettirebilseydi, isminin her zikrediğinde çürümüş kemiklerin hayat bulması gerekirdi. Özetle, Hz. Peygamber’in feyz ve şahsiyeti şu ana değin gelmiş geçmiş binlerce hatta milyonlarca Müslümanı ihya etmiştir, etmeye de devam etmektedir. Onun ihyası sayesinde Müslümanların gönülleri huzura kavuşmuş, dünya ve ahiret dertlerinin acısı hafiflemiştir.

2.3.8. Kâbe Kavseyn (Yakınlığın Son Derecesi)

İki yay aralığı kadar, hatta iki yay arasından daha kısa mesafe anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber’in miraç gecesi Allah’a çok yakın oluşunu anlatan bir ifadedir.⁹⁸ Kâbe kavseyn’i hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak Kâbe kavseyn’den kastedilenin ‘yakınlığın son derecesi’ olduğu düşünülmektedir.⁹⁹ Kâbe kavseyn, iki yay ucu aralığı kadar, anlamına gelmektedir ve Hz. Peygamber’in miracta sidretü’l-müntehâ denilen noktada Allah’a çok yakın olması anlamında kullanılır.¹⁰⁰ Hz. Peygamber’in miraç gecesi Allah’ı görüp görmediği hususunda, sahabe arasında farklı görüşler vardır: Hz. Aişe ve bazı sahabîler, Hz. Peygamber’in Allah’ı gördüğünü inkâr etmiştir. İbn Abbas ile bazı sahabîler ve bazı İslâm büyükleri ise O’nun, Mirac’ta Allah’ı gördüğünü söylemişlerdir.¹⁰¹ Tasavvuf ilminde ise bu kavram, *varlık dairesi* denilen “iade, iniş,

⁹⁸ Uludağ, “Kâbe Kavseyn Ev Edna”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 200.

⁹⁹ Ali Nihad Tarlan, *Ali Nihad Tarlan’ın Makalelerinden, Seçmeler*, (Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 45, 1990), 94.

¹⁰⁰ Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 134.

¹⁰¹ Lütfi Şentürk, “Mirac’da Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Allah’ı Gördü mü?”, *Diyanet Dergisi* 17/3, (Mayıs-Haziran 1978): 138.

çıkış, kabiliyet ve faaliyet gibi ilâhî işlerde isimler arasındaki tekabül itibariyle ilâhî ve isimsel yakınlık makamı”¹⁰² nı temsil eder.

Aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber’in Mirac Gecesi eriştiği makamın önemine vurgu yapılmıştır. Bu öyle büyük ve kıymetli bir makamdır ki Kur’ân-ı Kerîm’de bu makama, “Kâbe Kavseyn” denilmiştir: “O (bildirdikleri) vahy edilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaradılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? Andolsun onu, Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında önceden bir defa daha görmüştü. Cennetü’l-Me’vâ da onun yanındadır. Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.” (en-Necm, 53/4-18)

“... Zîrâ maḥlûḳatdan Ḥazret-i Rasûlden ḡayrıya ol menzile-i rafî‘ayı taleb eylemekde ve bilmekde hiçbir eḥaduñ ḥaddi ve iḳtidârı yoḳdur. Niteki mütercim buyurur:

Kâbe-kavseyn kurbına yettin çıka çıka

Bulmâdı kimse ancılayın hiç rütbeti”^[37a]

Yukarıda Kâbe kavseyn makamına Hz. Peygamber’den başka hiçbir peygamberin erişemediği, Kâbe kavseynin yüce bir mertebe olduğu, dolayısıyla bu mertebe erişen Hz. Peygamber’e denk hiçbir insanın olmadığı ifade edilmiştir.

2.3.9. Kerem

Sözlükte ihsan ve lütuf anlamlarındadır.¹⁰³ Terim olarak kerem, hiçbir karşılık, ödül vs. beklemeksizin salt Allah rızası için yapılan iyilik ve yardıma denir. Bu özellik en çok Hz. Peygamber’de vardır. Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli âyetlerde bu hususa işaret edilmiştir: “...Ve sen yüce bir ahlâk üzerindesin” (el-Kalem 68/4), “Andolsun ki, Resûlullâh sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” (el-Ahzâb 33/21), “Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, Müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.” (et-Tevbe 9/28).

¹⁰² Seyyid Cafer Seccadî, “Kâbe Kavseyn”, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-i İrfânî*, trc. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 263.

¹⁰³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 211.

“Femā teṭāvele āmālū’l-medihi ilā

Mā fihi min keremi’l-aḥlāki ve’ş-şiyemi”^[31a]

Şâir, Hz. Peygamberin mucizelerinin hakiki yüzünü ve bu mucizelerin üstünlüklerini tam manasıyla ifade edebilmenin imkansız olduğunu söylemektedir.

“Ḥalk u ḥulḳde ḳamu nebīden ziyādedür

‘İlm ü keremde yokdur añā kimse ḳurbeti”^[13b]

Bu beyitte Hz. Peygamber’in hem ilim hem de kerem yönünden diğer peygamberlerden üstün olduğu dile getirilmektedir.

“Eyle nesne ki cūdden ve keremden olduḡı ḫalde ki ol Ḥazret-i Resūl ve Ḥazret-i Ebū Bekr’dür ve ḫālbuki küffārdan hergiz ol nesneyi görmediler.”^[27a]

Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir’in sahip oldukları güzellikler ve ahlaklarının üstünlüğünün, hicret esnasında gizlendikleri Sevr mağarasının ağzını kapladığı; böylece onları arayan kâfir ordusunun gözlerine bir perde indiği ve onları görmeden geri döndüğü, rivayetine telmihte bulunulmuştur.

2.3.10. Mağfiret

Allah’ın affediciliği anlamındadır. Mağfiret kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de yüz surede geçmektedir. Bu da Yüce Rabb’imizin affediciliğinin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Ayrıca, "Şunu bilmelisin ki rabbinin bağışlayıcılığı engindir." (en-Necm 53/32) vb. âyetlerin birçoğunda mağfiretle beraber ecir, bol rızık ve cennetlerin bahşedileceği ifade edilmektedir.¹⁰⁴

“Ve estaḡfirullāhe min ḳavlin bilā ‘amelin

Le-ḳad nesebtü bihī neslen li-zī ‘uḳumin

Ya ‘nī mağfiret ṭaleb eylerem ‘amelsüz kavilden...”^[10b]

Şâir yukarıdaki beyitte Allah’ın af ve mağfiretine sığınarak ondan talepte bulunmuştur.

2.3.11. Melâmet (Kınama-Yerme)

Arapça *kınanmak* manasına gelen *levm* kelimesinden türemiştir.¹⁰⁵ Azarlama ve çıkışma gibi anlamları da vardır.¹⁰⁶ Melâmet metaı, melâmet kederi, melâmet yükü, melâmet taşı

¹⁰⁴ Adil Bebek, “Mağfiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 27: 313-314.

¹⁰⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 314.

melâmetle ilgili yapılan terkiplerden bazılarıdır.¹⁰⁷ Terim olarak melâmet, insanlara gösteriş olacak korkusu gütmeksizin, nefse daha güçlü bir mücadele için iyilikleri gizleyerek kötülükleri açığa vurmak; kişinin başkalarının ayıp ve günahlarını araştırması yerine kendi kusur ve hatalarıyla ilgilenmesi gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁸ Melâmet, ibadetten uzaklaşmak değil, ibadetini fazlalaştırmaktır, nefse muhalefettir, avamın övgüsüyle yergisini bir bilmektir.¹⁰⁹ Diğer bir ifadeyle melâmet, giyim kuşam, zikir, âyin gibi âdet ve törenleri önemsemeksizin nefsi sürekli olarak yererek, kınayarak halkın iltifatlarından uzaklaşarak Allah’a yaklaşmayı esas alan anlayıştır.¹¹⁰ Bazı mutasavvıflar melâmeti, Kur’ân-ı Kerîm’in beşinci suresinde yer alan (el-Mâide 5/54) “kınayanın kınamasından korkmazlar” âyetine dayandırır. Bu âyet, melâmet anlayışının ana felsefesidir, demek mümkündür.¹¹¹

“İy ‘aşık oldun ise melâmet kılan beni

İnşâfı olsa târik olurduñ melâmeti.”^[7a]

“İnnî ettehemtû naşîha ‘ş-şeybi fî ‘azeli

Ve‘ş-şeybü eb‘adü fî nuşhin ‘ani’t-tühemi^[7a]

Ya‘ni be-dürüstî vü râsti ben töhmet eyledüm pirligüñ naşîhatine melâmetde hâlbuki pirlük naşîhatde töhmetden ırâkdur.”^[7b]

Yukarıdaki beyitlerde aşkın insafının olmadığından, insanı birçok olumsuzluğa sevk ettiğinden bahsedilmiş, kişiyi nasihat dinlemez bir hale dönüştürdüğü ifade edilmiştir.

2.3.12. Nefs/Nefis

Tasavvuf ilim dalında en çok kullanılan terimlerin başında, nefis/nefis, nefis/nefis terbiyesi, nefis muhasebesi, hesaba çekme gibi terimler, gelmektedir. Hayat ve his kuvvetleriyle iradi hareket edebilen latîf bir cevher¹¹² olarak tanımlanan nefis, “kulun

¹⁰⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 19. Baskı (Ankara: Aydın Kitapevi, 2002), 607.

¹⁰⁷ Seyyid Cafer Seccadî, “Melâmet”, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, trc. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 313.

¹⁰⁸ İrfan Gündüz, “Fütüvvet, Melâmet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı”, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Şaban Tutcu, Osman Kavaklıoğlu, (Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 2007), 55.

¹⁰⁹ el-Cerrâhî, *İstulâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye*, 250.

¹¹⁰ İlhan Ayverdi, “Melâmet”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), 2: 1990.

¹¹¹ Necdet Şengün, “Şeyh Ahmed Rindî Sivâsî ve Şiirlerinde Melâmet Neşvesi”, *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsiler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, 30 Nisan-1 Mayıs 2010, Sivas, TSO Konferans Salonu, 382.

¹¹² Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta‘rîfât Tasavvuf Istılahları*, Haz. Abdurrahman Acer, trc. Abdülaziz Mecdî Tolun (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 90.

işlediği günahlar ve yerilen ahlâkın yeri” demektir.¹¹³ Nefs kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de farklı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Nefs kelimesine yüklenen bu mânâları şu şekilde sıralamak mümkündür: Zâtullah, ruh, kişinin kendisi (kişinin canı), kötü davranışların etkilediği kişilik, makul ve beşerî gereksinimlerin mahalli, devamlı kötülüğü emreden ve mücadele edilmesi gereken özellik.¹¹⁴

Şiirde ve şerhinde en sık kullanılan kavramlardan biri de nefstir. Şârih, kimi yerde kendi nefesine hitap eder. “Kendü nefesine hîṭāb idüp eydür ki” kalıbı şerh boyunca karşımıza çıkmaktadır:

“Ve bu beyt daḥi şā’ir -ṭayyebe’llāhu şerāhu- kendü nefesine hîṭāb idüp eydür ki: İy kimesne seniñ iki gözünüñ ‘aceb ḥālî var ki eger iy göz ağlamaḡdan sākin ol disem anlar ağlamaḡ ziyāde iderler.”^[5a]

“Beytüñ ma’nāsı oldur ki: Nefs tıfıl- oḡlan gibidür. Eger südi yutmakdan men’ itmeyesün hırş ziyāde olur. Ve eger ayırasın ayrılır ve eger nefsi daḥi kıoyasın shevāt ve me’āşīye ḥarīş olur ve eger men’ idesin memnu’ olur.”^[8b]

Bu bölümde nefs küçük bir çocuğa benzetilmiştir. Çocuğun sürekli olarak annesinden süt emmek istemesi gibi nefis de sürekli olarak Allah’ın yasakladığı şeyleri yapmak isteyecektir. Anneler evlatlarını nasıl ki zamanı gelince süttten ayırıyorsa, kulların da helal sınırları dışına çıkmak üzere olduğunu anladıkları anda nefse dur diyebilmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde hiçbir küçük çocuğun, “Anne beni süttten ayır” demeyeceği gibi insan nefsi de hiçbir zaman “artık günaha, harama girme, vazgeç” demeyecektir.

“Ey nice nesne tatlu gelür nefse ‘āḳıbet

Ma’lūm olur ki zehr imiş anıñ düsūmeti”^[9b]

Bu manzumede başta insana lezzet veren çoğu şeyin, sonunun elem verici acılıkta olduğu ifade edilir. Şâir, bu sebeple başta tatlı ve lezzetli görünen ve insanları aldatan sahte güzelliklere karşı dikkatli olmaları hususunda uyarır. Nitekim yukarıdaki beyitte de ifade edildiği gibi, insana tatlı gelen çoğu şey aslında zehirdir.

¹¹³ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 61.

¹¹⁴ Mehmet Uyar, *Sûfî Benliğin İnşasında Nefs*, 1. Basım (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 47-49.

2.3.13. Teberrük

Teberrük, sözlükte bir şeyin hayrını ve bereketini aramak, yapılan işten hayır ve bereket beklemek manasındadır.¹¹⁵ Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgi neticesinde ashabın bazıları gerek Hz. Peygamber'in zâtı gerekse kullandığı eşyalarla teberrük etmiştir. O'nun saçlarını muhafaza etmek, peygamberlik mührünü öpmek¹¹⁶ gibi davranışlar teberrük ile ilgilidir. Yine Hz. Peygamber'in eşyasının kıymetli bir hâtıra olarak saklanıp korunarak, uygun zaman ve mekânlarda insanların nazarlarına sunulması da teberrük kapsamında değerlendirilir. Bütün bu davranışların ortak bir nedeni vardır o da Hz. Peygamber'e duyulan engin muhabbetir.¹¹⁷

“... Bir gice Sa‘deddîn-i mezkûra menâmında Hâzret-i Rasûl -‘aleyhi’s-selâm- eydür: ‘Var Şâhib Bahâ’ü’d-dîn’den Bürde’yi alup iki gözün üstine sür ki şifâ ve ifâkat bulasın.’ didi.” [3a]

Yukarıdaki alıntıda Kasîde-i Bürde’nin, hastalıklara şifa olmasıyla ilgili bir rivayetten bahsedilmektedir. Rivayet odur ki Kasîde-i Bürde’yi şifa niyetiyle teberrük edinenler, Allah’ın izniyle şifaya kavuşur. Bu yönüyle de bu şiir, dilden dile, nesilden nesile aktarıla gelmiştir.

“... Hâzret-i Nebî -‘aleyhi’s-selâmuñ- medhinde Bûsîrî inşâ itdügi kaşide vardır ki biz anuñla istişfâ ve teberrük idinürüz” diyüp...” [3a]

Yukarıdaki rivayetin devamı olarak burada, Sa‘deddîn ismindeki zatın gözlerine *Bürde* şiirini sürerek (teberrük edinerek) Allah’tan şifa istediği ve şifa bulduğu bilgisi verilmiştir.

2.3.14. Vecd

Vecd, sözlükte “bulmak, kendinden geçmek, coşkunluk” anlamlarındadır.¹¹⁸ Terim olarak vecd, beş duyunun biriyle veya kuvve-i şehvî ve kuvve-i gadabiyye veya akıl yoluyla bulmak anlamındadır.¹¹⁹ Daha yalın bir ifadeyle vecd, kişinin benliğinden uzaklaşarak kendini kaybedip Rabb’ini bulmasıdır. Vecd, sadece tasavvufî alanda değil,

¹¹⁵ Şemsettin Kırış, “Peygamber Sevgisinin Bir Tezahürü: Teberrük”, Marife Bilimsel Birikim Dergisi 1, (2011), 189.

¹¹⁶ Nuri Topaloğlu, “Hazreti Peygamber’in Zâtı ve Eşyası ile Teberrük Meselesi”, Hadis Tetkikleri Dergisi, 1/ 1, (2003), 74-79.

¹¹⁷ Topaloğlu, “Hazreti Peygamber’in Zâtı ve Eşyası ile Teberrük Meselesi”, 94-95.

¹¹⁸ Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 374.

¹¹⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 222-223.

bütün dinî tecrübelerde kendini göstermektedir.¹²⁰ İstiğrak (kendinden geçirip dünyayı unutturan dalgınlık) kelimesi ile aynı anlamı ifade eder.¹²¹

“Ve eşbete’l-vecdū haṭṭay ‘abratın ve ḍanā

Misle’l-behāri ‘alā ḥaddeyke ve’l-‘anemi

Vecd maḥabbetdür ve ‘abrat göz yāşıdır.”^[6a]

Şârih yukarıdaki beyti şerh ederken vecd sözcüğüne “muhabbet” anlamı yüklemiştir. Beyitte bahsedilen yanağa çizilen sarı ve kırmızı çizgilerden kast edilenlerin; ağlamanın fazlalığı sebebiyle yanaklarda süzülen kanla karışık göz yaşları ve âşığın aşk acısıyla zayıf düşmesi neticesinde bedeninin sararmasının olması mümkündür.

2.3.15. Zühd

Sözlükte, “bir şeye meyletmeyi terk etmek” anlamındadır.¹²² Terim anlamıyla zühd, her türlü mesâviden, kıl u kâldan, abesten sakınmaktır.¹²³ Zühd kavramı Kur’ân’da lafız olarak yalnızca bir âyette geçmektedir ancak dünya ve dünyayla alakalı olanlardan yüz çevirmek anlamındaki pek çok âyetle ilişkilendirmek mümkündür.¹²⁴

“... Ya’nî terk eyledüm ol zāt-ı şerîfün sünnetini ki ol sulṭān zühdde şol ḳadardur ki zühdini ḥaceti te’kîd eyleyüp muḥkem eyledi...”^[12a]

Hız. Peygamber’in sünnetini terk etmesinden duyduğu üzüntü ve pişmanlığı dile getiren şârih, Hız. Peygamber’in her vasfıyla olduğu gibi zahitliği ile de en güzel örnek olduğunu ifade etmiştir.

2.4. Cemiyet

2.4.1. Şahıslar

Kasîde-i Bürde’de ve anonim şerhinde adı geçen pek çok şahıs vardır. Bunlardan bazıları paygamber, bazıları Allah dostu kişiler ve sahabîler, bazıları ise tarihî şahsiyetlerdir. Biz çalışmamızda ismi geçen şahısların hepsine uzun uzun yer vermek yerine belli başlılarına değinmekle yetineceğiz:

¹²⁰ J. C. Bürgel, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Gazellerinde İki Yapısal İlke: Vecd ve Kontrol”, trc. Tahir Uluç, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim), 7/3 (2007): 323.

¹²¹ Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 539.

¹²² Cürçânî, *Ta’rîfât Tasavvuf Istılahları*, 90.

¹²³ Mahir İz, *Tasavvuf*, (İstanbul: Rahle Yayınevi), 104.

¹²⁴ Ali Bolat, “Muhâsibî (ö. 241/855)’nin el-Mekâsib’i Bağlamında Tasavvufta Dünyaya Bakış ve Hakikî Zühd Anlayışı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (2003), 181.

2.4.1.1. Kistrâ (Nûşîrevân bin Kubâd)

Kistrâ, Sâsânî hükümdarı” manasında unvan olarak kullanılan bir isimdir. Bu sözcükle “âl-i kistrâ, arz-ı kistrâ, Medâin-i kistrâ, eyvân-ı kistrâ, tâk-ı kistrâ” tamlamalarının yapıldığı bilinmektedir.¹²⁵ Enûşîrvân, Sâsânî kistrâları içerisinde meşhur biridir. Onun ismine hem Arap ve Fars hem de Türk edebiyatında rastlanılır.¹²⁶ Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kullanılan “Enûşîrvân” sözcüğü, Pehlevîce’de “ölümsüz ruh” manasındaki ve Zerdüşt metinlerinde ölümler için övgü sıfatı olarak kullanılan enûşeg-rüvân sözcüğünün değişik bir şeklidir. Daha çok Kistrâ I. Hüsrev’i, Pervîz ismindeki II. Hüsrev’den ayırt etmek için kullanılmıştır.¹²⁷ Enûşîrvân, 531 tarihinde babası Kubâd’ın yerine tahta geçmiştir. İlk icraatı Mazdeizm’in yol açtığı zararları telâfi etmek olmuştur. Bir başka önemli icraatı ise arazi ve vergi reformunu gerçekleştirmesi olmuştur.¹²⁸ Divan şiirinde, Şah-nâme kahramanlarından olan Nûşîrevân ile övülen kişi arasında bir bağ kurulur. Şairler, övdükleri kişiyi Nûşîrevân’dan üstün görürler.¹²⁹

Kasîde’de Hazreti Nebî’nin doğduğu gece yaşanan olağanüstü olaylara örnek olarak, Kistrâ’nın sarayının zarar görmesine değinilmiştir:

“Ve bâte eyvânü Kistrâ ve’hve münşadi’un

Ke-şemli aşhâbi Kistrâ gayra mülte’imi”^[20a]

2.4.1.2. Ebrehe

Mutaassıp bir Hıristiyan olan Ebrehe, Hıristiyanlığı yaymak için ciddi faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerinden biri de San’a’da, Kalîs (Kulleys) isminde ihtişamlı bir kilise yaptırmasıdır. Kilise duvarlarını süslemek için Bizans İmparatorluğu’ndan mermer ve mozaik ustaları davet eden Ebrehe, böylece Arapları Kâbe yerine bu kiliseyi tavaf etmeye zorlayarak, Mekkeliler’in giderek gelişen ticarî faaliyetlerine engel olmayı ve San’a’yı hem dinî hem ticarî bir merkez haline getirmeyi hedeflemişti. Ebrehe’nin çeşitli ülkelere propagandacılar gönderip, halkı hac için San’a’ya çağırmasına öfke duyan bir Arap, Ebrehe’nin kilisesine gitmiş ve oraya pislemiştir. Bunu olayı haber alan

¹²⁵ Casim Avcı, “Kistrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), Ankara: 26: 71.

¹²⁶ Casim Avcı, “Kistrâ”, 26: 71.

¹²⁷ Ahmed Tefazzülî, “Enûşîrvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 255.

¹²⁸ Tefazzülî, “Enûşîrvân”, 11: 255.

¹²⁹ Bekir Şişman – Muhammet Kuzubaş, *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, (b.y.: Ötüken Yayınları, ts.), 155.

Ebrehe, bu adamın kabilesinin San'a'ya gelerek kiliseyi tavaf etmelerini istedi. Ancak o kabile, Ebrehe'nin bu teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine Ebrehe ve adamları Kâbe'yi yıkmak niyetiyle Mekke üzerine yürümüştür.”¹³⁰ Ebrehe ve ordusu Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtildiği gibi (el-Fîl 105/1-5) akın akın gelen ve tepelerine taş yağdıran ebâbîl kuşları tarafından saldırıya uğramıştır. Canını zor kurtaran ve yaralı olarak Yemen'e dönen Ebrehe, kısa zaman sonra vefat etmiştir.¹³¹

Şerhte, “...*Ebrehe'niñ bahâdırları inhizâm vaktinde kaçdıkları gibi*”^[24b] cümlesiyle Fil Vak'ası denilen olaya telmihte bulunularak, Allah'ın dilemesiyle Ebrehe gibi kibirli insanların küçücük sebeplerden düştükleri büyük korkuya işaret edilmiş, böylece Allah'ın azametini vurgu yapılmıştır:

2.4.1.3. Hz. Yûnus (a.s.)

Hz. Elyasa'yı dinlemedikleri ve doğru yoldan saptıkları için Allah tarafından Musul dolaylarındaki Ninova isimli şehre gönderilen peygamberlerden biri de Hz.Yûnus'tur.¹³² Kur'ân-ı Kerim'in onuncu sûresi Yûnus Sûresi'dir. Bu sûrede, (Yûnus 10/98) kendilerine azap geleceği haber edilince iman ederek azaptan kurtulan tek kavmin, Hz. Yûnus'un kavmi olduğu ifade edilmektedir. Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, Yûnus peygamber, kavmi kendisine inanmayınca öfkelenmiş ve onlardan uzaklaşmıştır. Yüklü bir gemiye binen Hz. Yûnus, çekilen kura ile kaybedenlerden olmuş ve kendisini bir balık yutmuştur. Hz. Yûnus yaptığı hatayı fark edip, tevbe ile Allah'ı tesbîh etmiştir. “Senden başka ilâh yoktur, şüphesiz ben zalimlerden oldum” (el-Enbiyâ 21/87-88; es-Sâffât 37/143-144) diyerek pişmanlığını ve üzüntüsünü dile getiren peygamberin tevbesi kabul edilmiş ve Allah'ın rahmetiyle balığın karnından çıkarılmıştır.¹³³ Şârih, Hz. Yûnus'un bir balık tarafından yutulmasına telmihte bulunmuştur:

Tesbîhden soñra itdi anı hût mültekim

Gibi ki atdı Yûnus boş qaldı haşveti”^[25a]

2.4.1.4. Hz. Ebû Bekir (r.a.)

Kaynaklarda belirtildiğine göre, Hz. Ebû Bekir, Fil Vak'ası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke şehrinde dünyaya gözlerini açmıştır. Annesinin ismi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint

¹³⁰ Ahmet Lütfi Kazancı, “Ebrehe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 79.

¹³¹ Kazancı, “Ebrehe”, 10: 80.

¹³² Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Peygamberler*, (İstanbul: Yort Savul Yayınları, 2006), 141.

¹³³ Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 598.

Sahr olup Mekke döneminde, Müslüman olmuştur. Ebû Kuhâfe, babasının ismidir. Babası Mekke'nin fethinden (8/630) hemen sonra Müslüman olmuştur.¹³⁴ Özellikle Mekke yıllarında, İslâmiyet'in yayılmasında Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'in ileri gelenlerinden biri olmasının büyük etkisi olmuştur. Başta aşere-i mübeşşereden Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh olmak üzere Osman b. Maz'ûn, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Seleme el-Mahzûmî, Hâlid b. Saîd b. Âs, Ubeyde b. Hâris, Habbâb b. Eret, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Bilâl-i Habeşî, Suheyb-i Rûmî gibi önemli kişilerin Müslüman olmasında Hz. Ebû Bekir'in payı büyüktür.¹³⁵ Hicret için kendisine Allah tarafından izin verilen Hz. Peygamber o gece yatağına Hz. Ali'yi yatırmış Ebû Bekir'le beraber Sevr mağarasına doğru hareket etmiştir. Bu özellikleri ve faziletleri sebebiyle, Türk ve İran edebiyatında Hz. Ebû Bekir'den “yâr-ı gâr” yani mağara dostu, can yoldaşı gibi ifadelerle bahsedilmiştir.¹³⁶

Kasîdenin 77. beytinde Mekke'den Medine'ye göç sırasında Sevr mağarasında yaşananlara gönderme yapılmıştır. Söz konusu olay, Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir Mekke'li müşriklerden gizlenirken, müşriklerin mağaranın ağzına kadar gelip “Burada kimse yoktur” diyerek geri dönmeleridir:

“Fe’s-sıdku fi’l-gâri ve’s-sıddıku lem yerimâ

Ve hümm yekûlûne mâ bi’l-gâri min iramî”^[27a]

2.4.1.5. Hz. Âişe (r.a.)

Babası Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Kuhâfe Osman b. Âmir, annesi Ümmü Ruman bintü Âmir b. Uveymir b. Abdî's-Şems el-Kinâniye'dir.¹³⁷

Hz. Ebû Bekir “es-Sıddîk” lakabıyla tanındığı için kızı Âişe'ye “es-Sıddîka (es-Sâdıka) bintü's-Sıddîk” denilmiştir. Hz. Âişe'nin annesi, Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir.¹³⁸ Hz. Âişe, bi'setin 4. yılında (614) Mekke'de doğmuştur. Hz. Peygamber ile evlenmiştir.¹³⁹

¹³⁴ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 101.

¹³⁵ Fayda, “Ebû Bekir”, 10: 102.

¹³⁶ Fayda, “Ebû Bekir”, 10: 102.

¹³⁷ Harun Reşit Demirel, “Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (2000): 123.

¹³⁸ Mustafa Fayda, “Âişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 201

¹³⁹ Fayda, “Âişe”, 2: 201.

Şerhte Hz. Âişe validemizin kendisine sorulan, “Hz. Peygamber’in ahlakı nasıldı?” sorusuna “O’nun ahlakı Kur’ân ahlakıydı.” Diye verdiği cevaba yer verilmiştir:

“Hâzret-i Â’îşe cevâbında eyitdi: ‘Fe-inne hûlûkî Nebiyyi’l-İlâhî’l-Kur’ân’ didi.”^[31a]

2.4.2. Kavimler

İnsanbilimciler, insanlık tarihini yabanıllık, barbarlık ve uygarlık olarak üç bölümde incelemişlerdir. “İnsanlar, yaşadıkları coğrafyayı değiştirme ve denetim altına almaya uğraşmışlardır. İnsanların coğrafyayı değiştirme çabaları kendi soylarının da sosyolojik açıdan evrimi anlamına gelmektedir. Kavimler, yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyada ürettikleriyle kimlik kazanmışlar ve var olmuşlardır.”¹⁴⁰

2.4.2.1. Âd

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan bilgiye göre, Hz. Hûd’un peygamber olarak gönderildiği kavimdir.¹⁴¹ Bu kavim peygamberlerinin uyarılarına aldırmadıkları için, şiddetli bir rüzgârla cezalandırılmıştır.¹⁴² “Kur’ân-ı Kerim’de yer aldığına göre bu kavmi, gurur ve kibre sevk eden olağanüstü zenginlikleridir.”¹⁴³

‘Âd ve ne me‘âd’den daği zātu’l-‘imâd’den

Bize haber^[32a] virir daği içirtür halka şerbeti^[32b]

Yukarıdaki beyitte Allah’ın, yüce kitabında kıyamete dair bilgiler vermesinin yanında geçmiş zamanlarda yaşayan peygamberler ve kavimleri hakkında da bilgiler verdiği ifade edilmiştir. Ad kavmi bu kavimlerden biridir.

2.4.2.2. Türk

Türk sözcüğüne zaman içerisinde çeşitli anlamlar verilmiştir. Bazı araştırmacılar bu sözcüğün Uygur Türklerine ait olan birtakım metinlerden yola çıkarak, “güç, kudret” anlamına gelen erk sözüyle eş anlamlı olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ İlk kez A. von Le Coq güç, kuvvet anlamındaki Türk sözü ile Türk kavim isminin aynı olduğunu söylemiş, daha sonraları bu görüşe katılan çok sayıda araştırmacı olmuştur.¹⁴⁵ Türk sözcüğün ilk zamanlar sadece “güç, kuvvet” anlamına geldiğini ancak daha sonraları bir kavme has

¹⁴⁰ Hasan Aktaş, Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya, 50.

¹⁴¹ Aktaş, Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya, 51.

¹⁴² Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, 2. Baskı (b.y.: Akçağ Yayınları, ts.), 72.

¹⁴³ Aktaş, Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya, 51.

¹⁴⁴ Hüseyin Namık Orkun, *Türk Sözü’nün Aslı*, 3. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 29.

¹⁴⁵ Orkun, *Türk Sözü’nün Aslı*, 29.

bir isim haline geldiği düşünülmektedir.¹⁴⁶ Türklerin beyaz ırktan olmaları ve güzellikleriyle ünlü olmaları gibi bazı özellikleri dikkat çekmiştir. İran edebiyatında “erkek güzeli” anlamında da Türk sözcüğünün kullanıldığı bilinmektedir. Türk kavramının göçebe yaşam tarzıyla ilişkisi de söz konusudur.”¹⁴⁷

Şârih, şerhinin başında İmâm Bûsîrî’nin Kasîde-i Bürde’sinin her beytine şerh yaptıktan sonra, her beytin sonunda Türkçe diliyle yazılmış başka bir manzumeye yer verdiği bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır: “*Lisân-ı Türkî ile manzûm tercüme eyleyen ‘azîz mütercimûn kaşîdesi daîhi her beytûn muḳâbelesinde bile kayd olundu.*”^[2a]

2.4.2.3. Arap

“Arap yarımadası, Irak, Şam, Hicaz, Yemen, Mısır ve Afrika’nın büyük bir bölümünde bulunan Semitik kavminin genel adıdır.”¹⁴⁸

“*Muḥammedün seyyidü’l-kevneyni ve ‘ş-şekaleyn*

“*Ve’l-ferîḳayni min ‘Urbîn ve min ‘Acemî*

“...Ve beytûn ma’ nâsı, ol zât-ı şerîf ki Muḥammed’dür. Eyle Muḥammed ki kevneynûn ve şekaleynûn ve ‘Arab’dan ve ‘Acem’dan iki ferîḳuñ ulısıdır.”^[12b]

Yukarıdaki beyitte ve şerhinde Hz. Peygamber’in Arap ve Acem kavimlerinin en yüce ismi olduğu söylenmiş, O’nun faziletlerine değinilmiştir.

2.4.2.4. Acem

Müslüman olan ancak Arap olmayan İranlılara “Acem” denir.

“*Seyyid-i cemi’-ı kevn Muḥammeddür ki anuñ*

Hem ins ü cin ‘Arab u ‘Acem da’vet-i ümmeti”^[12b]

Bu manzumede de Hz. Peygamber’in hem insanlar hem de cinler arasında en seçkin insan olduğu ifade edildikten sonra onun Arap ve Acem kavimlerinin ulusu olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir.

2. 5. İnsan

İnsan yaratılmış varlıklar arasında en değerli varlıktır. Bu hususa Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde dikkat çekilmiştir: “Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik;

¹⁴⁶ Orkun, *Türk Sözüünün Aslı*, 30.

¹⁴⁷ Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya*, 55.

¹⁴⁸ Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya*, 61.

onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70). İnsan birçok özelliği hasebiyle üstündür, değerlidir. Hz. Ali’ye atfedilen şu söz de bu dediğimizi doğrular mahiyettedir:

"Sen kendini küçük bir varlık sanırsın, oysa sende en büyük âlem dürülmüş vaziyettedir."¹⁴⁹

2.5.1. Sevgilide Güzellik Unsurları

2.5.1.1. Göz

Göz, divan şiirinde güzelliği temsil eden unsurların başındadır. Kirpik ve kaşlarla beraber sevgilideki en kıymetli unsur olan göz yerine; şiirlerde çeşm, dîde, ayn ve basar gibi kavramların kullanıldığı da olmuştur.¹⁵⁰ Şiirlerde en sık rastlanılan göz rengi eladır ancak kimi şiirlerde kara renk gözün de kullanıldığı olmuştur. Âşık nezdinde sevgilinin gözleri çok kıymetlidir çünkü göz kalpte gizlenen duygu ve hislere ayna tutan yegâne unsurdur.¹⁵¹ Şerhte bu kasideyi şifa umarak, gözlerine süren Sa’deddîn adındaki bir kimsenin Allah’ın izni ve istemesiyle şifa bulduğu bilgisine yer verilmiştir.

Âşık olana “ağlama” demek anlamsızdır. Çünkü âşıklar kendisine ağlama, dur denilse de bunları duymamakta; giderek daha çok ağlamaktadır. Aşağıdaki manzumede gözlerin ağlaması bu şekilde yorumlanmıştır:

“Ağlama didükçe gözüñ noldı yaş döker,

Ayıl didükçe göñlüñ arturdı hayreti. ’[5a]

Şerhte, Hz. Peygamber’in kalbinin uyumadığı gerçeğine şu şekilde değinilmiştir:

“...Be-dürüstî ol sultānuñ bir göñli var ki kaçan mübârek iki gözleri uyusa mübârek göñli uyumaz. ’[28b]

Yukarıda Hz. Peygamber’in, bir an bile olsun Allah’ı anmaktan gâfil olmadığı ifade edilmiştir.

¹⁴⁹ N. Sabri Akın, “İslam’da İnsan Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Ocak-Haziran 2007): 133.

¹⁵⁰ Mihrican Aynacı, “Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde “Değerlendirilmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9 (İstanbul 2012): 32.

¹⁵¹ Aynacı, “Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde “Değerlendirilmesi”, 32.

2.5.1.2. Yüz

“Hâlbuki ol ‘âşiler ol havza tahkîk kömür gibi kara geldiler. Ve çünkü ol havzuñ kenârına gelüp andan yüzlerin yusalar, ya‘nî ol âyât-ı kerîme’den okusalar yüzün ağ olur. Günâhlarından halâş bula.”^[35a]

Şârih yukarıda günahları sebebiyle yüzleri kapkara kesilen, günahkârlar ve inkârcılardan bahsetmektedir.

“Ve haţtu danâ’dan murâd yüzüñ ve bedenüñ şâruleğidur ki gül zerdi gibi ola.”^[6b]

Şârih bir üst beyitte, hastalıktan ve üzüntüden sararıp solan yüz ve bedeni ifade etmek için şâirin yukarıdaki sözcükleri seçtiğini ifade etmiştir.

2.5.1.3. Yanak

“Ya‘ni ‘acebdür ki ‘ışkı inkâr eylersin bâ-vücüd ki fırkat-i düst ü hurkat-ı maḥabbet gözün yaşından ve arıklıgundan hâşıl olmuş iki yanâğında şârı gül gibi ve bîd-i ṭaberî gibi vâkı‘ olmuş ḥadları ya‘ni yazuları işbât eyledi.”^[6a]

Şârih, aşkı gizlemenin mümkün olmadığını bu sözlerle ifade ederek; âşık olan kimsenin yanakların sarı güle benzemesi dahi âşık olduğunun alametidir, demektedir.

2.5.1.4. Ağız

Şârih gözdeki rahatsızlığının güneşin var olduğu gerçeğini yahut ağızdaki tat alma bozukluğunun suyun var olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği gibi; din hakkında gözleri hakikati görmek istemeyenlerin de “yoktur” demesi ve reddetmesi; hakikatin var olduğunu değiştirmez, demektedir:

“Ya‘nî az olur ki nice göz güneşüñ ^[35b] şu‘lesini inkâr eyler. Lâkin gözi zahmetlü olduğu ecludendür ve nice ağız daḥî şunuñ ta‘mına inkâr eyler; lâkin merîz olduğu sebebden ağzınuñ lezzeti yoḡdur. Ol cihetden şu‘nuñ lezzeti yoḡdur şanur.”^[36a]

2.5.1.5. Dudak

“Ve mübtesim’den murâd ol Ḥazret-i Ḥabîb’üñ mübârek ṭaḡıdır ki anınla tebessüm olunur.”^[19a]

Yukarıda Hz. Peygamber’in fiziksel özellikleri aktarılırken, dudağı için “onunla gülümsenir”, ifadesi kullanılmıştır.

2.5.1.6. Diş

“...Lü ’lû ’den murād, Hâzret-i Hâbîb ’üñ mübârek dişleridür ki...’^{f19a]}

Hız.Peygamber’in dişleri beyazlığı ve muntazamlığı sebebiyle inci madenine benzetilmiştir.

2.5.1.7. El

“... Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- iki mübârek eli içinde ki, ol ‘askerüñ üzerine toprak ve ufacığ taşlar saçmış idi ki ol ‘askerüñ ol toprak gözlerine girüp kör olup münhezim olup kaçmışlar-ıdı.’^{f24b]}

Burada Hız. Peygamber’in düşmanlarına eline aldığı toprağı saçtığı ve düşmanın bundan korkarak gerisingeriye kaçtığı rivayetine değinilmiştir.

2.5.1.8. Parmak

Hız. Muhammed kendisinden istenilen ayın yarılması mucizesini, Allah’ın izniyle gerçekleştirmiştir. Bunu yaparken mübarek parmağıyla aya işaret ederek, duâlar okumuştur:

“...Hâzret-i Risâlet’üñ mübârek barmağınun işâretiyle münşakğ olup iki pâre olmuş idi.’^[26a]

2.5.1.9. Ayak

Şerhin başında, “... Ayağ üzerine tırup baş açuğ diñleye idi.’^{f2b]} cümlesiyle Kasîde-i Bürde’nin İmâm Bûsîrî’den dinlenilerek, ezberlendiğı ve şifa niyetiyle okunduğı bilgisine yer verilmiştir.

“Zâlemtü sünnete men ahyâ’z-zâlâme ilâ

Eni’şteket kademâhü’đ-durra min verami

Yukarıdaki beyitte ve şerhinde, Hız. Peygamber’in geceleri ihya ettiği, geceler boyunca Allah’ı zikrederek, O’na ibadetler ifade edilmektedir. Hız. Peygamber’in geceleri ayakları şişene dek namaz kıldığı rivayetine de yer verilmiştir.

2.5.1.10. Kulak

“...Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- şahâbeyi –radıya’llâhu ‘aleyhim ecma‘în- atlar üzerinde şâbitlerdür...’^{f43b]}

Şârih, ashâb-ı kirâmı medehederken, onların atlar üzerinde dimdik durduklarından bahsetmektedir. Şârihe göre onların, atlar üzerindeki dimdik duruşları atın kulaklarının bağlanması veya eğrinin sağlamlığı ile ilgili değildir. Müslüman yiğitlerin, ağaçlar gibi dik duruşları, onların güçlü iradelerinden, azim ve cesaretlerinden ileri gelmektedir.

2. 6. Tabiat ve Eşya

2.6.1. Madenler (Değerli Taşlar)

2.6.1.1. Altın

Sarı rengi ve kıymetli olması nedeniyle Klasik Edebiyat'ta ismi en çok geçen madenlerden biridir. Türkçe “altın” kelimesinin Farsça karşılığı “zer”, Arapça karşılığı ise “zeheb”tir. Bu değerli maden, aynı zamanda para ve süs eşyası olarak kullanılmaktadır. Geçmişte sikke olarak kullanıldığı da bilinmektedir.”¹⁵²

“... Ve ma‘den, kân ma‘nâsınadur ki andan eşyâ-i ma‘deniyye hâşıl olur; altun ve gümüş gibi.”^[19a]

Şarih madenler hakkında bilgi verirken incinin altın ve gümüş gibi değerli bir maden olduğunu söylemiştir.

2.6.1.2. Gümüş

Eski divan şiirinde en çok kullanılan kıymetli madenlerden ve süs eşyalarından biri de gümüştür. Divan şiirinde daha çok Farsça karşılığı olan “sîm” sözcüğü kullanılmıştır. Değeri ve beyazlığı nedeniyle birbirinden farklı teşbihlere ve konulara malzeme oluşturmuştur. Eskiden para olarak da kullanılan madenlerden biridir. Şiirlerde sevgilinin teni ve yüzü, beyazlığından ötürü gümüşe benzetilmiştir. Gümüş, aynı zamanda saflığın ve temizliğin sembolü olarak kullanılmıştır.¹⁵³

“Altun gümüş aña dirler idi gel

Ol gösterirdi el çeküp andan re’feti”^[12a]

Yukarıdaki kısımda Hz. Peygamberin dünya malı olan altın ve gümüşe tamah etmediği, onun bu tarz dünyevi teklifleri elinin tersiyle ittiği ifade edilmiştir.

¹⁵² Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Sosyal Hayat*, 357.

¹⁵³ Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Sosyal Hayat*, 358.

2.6.1.3. İnci

“Genellikle bazı kavgılı deniz hayvanlarının ve özellikle sadef denilen deniz hayvanının içerisinde oluşan değerli, küçük, sert, sadef renginde süs tanesidir.” Klasik şiirde daha çok Arapça dürr sözcüğü ile ifade edilmiştir. En çok sevgilinin dişleri ve âşığın gözyaşları inciye benzetilmiştir. Şiirlerde Hz. Muhammed’den “dünyanın incisi” diye bahsedildiği de olmuştur.¹⁵⁴

“Fe’d-dürrü yezdādü husnen ve’hve muntazımün

Ve leyse yenķusu ķadren ğayra muntezimi”

“... Ve şöyle kim muntazam daħi olmasa anuñ ķadrine naķz daħi lāzım gelmez.”^[31a]

Şâir, Hz. Peygamber’in mucizelerinden bahsettiği bölümde, onun mucizelerini oluş sırasına göre anlatmayı muntazam bir şekilde dizilmiş inciye benzettikten sonra ekleyerek; nasıl ki inci madeni muntazam şekilde dizilmese de değerinden bir şey kaybetmezse, Hazret-i Nebî’nin mucizelerini sırasına göre aktarmamak, O’nun faziletinden ve mucizelerinin büyüklüğünden bir şey eksiltmez, der.

2.6.1.4. Sedef

İncinin yetişmesine sebep olan istiridyenin sert ve şeffaf kabuğuna denir. İnci kelimesinin geçtiği şiirlerde incinin kaynağı olarak ifade edilir. İncinin oluşmasına sebep olan sedef, nisan ayında denizden sahile çıkar ve nisan yağmuru yutarmış; yutulan bu yağmur tanesi inciye dönüşürmüş. Klasik edebiyatta bu özellikleriyle ale alınan sedef, çağdaş şiirde daha çok süsleme eşyası olması yönüyle zikredilmektedir.¹⁵⁵

H. Peygamber’in mübarek dudaklarından dökülen sözleri, sedef içinde parıldayan inciye benzetilmiştir:

“... Ya’nî anuñ kelimâtı incü gibidür ki şedef içinde ola ki, iki ma’denden hāşıl olur ki birisi zaman-ı şerîfi ve biri laîfidür.”^[19a]

2.6.2. Kozmik Âlem

“İçinde yaşamakta olduğumuz yerküre genellikle kâinât, dünya, cihân, âlem ve evren gibi isimlerle anılır. Klasik Türk şiirinin kâinata bakış açısını genellikle tasavvufa ait bilgi teorisi belirler. Tasavvuf öğretisi cihanı Allah’ın bir tecellisi olarak gösterir. Bunun için dünya büyük bir insan (âlem-i kübrâ), insan ise küçük bir dünya (âlem-i suĝrâ)

¹⁵⁴ Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Sosyal Hayat*, 367.

¹⁵⁵ Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Sosyal Hayat*, 368.

olarak telakki edilir.”¹⁵⁶ Kozmik âlemle insan yakından ilişki içerisinde olduğu için insanın anlaşılması âlemin anlaşılmasıyla; âlemin anlaşılması da insanın anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. İnsanla âlemi birbirinden ayrı şeyler gibi düşünmemek gerekir. Nitekim insansız bir evren nasıl anlamsız kalacaksa; yaşanılacak bir âlemi olmayan bir insan da öyle anlamsız olacaktır.¹⁵⁷

2.6.2.1. Âlem

Allah dışındaki her şeydir. Kur’ân’da, âlem sözcüğünün çoğulu olarak âlemin kelimesi 73 defa geçmiştir. Âlemin sözcüğü, kâinat ve insan topluluklarına karşılık gelmektedir.¹⁵⁸

Ol bir Habîb’dür ki katı korkular için

Mecmu‘-ı ‘âlem andan umarlar şefâ‘atı^[13a]

Yukarıdaki beyitte peygamberler de dahil tüm Müslümanların, Hz. Peygamber’den şefa’at umduğu ifade edilmektedir.

Şârih eserinin bazı yerlerinde Yüce Allah’tan bahsederken, “Alemlerin Rabbi” terkiibini kullanmayı tercih etmiştir:

“...el-muvaffâk min ‘indillâhi Rabbi’l-‘âlemîn.”^[1b]

2.6.2.2. Cihân

Farsça bir kelime olan cihânın sözlük anlamı dünya ve âlemdir. Divan edebiyatında cihân kavramıyla alakalı pek çok tamlama kullanılmıştır. Tasavvuf ilim dalında cihân kelimesinin özel bir manası vardır. Tasavvufta, tecellînin gerçekleştiği ilk makam cihândır ve bu makam çok renkli, bir ilahî emir âlemdir.”¹⁵⁹

Ol kim ol olmaya idi olmazdı cihân

Dünyâyâ niyete da‘vet ideydi zarûretî^[12b]

Yukarıdaki ifadelerde cihânın varlığını Hz. Peygamber’in varlığına borçlu olduğu söylenmektedir.

¹⁵⁶ Hasan Aktaş, *Kozmik Âlem*, 23.

¹⁵⁷ Aktaş, *Kozmik Âlem*, 24.

¹⁵⁸ Editörler: Selçuk, Mualla – Albayrak, Halis – Antes, Peter – Heinzmann, Richard – Thurner, Martin, “Âlem”, *İslamiyet-Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013), 1:49.

¹⁵⁹ Aktaş, *Kozmik Âlem*, 29.

2.6.2.3. Dünya

“Mutasavvıflar dünyayı insanı Allah’tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren mal, menfaat, itibar, mevkî, hırs, şan ve şöhret tuzağına düşüren bir yılan, zehire, cadıya ve fahişeye benzetirler.”¹⁶⁰

“Ve keyfe ted‘û ile ‘d-dünyā zarūretü men

Levlāhü lem taḥrucı ‘d-dünyā mine ‘l-‘ademi”^[12b]

Yukarıdaki beyitte Hz. Peygamber’în üstün özellikleri medhedilirken, dünya ve dünya zenginlikleri yerilmiştir.

“Kevneyn” sözüğünün anlamı şu şekilde verilmiştir: “*El-kevneyn*, dünyā ve ahiretdür.”^[12b]

“Fe-keyfe yüdrikü fī ‘d-dünyā ḥakikatühü

Ḳavmün niyāmün tesellev ‘anhü bi ‘l-ḥulumı”^[16b]

Bu beyitte Hz. Peygamber’i rüyada görüp teselli olanlar zikreden şâir şöyle demektedir: Rüyada görülmesiyle dahi, insanları bu denli mesud kılan ya bir peygamber, gerçekte görünmesiyle kim bilir nasıl mutluluk vermiştir!

2.6.2.4. Yıldız

“Fe-innehü şemsü fażlin hüm kevākibühā

Yuḫzirne envārehā li ‘n-nāsi fī ‘z-ḫulami”^[17b]

Bu beyitte Hz. Peygamber, ışıyla herkesi aydınlatan güneşe benzetilirken, diğer peygamberler de onun ışığını gece karanlığında insanlara saçan yıldızlara benzetilmiştir.

2.6.2.5. Ay

Şâirih İsrâ hâdisesine telmihte bulunmuş ve Hz. Peygamber’in bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya gidişini, ayın etrafını aydınlatarak gidişine benzetmiştir:

“Sen Mescid-i Ḥaram’dan Mescid-i Akşa’ya seyr eyledüñ. Niteki mütercim buyurur: Ayuñ on dördünci gicesinde ey ḫulmetde olan ḳarañu gice seyr eyledi idi.”^[36b]

“Aksemtü bi ‘l-ḳamer ‘i-l-münşakḳi inne lehü

Min ḳalbiḫī nisbeten mebrūrate ‘l-ḳasemi”^[26a]

¹⁶⁰ Aktaş, Kozmik Âlem, 30.

Bu beyitte şâir, İnşirah Sûresi'nde ifade edilen Hz. Peygamber'in göğsünün Allah tarafından yarılıp açılması olayına ve ayın yarılmaması mucizesine telmihte bulunarak; Hz. Peygamber'in aya benzediğine dair yine ay üzerine yemin etmiştir.

“... Hazret-i Risālet’ün yanına gelüp eyitdiler ki: “Eger sen nübüvvet da‘vāsında şādık iseñ bu on dördüncü^[26a] gicenün ayını iki pāre eyle Yā Muḥammed” didiler.”^[26b]

Şâirih, müşriklerin Hz. Peygamber’e gelerek, ayı ikiye ayırması talebinde bulundukları rivayete yer vermiştir. Hz. Peygamber Allah’ın izni ile bir mucize göstererek ayı ikiye ayırmıştır. Bu olay, kaynaklarımızda “Şakk-ı Kamer” terkihiyle yer almaktadır.

2.6.2.6. Güneş

“Kad tünkiru’l-‘aynu dav’ eş-şemsi min remedin

Ve yünkiru’l-femü ta‘me’l-mā’i min seḡami

Ya’nī az olur ki nice göz güneşün^[35b] şu‘lesini inkār eyler. Lākin gözi zahmetlü olduğu ecludendür ve nice ağız daḡi şunuñ ta‘mına inkār eyler; lākin meriz olduğu sebebeden aḡzınun lezzeti yoḡdur. Ol cihetden şu’nuñ lezzeti yoḡdur şanur.”^[36a]

Şâir bu beyitte gözleri görmeyen birinin güneş yoktur demesi ya da farklı tatları ayırt edemeyen bir hastanın su diye bir şey yoktur demesi, nasıl ki kabul edilemezse İslâm hakkında da hakikati reddedenlerin söylemleri kabul edilemez, der. İnkârcıların hakikati görememesi, hakikatin olmadığı anlamına gelmemektedir.

“Ke’ş-şemsi tezharu li’l-‘ayneyni min bu‘udin

Şaḡireten ve tüküllü’t-ṭarfē min emem^[16b]

İmâm Bûsîrî bu beyitte Hz. Peygamber’in uzaktan bakıldığında güneşin tıpkı doğarken ve batarkenki hali gibi küçük görünse de aslında büyük olduğunu söylemiştir. O bu cümleleriyle Hz. Peygamber’in sıradan bir insan gibi göründüğünü ancak onu yakından tanıyanların ve bilenlerin onun ahlakındaki kemâliyeti fark edebileceğini ifade etmektedir. Zaten Hz. Peygamber’i diğer insanlardan üstün kılan da ahlakının güzelliğidir.

2.6.3. Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar

“Tahrīran fī evāil-i şehri zi’l-ḡa‘deti’ş-şerif. Sene şemānin ve seb‘îne ve elf. Fakīru’n-na’if el-müznibü’l muḡtāc ilā rahmeti’llāhi te‘ālā.”^[48a]

Şârih temmet kaydını bu şekilde vermiştir. Zilkade ay takviminin Şevval'den sonra, Zilhicce'den önceki ayıdır. Haram aylardan biri olan bu ay, hicri takvimin on birinci ayıdır.

“... Ve himmetlüliginde dehr gibidür. Ya ‘nî tûl-i zaman gibidür.”^[18a]

Şerhte zaman kavramına farklı karşılıklarıyla beraber yer verildiği görülmüştür. Örneğin, yukarıdaki kısımda zaman kelimesi yerine dehr kelimesi tercih edilmiştir.

Hiz. Peygamberin viladetiyle beraber Mecûsîlerin bin yıl yanan ateşinin söndüğü ifade edilmiştir: *“Ya ‘nî rivāyet olunur ki, Fars t̃ā’ ifesinden Mecûsîler vardı ki oda t̃aparlardı. Şöyle ki biñ yıl vardur ki ol k̃avm-şūmuñ odları yanardı.”^[20a]*

Şerhte haram ayların isimleri verildikten sonra bu ayda yapılması yasak olan şeyler üzerinde durulmuştur: *“Ve eşhuru’l-ḥurum Zî’l-ka‘de ve Zî’l-ḥicce ve Muḥarrem ve Receb aylarıdur ki bu dört ayda ehl-i ḥarb cenk ve kıtāl itmeyi kendülere ḥarām kılmışlardı.”^[40a]*

“... Fi’l-ḥāl baña şıḥḥatü ‘āfiyet yetişüp ol şabāḥ evümden çıkup bāzāra vardum. İttifāk bir dervîş baña gelüp eyitdi ki: ‘Yā seyyidî, ol Ḥazret-i^[2a] Risāleti medḥ itdügün k̃aşideyi ben eşitmeklik isterem anı baña ta‘lîm eyle’ didi.”^[2b]

Şerhin baş kısmında, İmâm Bûsîrî’nin Kasîde-i Bürde’yi yazmasına sebep olan rüyayı gördüğü gecenin sabahı dışarı çıktığında, karşılaştığı bir dervîş ile arasında geçen konuşma hakkında bilgiler verilmektedir.

“İttifāk Ḥazret-i Risālet’ün -‘aleyhi’s-selām- mübārek vilādi vaki‘ olduğu gice, ol od söyündi ve t̃ā’ ife-i mezkûrenün üzerlerine envā‘-i bü’s ü niḳam vaki‘ oldu...”^[20a]

Yukarıda Hiz. Peygamber’in doğduğu gece, inanmayan insanların kalbine düşen korkudan bahsedilmiştir.

“... Gice yatup menāmumda...”^[2b] İmâm Bûsîrî, şiirini yazmaya başlamadan evvel, bir gece rüyasında Hiz. Peygamber’e Kasîde-i Bürde şiirini okuduğunu, bunun üzerine Hiz. Rasûl’ün hoşnut olarak, onun sırtını sıvazladığını söyleyerek, bu şiiri yazma öyküsünü anlatmıştır.

“... Mi‘râc gicesinde semāvāta çıkup ve anda mebīt idüp menzile-i rafî‘a bulup Allah Te‘ālā -cellet ‘azametühü- k̃atında muḳarreb bulduñ, bi ḥasbi’l-ma‘nā ola bi ḥasbi’l-mekân olmaya.”^[37a]

Burada Hz. Peygamber'in önce Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yolculuğu ardından da Mirac denilen semaya yükselişi rivayetine yer verilmiştir.

“... Ve eraḳ seher ma‘nāsınadır ki sen uyanmaz idūñ dimekdür.”^[5b]

Sabah gün doğmadan önceki zaman dilimine seher denir. Âşığın sahip olduğu büyük aşk duygusu sebebiyle uykusuz kalmasına değinilirken seher anlamına gelen “eraḳ” sözcüğü tercih edilmiştir.

2.6.4. Su ile İlgili Unsurlar

“... Ebeden ki anıñ in‘āmi baḥrinden bir avuc şu alan ve anuñ ‘ulūmı yağmurından daḥi bir ḳatre alalar.”^[14a]

Burada Hz. Peygamber'in kerem ve hikmetinden; diğer tüm peygamber ve velî kulların nasiplenmek istediği su kavramı üzerinden ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in kerem ve hikmet deryasından alınan bir damla veya bir yudum su; aslında Kur'ân'dan alındığı için az değil deryaya, ummâna bedeldir.

“Ve bân bir ağaçdur ki ra‘nālğı içün anı maḥbūbuñ ḳaddine teşbîh iderler. Aña Türkçe şorgun ağacı dirler ki deñiz kenārına ḳarîb yirlerde olur.”^[5b]

Kokusu ve zarıflığı ile bilinen bân isimli ağacın deniz kenarına yakın yerlerde yetiştiği ifade edilmiştir.

2.6.5. Toprak ile İlgili Unsurlar

“Ve Bedr daḥi bir ḳuyunuñ adıdur ki ol ḳuyunuñ cevānıbında ḡazā-yı azîme olunmuşdur ve Uḥud daḥi bir tağıñ adıdur ki ol tağda daḥi ḡazā-yı ekber olmuşdur...”^[41b]

Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı savaşlardan biri Uhud Savaşı'dır. Bu büyük savaşta Hz. Peygamber'in mübarek dişi kırılmıştır. Bedir Savaşı ise Uhud'dan önce Bedr kuyusunun yakınlarında Mekke'li müşriklerle yapılan bir diğer büyük savaştır.

“Em hebbeti'r-rîhū min tilḳā 'i kâzimetin

Ve evmeḍa'l-berḳu fi'z-zalmā 'i min idāmı”^[4b]

Şâir, gözünden kanlı yaşlar deökülen âşığa, ağlamasının nedenini, Medine şehrinden yel mi esti yoksa İdam dağı taraflarından şimşek mi çaktı diye sorarak öğrenmek istemektedir. İdam'ın sevgiliye yakın bir yerde olduğu düşünülmektedir.

“Ke-ennehüm heraben ebṭālū Ebrehetin

Ev ‘ askerün bi’l-ḥaşā min rāḥateyhi ramī’

Yukarıdaki beyitte *ḥaşā* sözcüğüyle kast edilenin ufacık taşlar olduğunu belirten şârih, Kâbe’yi yıkma arzusu ve niyetiyle gelen Ebrehe’nin, Allah tarafından gönderilen küçük taş parçalarına maruz kalarak canını zor kurtardığı rivayetine telmihte bulunmuştur.

2.6.6. Bitkiler ile İlgili Unsurlar

“... Ve Selem bir ağaçdur...”^[4a] Burada “Selem” ile kastedilenin Hz. Peygamber’in ayak bastığı topraklar olduğu düşünülmektedir.

“... Aña Türkçe şorgun ağacı dirler ki deñiz kenārına qarīb yirlerde olur.”^[5b]

Bân ismindeki ağacın Türkçe karşılığının “Sorgun” olduğunu söyleyen şârih, bu ağacın deniz kenarına yakın yerlerde yetiştiğini ifade etmektedir.

“... Ve ‘anem kıızıl söğüt ağacına dirler ki aña Farsī’de ‘bīd-i ṭaberī’ dirler.”^[6a]

Türkçe’de söğüt ağacı olan ağacın Arap dilinde karşılığı ‘anemdir. Bu ağaca Farsça’da “bīd-i ṭaberī” denilmektedir.

“... Ey Ağaçlar! Allah Teāla’nuñ Ḥazretinüñ izniyle yerüñizden kopup gelüp benim risāletime şehādet eyleñ” diyince, ağaçlar yirlerinden kopup ve Ḥazret-i Risālet’üñ önüne gelüp, bülend-avāz ile: “Sen āḥir zamānuñ ḥaḳ peygamberisin yā Resūla’llāh!” diyüp Ḥazret^[25a] Nebi’nüñ nübüvvetine ve risāletine şehādet eyleyüp secde eylediler...”^[25b]

Hz. Peygamber, Allah’ın izniyle ağaçlarla konuşma mucizesi gerçekleştirmiştir. Öyle ki ağaçlar oldukları yerden ayrılarak, Hz. Peygamber’in yanına kadar gelmiş ve O’nun peygamberliğini dille ikrar etmişlerdir. Bu mucizeye şahit olan müşrikler ise şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir.

“Tühdi ileyke riyyāḥu’n-naşri neşrahümü

Fe-taḥsibü’z-zehre fi’l-ekmāmi külle kemī^[43a]

Ekmâm’ın çiçek goncası anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Şârih, Hz. Peygamber’in yaratılışındaki güzelliği şu teşbihle dile getirmiştir: *“... Ya’nī ol Ḥabību’llāh gāyetde leṭāfetde çiçek gibidür...”*^[18a]

Hz. Peygamber döneminde bir zaman kıtlık hakim olmuş, topraklar sebze-meyve vermez olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber Allah’a duâ ve niyazda bulunmuş ve şehre yağmurlar yağmaya başlamış, topraklar canlanmıştır. Yukarıda Hz. Peygamber’in

mucizelerinden biri olan bu mucizeye yer verilerek; Hz. Peygamber'in hem madden hem de mânen insanları ihya ettiğine vurgu yapılmıştır:

"... Hazret-i Risālet'üñ da'veti ve ziyāfeti sene-i^[29b] şehbāyı ile ihyā eyledi ki hattā ol yıl a'şuri'd-dühüm, ya'nī karañulık zamānlar içinde bir gurreye müşābih oldu..."^[30a]

2. 6. 7. Hayvanlar ile İlgili Unsurlar

"Men lī bi raddi cimāhin min ġavāyetihā

Kemā yerüddü cimāhu'l-hayli bi'l-lücümü"

Şiirde ismi geçen hayvanlardan biri attır. Şârih katırların güçlü olanlarına at dendiğini söylemiştir: *"El-cemāh'ül-evvelü'n-nefs-i lücüddur ki dāim oneķū ola ve cemāh'ul-hayl atlaruñ ve ħaturlarıñ yavuzıdur ve'l-ġavāye nefsi emmāreniñ dālāletidür."*^[8a]

"... Ya'nī aşhāb-ı Resūlu'llāh şiddet-ile ceng iddiklerinde, keferi fecerenün gönülleri ħorķularından tayerān olup uçdılar. Pes ol keferenüñ gönülleri fark itmez ki tā'ife-i bahādurlar cemā'atı mıdır, yoksa mevtiler cemā'atı müdür? Ya'nī ħuzı sürüsini daħi bahādurlar cemā'atı şānurlardı, ġāyetde ħavflarından."^[43b]

"Ve tecim ey yehâfū ya'nī ħorķarlar ve yani kimesne ki ol kimesnenüñ nuşreti Resūlu'llāh ile olur eger ol kimesneyi arslanlar makāmında iken görseler idi; ol arslanlar ol kimesneden ħorķar idi."^[44a]

Yukarıda İslam düşmanlarının, ashâb-ı kirâmın heybeti ve haşmeti karşısında çok şaşırıp kuzu ile aslan gibi diğer hayvanları ayırt edemez hale geldiği ifade edilmiştir. Bu söylemden maksat, ashâbın gücü karşısında müşriklerin aşırı şaşkınlık ve hayretidir.

Leys ve esedin aynı manaya geldiği (aslan) söylenmiştir. Şârih şibl sözcüğünün de aslanın yavrusu manasına geldiğini eklemiştir. *"Ve leys, ve esed daħi bir ma'nāyadır. Ve eşbāl, cem'-i şibl'dür ki arslanıñ yāvrusına dirler..."*^[44a]

"Nebzen bihī ba'de tesbihin bi-batnihimā

Nebze'l-müsebbihi min aḥşā'i mültakimi"^[24b]

Yukarıdaki beyitte bir an öfkesine kapılarak Allah'ın emrini çiğneyen ve bir balık tarafından yutulan Hz.Yûnus peygamber kıssasına telmih vardır.

"Zannu'l ḥamāme ve zannu'l 'ankebūte 'alā

Ḥayri'l-beriyyeti lem tensüc ve lem teḥum"^[27a]

Bu beyitte Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir'in hicret yolculuğu esnasında mağaraya sığınmaları olayına telmihte bulunulmuştur. O ikisinin gizlendiği mağaranın ağzına bir örümcek ağ örmüş ve onları korumuştur.

“Yā hayre men yemmeme'l-‘āfūne sāḥatehū

Sa‘yen ve fevka mütūni'l-eynuḳı'r-rusūmi”^[36a]

Beyitte geçen “eynuḳ” sözcüğünün anlamını şârih, nāḳanın çoğuludur diyerek vermiş, nāḳanın da dişi deve demek olduğunu söylemiştir.

Aslanın sesinin koyunları ürküttüğü gibi, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceği haberi de inanmayan insanları ürkütüp, korkutmuştur. Bu beyitte Hz. Peygamber'in geleceği haberi aslanın kükreyişine benzetilerek, inanmayan insanlar da otlakta otlayan koyun sürüsüne benzetilerek edebi sanat yapılmıştır:

*“... Ḥazret-i Risālet'ün verilmekligün aḥbārı, a'dānuḡ gönüllerine yetişdikde eyle
korkutdı ki, şol şavt-ı ḥafî ki koyun sürüsinden bir cemā'ati 'alel-gaflet ürküdüp
kaçurduğı gibi.”^[39b]*

“Veddū'l-firāre fe-kādū yaḡbiṭūne bihî

Eşlā'e şālet me'a'l-ıḳbāni ve'r-raḥimi”^[40a]

“İkbân” ve “rahme” kuş çeşitleridir. Bu beyitte Müslümanlar karşısında hezimete uğrayan düşman ordusunun, yırtıcı kuşların ağzındaki etleri gördükçe, korkularının arttığından bahsedilmektedir. Ashâb-ı kirâm övülürken, onların karşı safında cenk edenlerin aciziyeti ve güçsüzlükleri gözler önüne serilmiştir. İmâm Bûsîrî kuru bir anlatım yapmak yerine, sözlerini edebi sanatları en mükemmel şekliyle süslemiştir.

BÖLÜM 3: SA'DU'LLÂH HALVETÎ'YE ATFEDİLEN ANONİM KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ

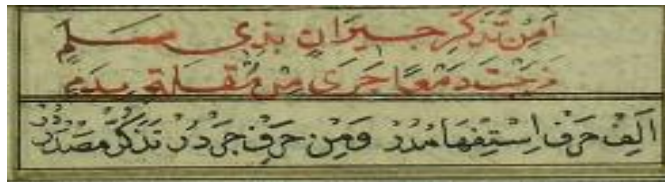
3.1. Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-İ Bürde Şerhi'nin Nüshaları

“Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi”nin transkripsiyonlu-tahkîkli metnini iki nüshaya dayanarak hazırladık. Nüshalar arasında ciddi yazım farkları olmamakla beraber bazı yazım farklılıkları söz konusudur. Metinde esas alınan nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Fatih nüshasıdır. Fatih nüshasında yer almayan bazı cümleler Gaziantep Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshasından yararlanılarak tamamlanmıştır. İki yazma eserden Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olanı metin içinde normal parantezle ^(2a) gösterilirken, Gaziantep Kütüphanesi'ndeki köşeli parantezle ^[2b] gösterilmiştir. Nüshalar hakkında değerlendirmelerimizi, eldeki imkânlar dolayısıyla, eserlerin bilgisayar ortamına aktarılan pdf formatındaki görüntüleri üzerinden yaptık.

A. Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası, Fatih 3976, 47 vr.

Fatih nüshasının; yeşil ciltli miklepsiz, bir kanadı olmayan cilt kabı vardır. Cildin üzerinde herhangi bir süsleme yoktur. Eserin bazı varaklarında su veya başka bir sebepten olduğu düşünülen sarı lekeler mevcuttur. Bu lekelerin ^{15b} itibariyle yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Lekeler daha çok varakların üst kenar kısımlardadır. Nüshada zahriye sayfasından sonra vikaye sayfasına yer verilmemiştir. Kasîde-i Bürde'nin beyitleri, 132.beyte kadar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 132. Beyitten sonra ise beyitlerin ve şârihin önemli gördüğü düşünülen bazı cümlelerin altı kırmızı kalemle çizilmiş ancak siyah mürekkeple yazılmıştır. Metnin tamamı nesih yazıyla ve harekeli olarak yazılmıştır. Genel olarak her bir varaktaki satır sayısı 19'dur. Beyitler öncelikli olarak lügat ve sarf cihetiyle incelenmiş, sonrasında nahiv ilmi cihetiyle ele alınmıştır. Şerh sonuna kadar altın yaldızlı yuvarlak durak işaretleri kullanılmıştır. Tüm varaklar altın yaldızlı kenarlıklarla çevrelenmiştir. Yazma eserin en son alt kısmında müstensih imzası yer almaktadır. İmzada Halil el-Beşiktâşî yazmaktadır.

Eserin başı:

B. Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Nüshası, Nu. 364, 61 vr.

Kasîde-i Bürde bir beyit hariç nüshanın başından sonuna kadar koyu pembe mürekkeple yazılmıştır. O bir beyit siyah mürekkeple yazılmış ancak önüne pembe mürekkeple “Beyt” başlığı konmuştur. Siyah mürekkeple yazılan bir başka Kasîde-i Bürde beytine yer verilmemesinden yola çıkarak söz konusu beytin sehven siyah mürekkeple yazıldığı kanaatindeyiz. Yine her beytin sonunda yer alan “tercüme” başlığı pembe mürekkeple yazılmıştır. Metnin yazı türü nesihdir. Harekesiz olarak yazılan şerhin son varaklarının suya maruz kaldığı düşünülmektedir. Özellikle 138. beytin yer aldığı varaktan itibaren metnin okunması, sayfadaki su izleri nedeniyle güçleşmiştir. Varaklar 17 satırdan oluşmaktadır. Her beytin önce sarf ve belagat yönünden incelemesi ve tahlili yapılmış ardından sözdizimsel izahlarına geçilmiştir. Bazı beyitlerin şerhi diğerlerine nazaran daha kapsamlıdır.

Eserin başı:

الف حرف استفهام در و من حرف جر در تذکره مصدر در
 معنای استقدیر چیران جمع جار در که جار فویشی معنی
 در و ذو صاحب معنی نه در که حاله رفعی و او یله و حاله
 نصبی الف ایله و حاله جری یا ایله اولور که جاء فی ذو
 مال و رایت ذامال و مررت یذی مال دیرن و سلم
 براغچدر و دمع کوز یا شیدر و مقله کوزک تمام اغنه
 و قراسنه دیرلر و بینک معنای اولدر که شاعر انار الله
 برهانه کند و نفسنه خطاب ایدوب ایدر که ای کنه
 سن که بو کوزک یا شنی قانه قرشد و رب کوز کدن اقدیرن
 اول اغاجک صاحبی اولن و اول مکانده ساکن اولن
 یاران اکیوب و تذکر ایتد و کلد غیدر نت کیم مترجم بیورر
 ترجمه عادت اکی ذی سلمه کی اهلی و جیرتی کیم
 قان یا ش اغلق کوز و کک اولدی **عادت** **أَمَّ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنِّي تَلْقَاءُ**

Eserin sonu:

۱۹۸

رسالت صلی الله تعالی علیه وسلم است او زینیه و آنکه
 ال و اصحاب و اتباع او زینیه دایما استند و اصل اولان
 صلوة بولوطرینه اذن ویرمادامکه ریح مبیا صور^{غوث}
 اغاجتک اطرافنی میل اندر کجه و دخ اولونی اغلاه
 و صار وایله مختلط اولان دوه یه حجاج قافلستک
 خواننده لری نغمه لری طرب و شاد بلیق ویرد کجه
 اذن وین اول بولوطر متوالیا الحیوم القيام صلاتی
 انکر که او ز زینیه یغذوری و انقیدیجی اولسون
ترجمه مادامکی اغاج بود اعن ویرد در صبا
 یا خود بیوند در دوه یی جاری نغمتی و عدا بیاتها
 ثم الرضی عن انبی بکر و عن عمر و عن علی و عن عثمان
 ذی الکریم و اغفر لنا ظمیرنا ایضا و قادیها و اسخ
 لیسامعها بالجود و الکریم

3. 2. Şerh Metninin Kuruluşunda Takip Edilen Yöntem

Türkçe Bazı Ekler ve Kelimelerin İmlâsı

a. Görülen geçmiş zaman birinci ve ikinci şahıs ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

ücrete tutmadım anı (28a)	bir civāra yetişdim (28a)
şānaydīn budakları (25b)	‘āşık olduñ (7a)
bulduk ümem içinde (39a)	ıkrār ider misiñiz? (26b)

b. Görülen geçmiş zaman eki, -dI üçüncü şahıslarda düz ünlülü olarak okunmuştur:

‘āciz eyledi (16a)	görmüş idi (23a)
--------------------	------------------

c. Öğrenilen geçmiş zaman eki dudak uyumuna bağlı okunmuştur:

zāhir olmamışdı (17b)	zāhib olmuşlardı (33a)	rāzı olmuşlardur (17a)
-----------------------	------------------------	------------------------

d. Geniş zaman ekleri -Ar, -Ir, -Ur dudak uyumu olmadan yazılmış birkaç örnek dışında dudak uyumuna bağlı kalınarak okunmuştur:

ķorķar idi (44a)	aķıdursın (4a)
ol bulur andan (46b)	bilirsin (10b)

e. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur:

derdüm kesilmedi (7a)	sünnetin (11b)
-----------------------	----------------

f. Teklik üçüncü şahıs iyelik eki -I, daima düz ünlülü yazılmıştır:

kāfirlerüñ gözinde (27a)	gökyüzinüñ kenārlarıdır (23a)	anuñ düşinden (28b)
--------------------------	-------------------------------	---------------------

g. Teklik ikinci şahıs eki, -sIn düz ünlülüdür:

inkār eylersin (6a)	çiçek şanursın (43a)	gözünnden aķıdursın (4a)
---------------------	----------------------	--------------------------

h. Zarf-fiil eki -Up daima yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır:

tezekkür idüp (4b)	ışķdan ayılup (5a)	oķ atup (9a)
--------------------	--------------------	--------------

ı. Zarf-fiil eki -IcAk dar ünlülü olarak yazılmıştır:

zuhūr bulıcaķ (17b) seyl gelicek (30a)

i. Soru edatı düz-dar ünlülü olarak yazılmıştır:

toğdı mı (23b) cemā^ˆ ati müdür (43b)

j. Bildirme eki dudak uyumuna baēlı olarak yazılmıştır:

^ˆibāretdür (44a) çiçekleriñdir (46b)

Ekin arkaik biçimi dUrUr ise ayrı yazılmıştır:

beşer dürür (17a) kerem dürür (31b)

k. İsimden isim yapma +IU e eki yuvarlak ünlülü yazılmış ve okunmuştur:

örtülü olduēı (30a) tatlu gelür (9b)
nice çok dertlülere (29a) gizlü(38b)

l. İlgi eki +Uñ daima dudak uyumuna göre yazılmıştır:

Ḥazret-i Resūlu'llāhıñ (2b) pādişāhlarıñ (45a)

m. –In eki daima dudak uyumuna göre yazılmıştır:

recā olunur (13a) tebessüm olunur (19a)

n. Sesli ile biten sözcüklere eklenen belirtme hali ekini y harfi ile deēil de hemze ile gösterilmiş olduēu halde, okunuşta farklı bir şeyle karıştırılmaması için kaynaştırma harfi ile yazılmıştır:

vāķı^ˆ a-i laṭīfeyi (2b) medḥ itdügün ḳaşıdeyi (2b)

o. Gece, yer, deyü, etmek, vermek vb. Türkçe sözcükler metin içinde yazıldıkları gibi; gice, yir, diyü, itmek, virmek biçiminde alınmıştır.

gice gitdün (36b) ḳarīb yirlerde (5b)

Tañrı'dur diyü (15a) farḳ itmekdür (16b) aña virmişdür (29a)

ö. Türkçe kelimelerde vezin gereēi de olsa uzun ünlü kullanılmamıştır:

bu gözyaşını (4a)

başıma indi (7b)

Arapça ve Farsça Bazı Terkip, Ek ve Kelimelerin İmlâsı

a. Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır:

müşevvişü'l-hâl (9b)

seyyidü'l-kevneyni (12b)

‘aleymü'l-la‘ne (24a)

Ancak lafz-ı Celâl ile birleşen isimler harf düşmesinden ötürü farklı gösterilmiştir:

rađiya'llāhu ‘anh (26a)

Yā Resūla'llāh (37b)

b. Arapça ve Farsça ön ek ve ön edatlar kısa çizgili gösterilmiştir:

fī-ğavlin(12b)

bā-vücūd ki (44b)

bī-ğablin (13a)

bī-huşlğı (5a)

min-be'sihim (43b)

fī-zātihiđür (14b)

c. Farsça bir son ek olan -bān aşağıdaki şekilde çeviri yazıya geçirilmiştir:

sāyebān(26a)

d. Şeddeli kelimeler çift ünsüzle bitirilmiştir:

ğatğ ism-i ħarfdur (33a)

Ğağğ Te‘ālā (14b)

münşakğ olup (26a)

Tablo 1: Transkripsiyon Harfleri Tablosu

ء: ʾ	د: d	ع: ʿ
آ: ā	ذ: z	غ: ğ
ا: a, ā, e, ı, i, u, ü	ر: r	ف: f
ب: b, p	ز: z	ق: k
پ: p	ژ: j	ك: k, g, ñ
ت: t	س: s	ل: l
ث: s	ش: ş	م: m
ج: c, ç	ص: ş	ن: n
چ: ç	ض: ž	و: o, ö, u, ū, ü, v
ح: ħ	ط: ṭ	ه: e, h
خ: ħ	ظ: ž	ی: ı, i, ī, y

3.3.Metin

El-ḥamdü li'llāhillezī ce'ale'n-nazme'l-intizāme'l-kelām. Ve's-şalātü ve's-selāmü 'alā Muḥammedin seyyidi'l-enām ve 'alā ālihi'n-nizām ve aşḥābihi'l-kirām ve ba'd. Bu 'abd-i fakīr ve rıkk-i ḥakīr ḳalilü'l-biḳā'a 'adīmü'l-berā'a Ḥazret-i faḥrū'l-'ārifin ḳutbü'l-vāşilīn el-muvaffak min 'indillāhi Rabbi'l-'ālemīn. Şeyḫ Sa'du'llāh el-Ḥalveti -es'ade'llāhū ceddehū ve ecedde sa'adehū- cenāblarından ḥüsn-i i'timād ve luṭf-ı i'tikād ile ol server-i kā'ināt ve mefḥar-ı mevcūdāt -'aleyhi efḍalü's-şalavāt ve ekmelü't-taḥiyyāt ḥazretlerinin medḫi bābında Ebü 'Abdi'llāh Muḥammed bin Ḥayyān el-Mısrī mevliden el-ma'rūf bi'l-Būşirī -berreda'l-lāhu mażca'ahūnī- inşā itdüğü Ḳaşıde-i Bürde dimekle ma'rūf olan Ḳaşıde-i mübāreke-i şerifenün elfāz-ı 'acibe ve elḡāz-ı ḡaribesinden ma'nāsı ve zebān-ı Fārsī ile meşrūḥ olan şerḫinde feḥvāsı lisān-ı Türkī ile^[2a] şerḫ olunmağa müşāvere-i laṭife ile işāret-i şerife buyrulduğı sebebeden mücerred müşir Ḥazretleri'nün yümn-i himmet ve ḥüsn-i ṭaviyyetleri ile bi-ḳaderi'l-vüś'i ve'l-imkān ḳaşıde-i mezbūre şerḫ olunup lisān-ı Türkī ile manzūm tercüme eyleyen 'aziz mütercimün ḳaşıdesi daḫi her beytün muḳābelesinde bile ḳayd olundu. Ve bu ol ḳaşıde-i mübārekedür ki Ebü 'Abdu'llāh Muḥammed bin [Ḥayyān]¹⁶¹ el- Būşirī -nevvera'llāhū mażca'ahū- eydür: “Bu ḳaşıde-i ḡarrā ve ḳaşıde-i beyzānuñ inşāsına sebep oldur ki ittifāk baña ḫilt-i fālic 'arız olup ne'üzü bi'llāhi min-zalike benüm nişf-ı endāmumı ḫareketden men'eyledükde Ḥazret-i Risālet -şalavātu'llāhi 'aleyhi ve selām- üñ medḫinde bir ḳaşıde inşā idüp ve anuñla Allāhu Te'ālā -cellet 'azametühū- dergāhına istişfā' idem diyü fikr idüp bu ḳaşıde-i şerifenün inşāsına iştigāl olunup tamām olduğdan soñra gice yatup menāmumda Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā -şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemi- gördüm ki gelüp mübārek eliyle mesh idüp şıḡadı. Fi'l-ḫāl baña şıḫḫatü 'āfiyet yetişüp ol şabāḫ evümden çıkup bāzāra vardum. İttifāk bir derviş baña gelüp eyitdi ki: “Yā seyyidī, ol Ḥazret-i^[2b] Risāleti medḫ itdügün ḳaşıdeyi ben eşitmeklik isterem anı baña ta'lim eyle” didi. Ḥālbuki ben bu ḳaşıdeyi ve bu vāḳı'ai laṭifei hiçbir eḫade dimemiş idüm. Eyle olsa bu dervişe ben eyitdüm: “Ḥazret-i Resūlu'llāh'ın medḫinde ben ḳaşıyid-i keşire inşā itmişemdür. Sen ṭaleb itdügün ḳanḳısıdur?” didüm. Derviş-i mezkūr cevāb virüp eyitdi ki: “Ben maḳşūd idündigüm ol ḳaşıdedür ki anuñ evveli: *“Emin tezekkirü cīrānin biẓi selemin”*dür ki ben bunu dün gice menāmumda gördüm ki bu ḳaşıde-i 'adīmü'l-misli Ḥazret-i Risālet -'Aleyhi's-selāmuñ- ḫuzūr u ḫubūr-efzālarında oḳudılar ve Ḥazret-i Nebi -'aleyhisselām- bu ḳaşıdeyi ḳılıç gibi ḫamāyıl

¹⁶¹ ḫayyān G: ḫubbān F.

idünmiş idi diyü cevāb virdükde ben daḥi bu ḳaṣīdeyi dervīṣ-i mezkūre virdüm daḥi mūmā-ileyh dervīṣ bu ḳaṣīde-i mezbūreyi alup gidüp benüm ile anuñ arasında olan mā-vaḳa‘ ai ḥalka söyleyüp ḳaṣīde-i mezbūre beyne’n-nās iṣṭihār bulup melikṭāhirūñ vezīri Şāḥib Behā‘ü’d-dīn -ṭābe şerāḥū-nuñ ḥizmetine yetişüp Şāḥib-i mezkūr ḳaṣīdeyi benden istinsāḥ eyleyüp alup nezreyledi ki ḳaṣīde-i mezbūreyi her-bār istimā‘ eyledikde ayağ üzerine ṭurup baş açuḳ diñleye idi. Ve bu vechile^[3a] Şāḥib mezkūr ḳaṣīde-i mezkūreyi mu‘azzez ü mükerrem ṭutup bunuñla kendü ehl-i beyti teberrük idüp bunuñ berekātından maḳāşid-ı ‘azīme-i diniyye ve meṭālib-i dünyeviyyeye yetişüp bi’l-āḥire Şāḥib-i mezkūruñ mevkı‘ı’nde vāḳi‘ olan Şāḥib Sa‘dü’d-dīn Fārūḳi’ye remed meḥūf vāḳi‘ olup şöyle ki:

Eṭṭibbā-i ‘aṣr-ı anuñ mu‘ālecesinden ‘āciz olup dururlar idi. Bir gice Sa‘de’d-dīn-i mezkūra menāmında Ḥazret-i Rasūl -‘aleyhi’s-selām- eydür: “Var Şāḥib Bahā‘ü’d-dīn’den Bürde’yi alup iki gözün üstine sür ki şifā ve ifāḳat bulasın.” didi. İttifāḳ Sa‘dü’d-dīn-i mezbūr uykusından uyānup Şāḥib Behā‘ü’d-dīn ḳatına gelüp vāḳı‘ayı ḥaber virdükde Şāḥib Behā‘ü’d-dīn eyitdi ki: “Benüm ḳatımda Bürde adlu nesne yoḳdur ammā Ḥazret-i Nebi‘-‘Aleyhi’s-selāmuñ- medḥinde Būsiri inşa itdüğü Ḳaṣīde vardur ki biz anuñla istiṣfā ve teberrük idinürüz” diyüp ḳaṣīde-i mezkūreyi ibraz idüp mezbūr Sa‘dü’d-dīn alup ḳaṣīde-i mezbūreyi iki gözine ḳoyup Allāḥ Te‘ālā’dan bu ḳaṣīde ile istiṣfā ve istiṣfā idüp ol vaḳitde mezkūr Sa‘dü’d-dīn şifā ve şihḥat buldı diyü mezkūr Būsiri^[3b] ḥaber virdi. Ve bu ḳaṣīde’den intifā‘ ve ifāde bulmaḳ bu ḳaṣīde-i şerīfeyi niyyet-i şāliḥa ile istimā‘ idüp ve ḥüsn-i ḳabūl ile aḥz itmege mevkūfdur. Bu ḳaṣīde-i kerīme her evde ki olsa, ol evden nesne seriḳa olunmaya ve her kimde ki olsa şuya ḡarḳ olmaḳdan ve dürlü āfātadan ol kimesneyi Allāḥ Te‘ālā -celle ve ‘alā- Ḥazret-i Risālet —‘aleyhi’s-selāmuñ- ‘izzetine ve şerefine maḥfūz ve maşūn ṭuta.

Bu ḳaṣīdenüñ mefhūmı on faṣl üzerinedür ki faṣl-ı evvel ta‘zili-i nefsdedür. Faṣl-ı şānī hevāyı nefsün zikrindedir. Faṣl-ı şāliṣ zikr-i medāyihdadur. Faṣl-ı rābi‘ zikr-i mevlüddedür. Faṣl-ı ḥāmis bereket-i du‘ādadur. Faṣl-ı sādīs zikr-i mu‘cizāt-ı Ḳur‘ān’dadur. Faṣl-ı sābi‘ zikr-i isrādadur. Faṣl-ı şāmin zikr-i cihāddadur. Faṣl-ı tāsi‘ zikr-i ḡufrāndadur. Faṣl-ı ‘āşir Ḥazret-i Risāletün -şalevātullāhi ‘aleyhi ve selāma cāhı ve mertebesi zikr-i recā‘-i raḥmetdedür. Va’llāḥü’l-muvaffıḳ ve’l müyessir.

El- Faṣlū’l- Evvel: Fī Ta‘zili’n-nefs

1. Beyt

“Emin tezekkürî cîrânin bi-zî selemin

Mezecte dem‘an cerā min muḳleti bi-dem‘

Elif ḥarf-i istifhāmdur ve *min* ḥarf-i cerdür. *Tezekkür* maşdardur^[4a] ma‘ nāsı: añmaḳdur. *Cirān* cem‘ -i cār‘dur ki cār koñşı ma‘ nāsınadır *Bi-zî-selemin*’de ki *bā* fî ma‘ nāsınadır ki ve *zû-şāhib* ma‘ nāsınadır ki ḥālet-i ref‘ i vāv ile ve ḥālet-i naşbı elifle ve ḥālet-i cerri yā ile olur ki “*cā‘enī zû-mālin ve raeytū zā-mālin ve merartū bi zī-mālin*” dırsın. Ve *Selem* bir ağaçdur ve *dem‘* gözyaşındur ve *muḳle* gözün tamām ağına ve ḳarasına dırlar. Ve beytün ma‘ nāsı oldur ki şā‘ir -enāra’llāhū burhānehū- kendü nefesine ḥiṭāp idüp eydür ki: “Ey kimesne, sen ki bu gözyaşını ḳana ḳarışdurup gözünden aḳıdursın ol ağacūñ şāhibi olan mekānda sākin olan yārānı añup ve tezekkür itmekden midür?” Nitekim mütercim raḥimehu’llāh buyurur:

(Meḥ‘ülü Fā’ilātü Mefā’ilü Fā’ilün)
Añdıñ mı zî-selemdeki ehli vu cîrānı
Kim ḳan yaş ağlamak gözünün oldı ‘ādeti

2. Beyt

***“Em hebbeti’r-rîhū min tilḳā’i kâzimetin
Ve evmeḳa’l-berḳu fî’z-ḳalmā’i min idami”***

Hubūb-ı rîḥ yel esmekdür ve *tilḳā* cihet ve ṭarafma‘ nāsınadır ve *kâzime* Ḥazret-i Risālet’ün - şalavātu’llāhi ‘aleyhi ve selāmühū- mübārek evlerindendür ve *İmāḳdu’l-berḳ*, berḳun rüşen olmaḳlığıdır ve *ḳalmā* zulmetdur ki^[4b] zulmet ḳarāñulıḳ ma‘ nāsınadır. Ve *Izam* ṭağ adıdır.

Ve beytün ma‘ nāsı oldur ki: bu vechile gözyaşı dökmek ol zıkr olunan yārānı tezekkür idüp añmaḳdan mıdur yoḥsa Ḥazret-i Rasūl -şalevātu’llāhi ‘aleyhi ve selāmuñ medinesi cihetinden esen yelden midür? Veya gicelerde berḳun rüşenliği sebebinden midür ki ol berḳ Medine-i mezbürenün ṭarafından olan ṭağdan gelür. Nitekim mütercim buyurur:

Yā yel mi esdi [Kâzimedden] yoḥsa berḳ mi
İlduradı, İzam’daki men‘ i itdi zulmeti

3. Beyt

***“Femā li ‘ayneyke in ḳulte’kfüfā hemetā
Ve mā liḳalbike in ḳulte’stefiḳ yehimi”***

Ḳavluḥū *ükfüfā* emr-i hāzırdur ve teşniye-i müenneşdür ve *Hemetā* daḥi teşniyedür. Heme’l-mā’ü ve’d-dem‘ü yehimiden ḳaçan seylan eyleseler ve ḳavluḥū *istefiḳ* emr-i hāzırdur müştāḳdur ifāḳatden, *yehimi* hāme bi ma‘ nā zehebe min’el ‘ışḳ ev ḡayriḥi

yehimiden fi‘l-i muzāridür ‘alāmeti cezm içün ‘aynū’l fi‘li sākıt olmışdur. Ve mīm müteḥarrik olmaḡ żarūret-i şı‘riyyedendür ki: Es-sākinū izā ḥurrike [ḥurrike]¹⁶² bilkesridür. Ve bu beytün şanāyi‘i şı‘riyyeden müşābeheti var. Müşābehet oldır ki iki kelimenün eḥadühümāsı uḥrāsından müştak gibi ola yāḥūd bā-vücūd ki müştak olmaya hemetā^[5a] ile yehim gibi. Ve beyt-i evvelde daḡi şanāyi‘den münāsebet vardır. Nitekim rīḡ ile berḡ zıkr eyledi. Ve bu beyt daḡi şā‘ir -ṭayyebe’llāhu şerāhu- kendü neufsine ḡiṭāb idüp eydür ki:

“İy kimesne seniñ iki gözünüñ ‘aceb ḡālī var ki eger iy göz ağlamaḡdan sākin ol disem anlar ağlamaḡı ziyāde iderler. Ve senün gönölünüñ daḡi ‘aceb ḡālī var ki eger, ey gönöl ıḡḡdan ayılıp ‘aklunı cem‘ eyle! disem henüz ıḡḡdan bī-huḡlıḡı ziyāde eyler. Nitekim mütercim buyurur:

Ağlama didükçe gözün noldı yaş döker
Ayıl didükçe gönölün arturdu ḡayreti

4. Beyt

*“E yaḡsebu’s-şabbu enne’l ḡubbe münketimun
Mā beyne münsecimin minhü ve muzṭarimī”*

Eş-şabbu’l-‘āşıḡu ve’l-münsecimü’d-dem‘ü sāle ve izṭirāmü’n-nār iltihābuhā ve e yaḡsebū’de olan hemze istifhāmiyyedür. İnkār içün ya‘nī ‘āşıḡ-ı müştak ḡümān ider mi ki ‘ıḡḡ gizlü ḡala bā-vücūd ki bu iki emrün ortasında ola ki ol iki emrün her birisi sebebi zuhūr-ı ‘ıḡḡdur ki ol sebebi zuhūruñ birisi gözyaşıdur ve birisi ḡayrān gönölün göyünmesidür. Nitekim mütercim buyurur:

Andaki gözyaşıyla yürek āteşi olā
‘Āşıḡ şanur mı gizlemek olur mahabbeti^[5b]

5. Beyt

*“Levle’l-hevā lem turıḡ dem‘an ‘alā ṭalelin
Ve lā erıḡte ve li zıkrı’l-bāni ve’l-‘alemi”*

Hevānuñ ma‘nāsı ‘ıḡḡdur. Ve *lem turıḡ* irāḡa’dan müştakdur ki irāḡat aḡıcı nesneleri dökmekdür. Ve *ṭalel* vīrān binālaruñ eşerleridür. *Ve lā erıḡte* fi‘l-i māzī muḡāṭabdur. Ve eraḡ seher ma‘nāsınadır ki sen uyanmaz idün dimekdür. Ve *bān* bir ağaçdur ki ra‘nālıḡı içün anı maḡbūbuñ ḡaddine teşbīḡ iderler. Aña Türkçe şorḡun ağacı dirler ki deñiz

¹⁶² ḡurrike G: -F.

kenārına qarīb yirlerde olur. Ve ‘alem tağ adıdır. Ve bu beytde şānāyi‘den *lem türīk ve lā erīkte* de müşābehet vardır ki *hemetā* ile *yehimi* gibi. Ve beytün ma‘nāsı oldır ki: Eger senün ‘ışkuñ olmayaydı gözyaşını vīrān saraylarıñ eşerleri baqıyyesine dökmeeydün ve ol maḥbūbuñ ḳaddine teşbīh olan ağacuñ zıkrinden ve ol İzam adlu tağcuñ zıkrinden uyanmağı istemeyeydün ki gözüñ uyğudan açılmaya idi ki ol tağ ol maḥbub-ı sulṭānuñ qarārḳāhıdır. Nitekim mütercim buyurur:

‘İşk olmasaydı añmaz idün sen bānı
Hem itmez idi yaşlu gözüñ bu irākati

6. Beyt

“Fe keyfe tunkiru ḥubben ba‘de mā şehidet

Bihī ‘aleyke ‘udulu’d-dem‘i ve’s-seḳami”^[6a]

Kelime-i *keyfe* istifhām içündür. Ve kāh olur ki ta‘accüb içün olur. Ḳavlühü Te‘alā: *“Keyfe tekfūrüne bi’llāhi”* gibi bu maḳāmda daḥi ta‘accüb içün olmaḳ münāsibdür. Ya‘ni şā‘ir -nevverallāhü maḯca‘ahū- kendü nefsine ḥiṭāb idüp eydür ki: ‘Aceb ḥāldür ki gözüñ şahidleri ve ḥastalıguñ ve za‘īfliguñ senün ‘ışkuña şehādet eyledükden soñra sen kendü ‘ışkıña inkār eylersin ve ‘ışkuñı gizlersin. Nitekim mütercim buyurur:

‘Āşıklıgu ki nicesi inkār kılasun.
Yāşıyla ḥastalık ki virürken şehādeti

7. Beyt

“Ve eşbete’l-vecdü ḥaṭṭay ‘abratın ve ḍanā

Misle’l-behāri ‘alā ḥaddeyke ve’l-‘anemi”

Vecd maḥabbetdür ve ‘abrat göz yaşıdır. Ve *ḍanā* arıklıḳdır ve *behār* şaru güle dirler ve *ḥad* yañaḳ ma‘nāsınadır ve ‘anem kızıl söğüt ağācına dirler ki aña Farsī’de “bīd-i ṭāberī” dirler. Ve bu beytde leffü vu neşrū müretteb vardır. Ya‘ni ‘acebdür ki ‘ışkı inkār eylersin bā-vücūd ki fırḳat-i düst ü ḥurḳat-ı maḥabbet gözüñ yaşından ve arıklıḳından ḥāşıl olmuş iki yanāğında şārı gül gibi ve bīd-i ṭāberī gibi vākı‘ olmuş ḥadları ya‘ni yazuları işbāt eyledi. Ve *ḥaṭṭay* ‘abratın’dan murād göz yaşıdır ki ḳanıla maḥlūṭ^[6b] ola ki kızıl söğüt ağācı gibi ola. Ve *ḥaṭṭu ḍanā*’dan murād yüzün ve bedenün şaruluḳıdır ki gül zerdi gibi ola. Nitekim mütercim buyurur:

Hem ‘ışk yazı yazmış iken şārı ve kızıl
Şaru yañaḳda rengi kızıl gözde ‘abrati

8. Beyt

‘Ne‘am serā tayfe men ehvā fe-erreḳanī

Ve‘l-ḥubbu ya‘terizu‘l-lezzāti bi‘l-elemi‘

Ṭayf ḥayāl ma‘nāsınadur. Ya‘nī ne‘am şā‘ir ‘āşıkdur ve maḥbubuñ ḥayālī anuñ muşāḥibidür. Ol ḥayālū anı uyanık dutar bir ḥāletde ki ‘ışk cemi‘ lezzetleri eleme muḥtelif kılur ve cemi‘ lezzetde ve efrād-ı elemde işāret vardur ki lezzet-i ‘ışk elemde ziyādedür. Nitekim mütercim buyurur:

Yārın ḥayālī geldi ḳomadı ki uyuyam
Sevgü mükedder ider imiş dürlü lezzeti

9. Beyt

‘Yā lāimī fi‘l-heve‘l-‘uzriyyi ma‘zireten

Minnī ileyke ve lev enşafte lem telūmī‘

Lā‘im melāmet idicidür ve *hevā* ‘ışkdur ve *‘uzriyy* ‘ışkın şıfatıdır ki benü ‘Uzrī‘ye mensubdur ve benü ‘Uzre ḳabīledür ki; ol kabīle, bir ḥayşıyyet ile ‘ışkda ve muḥabbetde meşhurlardur ki her kim ki anlardan ‘āşık olsa fi‘l-ḥāl ölür. Ya‘nī ey beni melāmet idici ki ben ‘ışk ‘uzrinde iken benüm saña özrüm vārdur ve eger sende inşāf olaydı melāmet eylemezduñ. Nitekim mütercim buyurur:^[7a]

İy ‘āşık oldun ise melāmet kılan beni.
İnşāfı olsa tārık olurduñ melāmeti.

10. Beyt

‘‘Adetke ḥālī lā sırri bi-müstetirin

‘Ani‘l-vüşāti ve lā dā‘i bi münhasimī‘

Ḳavlühü *‘adetkeey* tecāvüz eyledi benüm ḥālüm senden iy meni melāmet eyleyici şöyle ki: Benüm sırrum gizlü degildür. *‘Ani‘l vüşāti* ya‘ni ḳühler daḥi benüm derdüm munḳatı‘ degildür. İnsicām [inhişām] inḳitā‘ ma‘nāsına luḡāt-ı mütedāvelde bulunmadı. Meger inşırām ve incizām bulundu ki ḡālība ḳalem-i nāsiḥden sehv vāki‘ olmuş ola ve yāḥud insicām ezdādden ola. Burada insicām inḳitā‘ ve intikāz ma‘nāsına bulundu.

Ḥālüm yetişdi saña ve sırrum degil nihān.
Derdüm kesilmedi nite vāşi vüşāti

11. Beyt

‘Meḥażteni‘n-nuşa lākin lestü esme‘uhū

İnne'l-muḥibbe 'ani'l uzzālī fi şamemī'

Qavlühü *meḥazteni* ya' nī naşīḥati baña ḥalış eyledüñ lākin ben işidür degilem. *İnne'l-muḥibbe 'ani'l uzzālī* ya' ni be-dürüstī vü rāstī 'āşık uzzālden ya' ni melāmet idicilerden şāğırdur ki işitmez. Nitekim mütercim buyurur:

Virdüñ eyü ögüt evet anı işitmedüm
Lā büd hemīşe 'āşık işitmez naşīḥati

12. Beyt

"İnnī ettehemtū naşīḥa'ş-şeybi fi 'azeli

Ve'ş-şeybū eb'adū fi nuşhin 'ani't-tühemi'^[7b]

Ya' ni be-dürüstī vü rāstī ben töhmet eyledüm pirligüñ naşīḥatine melāmetde ḥālbuki pirlık naşīḥatde töhmetden ırakdır.

Şeybüm naşīḥat itdi aña töhmet eyledüm
Ne vechi var ki şeybe kişi kıla töhmeti

13. Beyt

"Fe inne emmāretī bi's-sū' i me'tte'azat

Min cehlihā bi nezīri'ş-şeybi ve'l- heremi'

Qavlühü *fe inne emmāretī bi's-sū' i* ya' ni benüm nefsi-i emmārem ki beni yarāmazlığa da' vet idüp baña yarāmaz nesne emīr eyler. Ammā *me't-te'azat* ya' ni va' zunaşīḥat qabül eylemez cehli olduğı sebebden. Pirligüñ ve dağı pīr köhneligüñ melāmetiyle taḥvīf itmesiyle ya' ni qorqutmasıyla.

Emmāre nefsum olmadı va' zıla mütteaz
Şeyb ü herem nezīrini yeñdi cehāleti

14. Beyt

"Ve lā e'addet mine'l-fi'li' cemīli kırā

Dayfin elemme bi re'si gayra muḥteşemi'

Qavlühü *ve lā e'addet* ilaḥ ya' nī benüm nefsi-i emmārem fi'l-i cemīlden nesne iḥzār itmedi. Şol konuğıñ ziyāfetine ki ol konuq benüm başıma indi; ḥālbuki ol konuq ğayr-ı muḥteşemdür. Ya' nīğayr-ı mu' azzezdür. Ol sebeble ki hādimi lezzāt olan mevtden qorquducıdur. Ya' nī ki ol konuq pīrlıkdür.

Bir ğayr-ı muḥteşem konuq itdi başa nüzül
Kılmadı aña fi'l-i cemīlden ziyāfeti

15. Beyt^[8a]

“Lev küntü a‘lemü innî mâ uvaḳḳırühü

Ketemtü sirran beden lî minhü bi‘l-ketemi”

Ḳavlühü *lev küntü a‘lemü* eger bilmiş olaydım ki ben o ḳonuḡa ta‘zîm itmeyecek idüm ki ol ḳonuk pîrlikdür sırrıla hemân zâhir olduḡı gibi anı *ketem* dimekle meşhûr olan nebâtle renk idüp telbîs ideydüm ve ketem ol nebâtdur ki ḥınnâ eydürler ki ḥavâtîn tâyfesi ellerin ve sâçların boyarlar.

Bilsem ki ḥürmet idemezem bâşım aḡına

Ketm iderem sevâdı ketm birle şeybetî

16. Beyt

“Men lî bi raddi cimāḥin min ḡavāyetihā

Kemā yerüddü cimāḥu‘l-ḡayli bi‘l-lücümü”

El-cemāḥ‘ül-evvelü‘n-nefs-i lücüd’dur ki dâim önegü ola ve *cemāḥ‘ul-ḡayl* atlaruñ ve ḳaturlarıñ yavuzıdur ve‘l-ḡavāye nefsi emmāreniñ ḡalâletidür. *Ve lücem* cem‘-i licâmdur ki uyândur. Ve Ḳavlühü men li ye ilah.¹⁶³ Ya‘ni kimdür ki nefsi emmāreyi ḡalâletden döndüre. Nitekim *cimāḥ‘ul-ḡayli* uyanla döndürürlerdi.

Atuñ cimāḥımı nitekim redd ider licām

İy kâş ke redd olaydı nefsum ḡavāyeti

17. Beyt

“Felâ terüm bi‘l-me‘âşî kesre şehvetihā

İnne‘t-taāme yuḡavvî şehvete‘n-nehemi”

En-nehimü bu vezni‘l-ḡaşeni şıfat-ı müşebbehedür nehmetden ve nehmete ḥırş ma‘nâsınadır. ^[8b] Ve Ḳavlühü *ve lâ terüm* nehy-i ḥâzırdur. *Yerümü* terümü‘den *lâ teḡul* gibi ya‘ni taleb eyleme ma‘şiyetleriyle nefsi emmārenüñ şehvetini ya‘ni iştihâsını şamıḳlığı be-dürüstî vü râstî ta‘ām ḡarîşuñ iştihâsın ḳavî eyler imiş. Eyle olsa ma‘lûm oldu ki nefsi emmārenüñ iştihâsını kesr eylemek meā‘şî ile olmaz imiş. Ve taām daḡı ḡarîşuñ iştihâsıñ ḳavî eyler imiş.

Pes ma‘şiyetleriyle gönül şehvetin sîma

Ḳuvvetlenür ta‘ām ile menhûm tōhmeti

¹⁶³ men li ye ilah G: te‘ālā F.

18. Beyt

“Ve’n-nefsü ke’t-ıflı in tühmilhü şebbe ‘alā

Hubbu’r-raḍā’i ve in teftımhü yenfeṭımi”

Ḳavlühü *in tühmilhü* ya‘ni ol ıflı kıoyasın ve ḳavlühü *şebbe* ya‘ni ḥāriş olur ve ḳavlühü *teftımhü* tedrib bâbından ya‘ni eger ol ıflı süd içmekden ayırsañ ayrılır ve südi unudur.

Beytüñ ma‘nāsı oldur ki: Nefs ıfıl- oğlan gibidür. Eger südi yutmakdan men‘ itmeyesün hırş ziyāde olur. Ve eger ayırasın ayrılır ve eger nefsi daḡı kıoyasın şehevāt ve me‘āşıye ḥāriş olur ve eger men‘ idesin memnu‘ olur.

Nefsüñ raḍı‘a beñzer emer kıorsañ eger

Südden keserseñ öğrenür ider ḳanā‘ati

19. Beyt

“Fa’şrif hevāhā ve ḥāzır en tüvelliyehū

İnne’l-hevā mā tevellā yuşımı ev yeşımı”^[9a]

Ḳavlühü *faşrif* ya‘ni döndür. Ve ḳavlühü *yuşım eşmā yuşımı işmäen’dendür* ki ma‘naşı ok yetişdürüp öldürmekdür ve alāmeti cezm için yā sākıṭdur ve *yeşımı veşame yaşımū* dendür. *Veşmet*‘ār ve ‘ayb ma‘nāsınadır.

Beytüñ ma‘nāsı oldur ki nefsiñ hevāsını döndürsün ol hevāyı nefse ḥākim eylemekden ḥāzer eyle. Be-dürüstı vü rāstı ol hevā mādemki nefse ḥākim ola ol hevā ok atup seni öldürür ve yāḡud ‘ayb ve ‘ār yetişdürür.

Nefs-i nefisüne dileğın virme ki sakın

Ta değmeye saña anuñ işmā vü samtı

20. Beyt

“Ve rā’ihā ve’hye fi’l-a‘māli sā’imetün

Ve in-hiye’s-taḡleti’l-mer‘ā fe-lā tesümi”

Ḳavlühü *ve rā’ihā* ya‘ni mürā‘āt-ı nefis ile ya‘ni güd ki ol nefis ‘amālde sā’imedür. Ya‘ni otlakda kıolayına yüricidür. *Felā tūsımı esāme yūsımū*‘dendür. *Yeḡülü ısamtü-l māşıyete izā eḡrecethā’l-mer‘ā*, ve *in* vaşl için ola taḡdır *ve rā’ihā ve hiye fi’l-‘amāli sā’imetün felā yūsım ve in hiye’ltaḡletil -mer‘ā* ya‘ni eger ol nefis otlāğın lezzetin daḡı taṭācaḡ olur ise sen anı otlāğā çıkıarup daḡı şalma, kıolāyına şalıverme. Belki güd ki maḡfūz ola.

Gör salma olmasun anı yaḡşı ri‘āyet et

Mer‘āyı tatlu bulduğı dem gör isāmeti

21. Beyt^[9b]

*“Kem hasinet lezzeten li’l-mer’i kātiletan
Min hayşü lem yedri enne’s-semme fi’d-desemi”*

Ya’nınice nesne lezzet yönünden eyü gelür; hālbuki ol nesne kātildür. Şol hayşiiyyet ile ki kişi anı yir bilmez. Fi’l-vāki‘ ol zehr virüp ve şirīn ta‘ām içindedür.

Ey nice nesne tatlu gelür nefse ‘ākıbet
Ma‘lüm olur ki zehr imiş anıñ dūsümeti

22. Beyt

*“Vaḥşe’d-desā’ise min cū‘in ve min şebe‘in
Fe rubbe maḥmaşatin şerrun mine’t-tuḥami”*

Ḳavlühü vāḥşi, ya’nī ḳorḳ desāyisden ki cū‘den ve şebi‘den ola. Ya’nī fitneler kimü açlıḳdan ola pes nice açlıḳ var ki toḳlıḳdan şerlidür. Ya’nī toḳluḡuñ fitnessi oldır ki toḳluḡ gāhil olmaḳlıḡı mūrīs ü mūciḃdür ve gāhillik afetdür ki t̄a‘atden kişiyi men‘ider ve açlıḳ daḡi fitnedür ki kişiyi müşevvişü’l-hāl idüp ne‘üzü bi’llāh kelime-i küfre iledür.

Meyl itme cū‘a ve şeb‘a evsaṭı gözet
Ey nice maḥmaşa iledür nice baṭneti

23. Beyt

*“Ve-i’stefrigi’d-dem‘a min ‘aynin ḳadimtele’et
Mine’l-meḥārimi ve’elzem ḡimyete’n-nedemi”*

Ḳavlühü ve’stefrigi’d-dem‘a, ya’nī göz yāşını istifrāḡ eyle ve ḳavlühü ḳad imtel’et min’el-meḥārimi ya’nī göz ḡaramdan ṭoldı ve ḳavlühü ve’lzem^[10a] ḡimyete’n-nedemi ya’nī peşimānlıḡıñ ḡıfzına mülāzemet eyle. Beytün ma‘nāsı: Şā‘ir -ḡā‘afa’llāhu ecrahū-kendü nefesine ḡitāp idüp eydür ki: “Gözyāşını dök ki göz ḡarāma ve nā-meşrū‘yirlere nazar eylemekde ‘isyān eḡlāṭile mümtel ve muḡtellil-hāl olmuşdur ki istifrāḡ aḡlāṭ-ı reddiye gerekdür ve min ba‘d perhiz ve nedāmete iltizām eyle.

Yāşı ḡarām ile tolu gözden aḡıdup
Ḳılgıl geḡen günāhlaruñ-ḡün nedāmeti

24. Beyt

“Ve ḡālifi’n-nefse ve’s-şeyṭāne va‘şihimā

Ve in hü mā meh zā ke 'n-nuş ha fe 't-tehimi''

Qavlühü *ve-hālif*, ya'nī nefse ve şeytāna muhālefet eyle ve ol ikisine 'āşī ol ve eger anlar saña hālīş dostlık göstereler sen anları kizble müttehem kıl ki, ikisi dağı düşmanuñdur. Nitekim Hāzret-i Risālet -'aleyhi's-şalevātü ve's-selām- buyurur:

“*Adā 'adüvvüke nefseke'lletī beyne cenbeyk.*” Ve Hāzret-i 'İzzet -'azzet esmā'ühü-şeytān 'aleyhi'l-la' ne haqqında buyurur: “*Innehü leküm 'adüvvün mübīn.*”

Şeytāna nefse 'āşī olup kıl muhālefet
Ögüt verirlerse saña eyle töhmeti

25. Beyt

“Ve lā tüti' minhümā haşmen ve lā hakemen

Fe-ente ta'rifü keyde'l-haşmi ve'l-hakemi”^[10b]

Ya'nī müti' olma ol ikisinden her birine haşım oldukları hâlde olsun ve yāhud hākim oldukları hâlde olsun. Pes sen haşmuñ ve hākimuñ mekrini bilirsın.

Haşım olsalar yāhud hakem, anlara uymağıl
Saña ne fāyide kıla haşmuñ hükümeti

26. Beyt

“Etagfirullāhe min kavlin bilā 'amelin

Le-kad nesebtü bihi neslen li-zī 'uqumin”

Ya'nī mağfiret taleb eylerem 'amelsüz kavilden ol cihetle ki mücerred qavil ile qat'ān veledi olmayan 'aķīm taḥķik nesle nisbet eyledüm.

Nesl-i aķīm gibi 'amelsiz maķāl-ile
Teskīb kıldum iderem andan inābeti

27. Beyt

“Emertüke'l-hayre lākin mā'temertü bihi

Ve mestekamtü femā kavli leke-'stekımı”

Ya'nīsañā hayrı emr eyledüm. Lākin ben emri qabül eylemedüm. Ve müstaķīm dağı olmadum. Pes benüm saña *istekim* diyü emr-i 'aķım eyledüğüm, zīrā ki *istegim* demek bir emr-i 'aķımdür ki Hāzret-i Risālet –salāvatu'llāhi 'aleyhi ve selāmühü 'aleyh-:

“Şeyyebetnī sūre-i Hud” didi. Ya’nī sūre-i Hud beni pīr eyledi. Ol cihetle ki ol sūre-i kerīmede Hāzret-i Celālet-maāb -cellet celālethū-: “Fe’steķim kemā umirte” didi.¹⁶⁴

Hayrı işle didüm işlemedüm toğrı olmadum
Pes nice kıl direm saña ben istiķāmeti^[11a]

28. Beyt

**“Ve lā tezevvedtū kable’l-mevti nāfileten
Ve lem uşallī sivā farzin ve-lem esumi”**

Ya’nīmevtiden öñdin bir nāfile namazı ve orucu azuķ idünmedüm ve dağı farzdan ğayrı namāz kılmadum ve oruç dutmadum ki sebep-i riķ at-ı derecāt olaydı.

Ölmezden öñ nāfileler zad idinmedüm
Şavm u şalāt kılmadum illā ferīzatī

29. Beyt

**“Zalemtū sünnete men aħya’z-zalāme ilā
Eni’sketet kademāhū’d-đurra min verami”**

Zalemtū sünnete men, ya’nī terk eyledüm zamān-ı māzide ol zāt-ı şerīfūñ sünnetini ki nāfile namāzla karañulıķ giceleri şavka deĝin iħyā iderdi ki iki mübārek ayakları şişmekden zarar geldüĝi sebepten şikāyet eyledi. Ol zāt-ı şerīf Muħammed Muştafā’dur –şallā’llāhu ‘aleyh-.

Ol dünleri diri dutanıñ sünnetin ķodum
Kim ayaĝı kılurdu veremden şikāyeti

30. Beyt

**“Ve şedde min seĝabin aħşāe’hū ve řavā
Taħte’l-ħicāreti keşhān mütrafe’l-edemi”**

Ķavlühū *mütrafe’l-edemi* ey, el-vāsī‘u ‘ıyşū’l-ümmeti bi’n-neķmeti ve hüve manşübun bi ennehū ĥālün mine’n-Nebiyyi -‘aleyhi’s-selām- Ya’nī ennehū^[11b] yef‘ alü kezā ĥāle kevnihī mütrafe’l-edemi ey ĥālī kevnihī ‘ani’l ģalbi ve müstaĝniyen ‘an *ħayāti’d-dünyā ve zinetihālā* min zarūretin ve yeşhedü ‘aleyhi ģavlühū; ba‘dü ve rāvedethū’l-cibālū’s-şümmü min zehebin. Ya’nīol Hābīb’ūñ sünnetin terk eyledüm ki açlıķdan kendinüñ

¹⁶⁴ fe’steķim kemā umirte, didi G: -F.

mübârek bağarsıkların muhkem bağlardı ve taş altında bögrin daği muhkem dururdi tâ ki kâfirler anı aç şanmayalardı *mütrafe’l-edem* olduğu hâlde.

Aç olduğınca yüreği salınmamağ-içün
Nâzûk tenine bağlar idi ol hicâreti

31. Beyt

“Ve râvedethü’l-cibâlû’ş-şümmü min zehebin

‘An nefsihi fe erâhâ eyyemâ şememi”

*Râvedehü’*nün maşdarı *murâvede*’dendir. *Murâvede*’nün ma’ nâsı *irâdetdür* ve *irâdet* murâd idinmekdür. *Ve yükâlû râvede* ‘*an nefsihi*’ nitekim kelâm-ı kâdimde Hakk –celle ve ‘alâ buyurur: “*Ve râvedethü’lletî hüve fî beytihâ ‘an nefsihi*,” ve *râvedethü’*nün fâ’ ili *cibâl*’dür. *Eş-şümmü* cibâlün şıfatıdır ki *cem’i eşem*’dür ve *eşem*, a’*zam* ma’ nâsınadır. Eyle cibâl ki altundan idi. *Fe erâhâ*’nün fâ’ ili Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm-dur. Ve *zamîr-i bârîz cibâl*’e râc’idür ve *qavlühü eyyemâ şememi*, *eyyü*, şıfat içündür ki *mâ* arâsında dâhil olmuşdur. *Merartü bi racûlin eyye racûlin* gibi Ya’nî bir râcule geçdim ki^[12a] ol racul racûliyetde kâmindür demek gibi ve *şemem* daği *irtifâ*’ ma’ nâsınadır. Ve beytün ma’ nâsı meger Hâzret-i Bârî -‘azze ismühü-nün emriyle altundan maḥlûḳ yüce taḡlar Hâzret-i Risâlet ḡuzûrına gelüp:

“Yâ Rasûlullâh bizi qabûl eyle ki Allah Teâlâ bizi saña virdi tâ ki ihtiyâcuñ olduğu vaktde bizden alup ḡaraclanasın” diyüp, Hâzret-i Risâlet’i murâd eylediler. Ve çendan ki tezarru’ eylediler. Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- qabûl eylemeyüp kemâl-i irtifâ’ ile irtifâ’ ve isti’ nâ-yı tām gösterdi.

Altun gümüş aña dirler idi gel
Ol gösterirdi el çeküp andan re’feti

32. Beyt

“Ve ekkedet zühdehü fihâ zarûretühü

İnne’z-zarûrete lâ ta’dü ‘ale’l-‘ışami”

Qavlühü ekkedet, ya’nî te’kîd idüp muhkem eyledi ve *zarûreti* ḡâcetdür ve *ta’dü*, ‘*udvân*dan müştâḡdur ki ‘*udvân*, zûlûmüdü ve ‘*ışam* cem’i ‘*ışmet*’dür ki *ışmet*, oldır ki anuñla *i’tişâm* olına. Ve *zarûret-i* ulâ merfu’dur ki *ekkede*’nün fâ’ ilidir. Ve *zühdehü*, manşûb mef’ûlün biḡisidür. Ya’nî terk eyledüm ol *zât-ı şerîfün* sünnetini ki ol sultân zühdde şol qadardur ki zühdini ḡâceti te’kîd eyleyüp muhkem eyledi. Ol cibâl ḡaḡḡında

zîrâ şunu ki ol pâdişâhı lâ yezâl *i‘tişâm*’a^[12b] sebep eylemişdür. Zârûreti aña zulm idemez ki anuñ dünyaya meyli olmaz.

Zühdin zârûreti daği muhkem kılur idi
Zîra zârûretine yeñilmezdi ‘işmeti

33. Beyt

*“Ve keyfe ted‘û ile ‘d-dünyâ zârûretü men
Levlâhü lem taḥrucî ‘d-dünyâ mine ‘l-‘ademi”*

Beytün ma‘nâsı, nice da‘vet eyler ol kimesnenün zârûreti ki eger ol kimesne olmayaydı dünyâ ‘ademden vücûda gelmeyeydi. Nitekim Bârî -‘amme nevâlühü-den ḥadîs-i ḳudsî vârid olup: “*Levlâke levlâke lemâ ḥalaḳtû ‘l-eflāk*” didi. Tercüme:

Ol kim ol olmaya idi olmazdı cihân
Dünyâya niyete da‘vet ideydi zârûretî

34. Beyt

*“Muḥammedün seyyidü ‘l-kevneyni ve ‘ş-şekaleyn¹⁶⁵
“Ve ‘l-ferîḳayni min ‘Urbîn ve min ‘Acemi”*

El-kevneyn, dünyâ ve âhiretdür. *Ve ‘ş-şekaleyn*, Âdemî ve berrîdür. *Ve ‘l-ferîḳayn*, teşniyetü ‘l-ferîk’dür ki *ferîk* bölük ma‘nâsınadır. *Ve ‘Urb*, *bi‘ż-żammi ve ‘t-teskîn* ‘Arab ma‘nâsınadır ve *‘Acem cem‘-i ‘Acemî’dür*. Ve beytün ma‘nâsı, ol zât-ı şerîf ki Muḥammed’dür. Eyle Muḥammed ki, kevneynün ve şekaleynün ve ‘Arab’dan ve ‘Acem’dan iki ferîkuñ ulısıdır.

Seyyid-i cemî‘ kevne Muḥammeddür ki anuñ
Hem ins ü cin ‘Arab u ‘Acem da‘vet-i ümmeti

35. Beyt

*Nebiyyüna ‘l-âmiru ‘n-nâhî felâ eḥadün
“Eberre fî-ḳavlin lâ minhü ve lâ ne‘ami”^[13a]*

Ya‘nî ol maḥdûm u şerîf ki bizüm peygamberimüzdür ki ma‘rûfa emr idicidür. Ve münkerden nehy idicidür. Pes maḥlûḳâtın hiçbir eḥad andan yigrek yokdur. Bir

¹⁶⁵ Fatih nüshasında beytin ilk mısrası verildikten sonra şerhe geçilmiş, diğer mısra bir sonraki beytin ilk mısrasına eklenerek alt tarafta verilmiş, bu sebeple nüshanın bundan sonraki beyitlerinde kayma meydana gelmiştir.

maḥalde *ne‘am* dinse artuk andan *lā* gelmez ve *lā* maḥallinde daḥi *lā* dise artuk *ne‘am* gelmez.

Oldur Nebimiz āmir u nāhī kimesnenūñ
Lā vü ne‘amde ancılayın yok maḳāleti

36. Beyt

*“Hüve’l-Ḥabībū’llezī türcā şefā‘atühū
Li-küllī hevlin mine’l-ehvāli muḳtehamī”*

Ya‘nī ol Muhammed Ḥabībū’llāh’dur ki anuñ şefā‘ati recā olunur ahvāl-i dünyeviyyeden ve uhreviyyeden her hevl-i muḳteham içün ya‘nī ḳorḳuludan umūr-ı ‘azimeye dāḥil olan ḳorḳu içün.

Ol bir Ḥabīb’dür ki ḳatı ḳorḳular içün
Mecmu‘-ı ‘ālem andan umarlar şefā‘ati

37. Beyt

*“De‘ā ila’llāhi fe’l-müstemsiküne bihī
Müstemsiküne bi-ḥablin ḡayrı munfaşımı”*

Müstemsiküne anlardur ki temessük-i bi’llāh eylediler. Ya‘nī Allah’ın da‘vetine *i‘tişām* idüp Allah’a sığındılar ve *ḥabl*, lügatde ipe dirler. Ammā bu maḥalde *ḥabl*’den maḳşūd Ḥablu’llāh’dur ki; murad Ḳur‘ān’dur ḡayr-ı münḳatı‘dur. Ḳale’llāhü Te‘ālā: *“Ve‘teşimū bi-ḥabli’llāhi cemī‘an.”*

Beytūñ ma‘nāsı oldır ki ol Ḥabībū’llāh nice kimesneleri Allah Te‘ālā’ya^[13b] da‘vet eyledi. Şol kimesneler ki temessük-i bi’llāh eyleyüp anuñ rızāsın gözlediler. Bir ipe yapışdılar ki her giz münḳatı‘ olmaz ki ol ip Ḳur‘ān’dur.

Üzülmeyesi ipe yapışdı aña uyan
Zirā ki ṭoḡrı ve ḥaḳ yolına ḳıldı da‘veti

38. Beyt

*“Fāḳa’n-nebiyyīne fī ḥalḳin ve fī ḥuluḳin
Velem yūdānūhū fī ‘ilmin ve lā keramī”¹⁶⁶*

Ya‘nī ol Ḥabīb mertebede ve şerefde cemī‘ enbiyāya ve cemī‘ rusüle fāyık oldı. Ya‘nī tecāvüz gösterdi, ḥalḳdan ve ḥulḳdan ya‘nī sīretten. Niteki *“Ene emlaḥu”¹⁶⁷* didi ve

¹⁶⁶ Fatih nüshasında bu beyit verilmeden şerhi verilmiş, beyit şerhin sonuna eklenmiştir. Ve bu beyit itibariyle nüshanın bir kısmında beyitlerden önce şerh yazılmak suretiyle beyit-şerh bağları bozulmuştur.

Allāh Te‘ālā -celle ve ‘alā: “*İnneke le‘alā huluḳin ‘azīm.*” didi ve enbiyādan ve rusülden -‘aleyhimü’s-selām- hiç âferide anuñ muḳārini ‘ilimde ve keremde olmadılar.

Halk u hulkde kamu nebiden ziyādedür
‘İlm ü keremde yokdur aña kimse ḳurbeti

39. Beyt

“Ve küllühüm min Rasūlillāhi mültemisün

Ġarfē mine’l-baḫri ev reşfen mine’d-diyemi”

Ġarf, lügatde şuyı eliyle deryādan veyā nehirden alup ḳaldırmaḳdur ve reşf şuyı iki dudağıyla almaḳdur ve bu maḫalde murād hevā yüzünden yağmur suyunu iki dudağıyla almaḳdur ki *mine’d-diyemi* didüḡi ḳavlinüñ ma‘nāsıdır ve *diyem* yağmurdur.

Beytün ma‘nāsı:^[14a] Cemi‘ enbiyā ve evliyā ve rusül -‘aleyhimü’s-selām- Ḥazret-i Rasūlullāh -‘aleyhi’s-selām-dan iltimās itdiler. Ebeden ki anıñ in‘āmi baḫrinden bir avuc şu alan ve anuñ ‘ulūmı yağmurından daḡı bir ḳatre alalar.

Anuñ biḫārı ġarfı vü bārānı reşf-ile
Mecmū‘-ı enbiyā diler andan şefā‘ atı

40. Beyt

“Ve vāḳıfūne ledeyhi ‘inde ḥaddihim

Min nuḳṭati’l-‘ilmi ev min şekleti’l-ḫikemi”

Ḳavlühü *şeklet*, *min şekelti*-*kitābe* dirler ḳaçan kitāb i‘rabile ḳayd itseler ve *şeklet* binā’i merradur. *Şekeltü* den murād, ya‘nī ḫikmetlerüñ bir ‘irabından demek olur.

Beytün ma‘nāsı: Ya‘nī cemi‘ enbiyā ve rusül vāḳıflardur. Anuñ nokṭa-ı ‘ilminden ve şikle-i ḫikmetinden oldukları ḫālde ve Ḥazret-i Rasūl’üñ -‘aleyhi’s-selām- besāyıtı ve murākebātı ile ‘ilimde derecesi vardur ki anuñ nihāyetine ‘Allām’ül-ḡuyüb’den ḡayrı kimesnenüñ itṭilā‘ı vūḳūfı yokdur.

Ṭurur ḳatında her biri ḥaddinde nokṭadan
Yā şekleden ki kaldı ‘ilmi vü ḫikmeti

41. Beyt

“Fehüve’l-lezī temme ma‘nāhu ve şüretühü

Şümme’sṭafāhü ḫabīben bārī’ü’n-nesemi”

¹⁶⁷ emlaḡu G: eflahu F.

Bāri'ü'n-nesemi, ya'nî hâlik-ı nefsdür. Bilgil ki bu beyt, ebyât-ı ma'ziyenüñ neticesidir. Ya'nî çün mu'karrer oldu ki cemi' enbiyâ vü rusûl^[14b] -'aleyhimü's-şalâtü ve's-selâm- Hâzret-i Risâlet -meâb şallallâhu 'aleyhi ve selem- ile berâber degillerdür. Pes lâzım geldi ki Hâzret-i Risâlet -'aleyhi ef'đalü's-şalât- zat-ı şerîfdür ki anuñ süreti ve ma' nâsı tamâmdur hiç kuşurı yokdur ve ba'de't-tamâmı ve's-şüreti. Ve'l-ma' nâ Hâzret-i Bâri'ü'n-nesimi -celle celâlehü- anı Hâbîb ve Ma'hub edindi.

Anı Hâbîb edindi Yezdân-ı hâlâyiki
İrişti çün tamâmına ma' nâ vü şüreti

42. Beyt

*“Münezzehün 'an şerîkin fî me'hasinihi
Fe cevheru'l-ğusni fîhi gayru münkasemi”*

Qavlühü *gayru münkasemi*, ya'nî anuñ hüsünleri cevherinüñ ba'zı kendünüñ zât-ı şerîfinüñ ve ba'zı âhari gayrinde olur degildür. Belki fî-zâtihidür fî gayrihi degildür. Ya'nî ol Hâbîbu'llâh hüsünlerde aña şerîk bulunmağdan münezzehdür; ya'nî şerîki yokdur. Niteki vahdâniyetde ve 'âmme-i tenzihâdde Hâk Te'âlâ -'allet esmâ'ühü- münezzeh olduğı gibi *fe izâ kâne kezâlike* lâzım geldi ki anuñ hüsn-i cevheri gayr-ı münkasim ola ki hemân oña ma'şûş ola.

Oldur me'hasininde münezzeh şerîkden
Yokdur çü hüsn-i cevherinüñ anda kıymeti

43. Beyt

*“Da' me'd-deathü'n-naşârâ fî nebiyyihimi
Vâ'ğküm bimâ şî'te medhan fîhi va'ğtekimi”*^[15a]

Qavlühü *da'* ya'nî terk eyle şol nesneyi ki Naşârâ o nesneyi nebileri hakkında *da'vâ* eylediler. Ol Hâbîb'üñ medhi bâbında ne dilerseñ hüküm eyle ve dağı hükme râzı olup ol sultânüñ hakkında ne hüküm olundıysa ol hükmi qabûl eyle. Ya'nî beyt-i sâbıkda *münezzehün 'an şerîkin* dinildigi ol sebebden hilâf-ı ma'şûd bir ma' nâ fehm olunmağ görindi ki ol hilâf-ı ma'şûd ma'na, *da'vâ-yı ulühiyyet*dür. Zîrâ ol şerîkden münezzeh olan ol Vâcib'ül-Vücûd hâzretleridür -celle ve 'alâ-. Andan gayrı şerîkden münezzeh sultân yokdur illâ ki 'ibâdu'llâhda dağı ol Sultân-ı kevineyn hâzretleri şerefde ve 'ulûmde şerîkden münezzehdür. Çünkü şâ'ir -tayyibe'llâhu şerâhu- bu hilâf-ı ma'şûd ma' nâyı buldıysa “*Da' me'dde'athü'n-Naşârâ*” didi. Ya'nî ki Naşârâ, 'İsâ peygamber -'aleyhi's-selâm- ve Meryem Hatun hakkında Ta'nî'dur diyü Hâk Te'âlâ hâzretine teşrik

iderlerdi. Bā vücūd ki Subḥānehū ve Te‘ālā Ḥāzretleri şerīkden münezzehdür ki süre-i ihlāşda buyrulmuşdur.

Naşrāniler nebīlerine didügin qosun
Kıl nīce dilesen sen aña dürlü midḥatı^[15b]

44. Beyt

*“Vensüb ilā zātihī mā şī’te min şerafın
Ve’nsüb ilā qadrihī mā şī’te min ‘ızamı”*

Ya’nī çünkü Ḥāzret-i Risālet’i Allah Te‘ālā’nuñ kulu ve ḥabībi bildünse şerefden ve ‘azametden ne dilerseñ anuñ zātı şerifine nisbet eyle ve ‘azametden kemālden daḥi ne dilerseñ anuñ qadrine ve miqdārına nisbet eyle.

Vallāhi nisbet ile nice dilerseñ şeref
Hem qadrine nicesi dilerseñ celāleti

45. Beyt

*“Fe inne faḍle Rasūli’llāhi leyse lehū¹⁶⁸
Ḥaddün fe-yu’ribe ‘anhū nāṭıkun bi-femi”*

Qavlühū *fe-yu’ribü*, ey yetekellemü, ya’nī söyleyebile; bu beyt, beyt-i şābıkuñ delilidür ki şerefden ve ‘azametden ne dilerseñ Ḥāzret-i Risālet’e nisbet eyle dinilmişdi. İllā kemā hüve ḥaḳḳuhū hiçbir mütekellimün iktidārı yokdur ki anı dil ile medḥ eyleyebile; zīrā fezāil ü kemālātde şerīkden münezzehdür.

Lāyık Resül fazlına bir ḥad yokdur
Kim yetişe aña mütekellim ‘ibāreti

46. Beyt

*“Lev nāsebet qadrehū āyātühū ‘ızamen
Aḥyā’smühū ḥıne yūd’ā dārise’r-rimemi”*

Dārasü’r-rimem eski ve çürümüş kemiklere dirler. Ya’nī Resül -‘aleyhi’s-selām-uñ qadri ‘ızamdur. Şöyle ki eger anuñ esmāsı ve mu‘cizātı qadrine münāsib olaydı, lāzım geleydi ki anuñ ism-i şerīfiyle du‘ā olundukda ism-i şerīfi, *dāris-i rimemi* ihyā idüp^[16a] diri ider idi. Nitekim mütercim buyurur:

Ger mu‘cizātı qadrine göre olaydı

¹⁶⁸ Bu ve bir sonraki beyit, Fatih nüshasında haşiye şeklinde verilmiştir.

Dirilde idi adı añıldıkta ümmeti

47. Beyt

“Lem yemteħinnā¹⁶⁹ bi-mā ta‘ye’l-‘uķūli biħī

ħırşan‘aleynā fe-lem ne‘rteb ve-lem neħimī”¹⁷⁰

Ƙavlühü *lem yemteħinnā* ilā āħir. Ya‘nī Ĥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ‘āciz oldığı nesne ile bizi imtiħān eylemedi ki bizim üzerimize ħariş oldığı cihetden ve ƙavlühü *ve lem ne‘rteb irtābe yertābü‘den* nefsi mütekellim me‘a’l-ğayrdır *ve lem neħim‘* dendir, *ey lem neteħayyer* ya‘nī müteħayyir olmadık. Pes şimdi lāzım geldi ki biz daħi Ĥazret-i Risālet’e şekk-i reyb itmeyüz. Niteki mütercim buyurur:

Buyruķ buyurmadı bize güç kim
Bırağavuz hamlıgla gönlümüze dürlü reybeti

48. Beyt

“A‘ye’l-verā feħmü ma‘nāhü fe-leyse yūrā

Li‘l-ķurbi ve‘l-bu-‘di fiħi ġayru münfeħimī”

Ƙavlühü a‘ye, ya‘nī ‘āciz eyledi ve *verā*, maħlūķātdave ƙavlühü *ğayru münfeħimī* sākıt dimekdür. Beytüh ma‘nāsı oldır ki: Ol Ĥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selāmuñ- ma‘nāsınuñ feħm-i maħlūķātı ‘āciz eyledi pes ol Sultān’uñ bu‘dinde ve ķurbinde sukūt idici ġayrı kimesne görimez ki cümle maħlūķāt sākıt tıururlar. Niteki mütercim buyurur:

Ma‘nası feħmi ħalkı anuñ ‘āciz eyledi
Kimesne yok ki aña bileydi¹⁷¹ ħaķıķati

49. Beyt

“Ke‘ş-şemsi teżħaru li‘l-‘ayneyni min bu‘udin

Şağireten ve tüküllü‘t-ťarfe min ememi”

El-ümem, bi‘l-fetħi^[16b] ķurb ma‘nāsınadır. Ya‘nī Ĥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- güneş gibidür ki ırakdan gören añı şağır zan idüp küçük şanur. Ammā vaķtā ki cidden nażar olunsa veyāħud yakında nażar olunsa gözi ķamaşdurur ve müteħayyir eyler; ġāyet kesrinden ve keşretten şu‘ā‘ından ve ħararetinden. Ve Ĥazret-i Rasūl’e ırağ olanlaruñ

¹⁶⁹ yemteħinnā G: temteħinnā F.

¹⁷⁰ Bu beyit itibariyle Fatih nüshasındaki yukarıda zikredilen beyit-şerh uyumsuzluğu nihayete ermiş, yeniden beyitler önce şerhleri sonra verilmeye başlanmıştır.

¹⁷¹ bileydi G: belendi F.

gözine ol Sultân'ı kevneyn şağır görünür ki zihî taşavvur-ı bâtl zihî hayâl-i muhâl vaqtâ ki mekânı kırbde im'ân nazarı ile nazarolunsa, bir mertebede 'azametile ve heybet ile görünür ki ol 'azamet ü heybet kuvveti takrîr-i lisân insânile beyân olunur olmaz. Zîrâ ol Sultân'ı şerefini fark itmekdür ve teşhîşi hakîkat fehmi eylemekdür. Ol Sultân'a qarîb olanlar ile ba'îd olanların mâ beyninde beyne fevka's-semâvâti ve tahte'l-erazîn tefâvüt var. Niteki mütercim buyurur:

Güneş gibi göze ırakdan gâhi gelür
Göz bakmaz yakından aña şöyle haşyetâ

50. Beyt

“Ve-keyfe yûdrikü fi'd-dünyâ hakikatühü

Ḳavmün niyâmün teselliv ‘anhü bi'l-hulmü”

Kelime-i *keyfe* bu maḥalde istifhâm-ı inkârîdür ve *niyâmcem'*-i nâ'imdür. Ve *sellev* tesellî'dendür ki tesellî, şabr u ârâm idüp kimesneye fi'l-cümle râzı olmaḥdur. Ve *hulm* bi'z-zammi düş görmekdür. Ya'nî Ḥazret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm-uñhakikatini dünyâda nâ'im olup uykuda olan ḳavm idrâk idemezler ki Ḥazret-i Risâlet'ün^[17a] kemâlât-ı ḳudsiyyesinün ma'rifetinde mücerred uykuda düşde görmege râzı olmuşlardur ve lafzı dünyâ işâretdür ki Allah Te'âlâ'nuñ ve Ḥabîbi Muḥammed Muştâfâ'nun ma'rifetinün maḥalli dünyâdur. Pes her ki anları bunda bildi, sa'âdet-i ebediyye ve mertebe-i ezeliyye-i 'âliyeyi idrâk eyledi ve ne'üzü bi'llâh anların bunda Ḥâlik-ı maḥlûkâtı ve Ḥabîb-i serveri kâinâtı bilmedi, dünyâdan mümetti' olmayup ve ahiretde maḥrûm olup, nâr-ı cahimde muḥalled ve mü'ebbed ḳaldı ki *“Ed-dünyâ mezra'atü'l-âḥira”*dür. Nitekim mütercim buyurur:

Dünyâda anı nice bile ol uyur kişi ki
Anda aña getürmüş ola düş sülûti

51. Beyt

“Fe meblegu'l-'ilmi fihi ennehü beşerun

Ve ennehü ḥayru ḥalkı'llâhi küllihimi”

Ḳavlühü *küllühimi* mecrûrdur zîrâ te'kîdi ma'nevidür, *Ḥalku'llâh'*dan ve *mîm* daḥi meksûrdur zarûret-i şiriyye için ve bu beyt, beyt-i sâbıkuñ neticesidir. Ya'nî vaqtâ ki bir ḳavm uykuda olalar daḥi ol Sultân'ın hakikatibilmeyeler. Pes şimdi ol ḳavmün meblağ-ı 'ilimleri, ya'nî nihâyet-i 'ilimleri oldur ki ol Resûlü'llâh -efḍalu's-sâlevât-beşerdür ve maḥlûkâtın ulusıdır. Niteki mütercim buyurur:

Bu deñlü bilinür hemin ol kim beşerdürür
Hem Tañrı ھاڭınıñ begi ehl-i fażileti

52. Beyt

“Ve küllü āyin ete’r-rüslü’l-kirāmü bihā^[17b]

Fe inneme’t-teşalet min nūrihi bihimi”

Қавлүһү *yehimi*’dür [ki] mīm meksür olmaқ ẓarūret-i şî‘riyye içündür ve āy,cem‘-ı āyet’dür. Mu‘cizāt anlara yetmişdür; illā Һaẓret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ki mübārek nūrınıñ vāsıtasıyla olmuşdı. Niteki mütercim buyurur:

Nurından istifādeyi kılmışdurur anıñ

Mecmū‘-ı enbiyā ki getürmüşler āyeti

53. Beyt

“Fe-innehū şemsü faẓlin hüm kevākibühā

Yuzhirne envārehā li’n-nāsi fi’z-ẓulami”

Kevākib, cem‘-i kevkeb yıldız ma‘nāsınadır. Ya‘nī Һaẓret-i Risālet -şallallāhu ‘aleyhi ve sellem- faẓıl güneşidür ve cemi‘ enbiyā ve rusül -‘aleyhimü’s-selām- onuñ faẓlı güneşinüñ yıldızlarıdır ki ol kevākib kendü nurlarını cümle Ādem oğlanlarına gicelerde izhār iderler ki güneş var iken mahv olurlar. Bu beytden arz oldur ki cemi‘ enbiyā ve rusül -‘aleyhimi’s-selām- ol zamān revāc buldılar ki Һaẓret-i Risālet -‘aleyhis-selām- dīni ẓāhir olmamışdı ve çünki onuñ dīn-i şerīfi ẓuhūr bulıcaқ cemi‘ enbiyānuñ dīni mensūh oldı. Niteki mütercim buyurur:

Ol faẓl güneşidür anlar kevākibi

Һaлқ üstüne қomazlar ata şübhe ẓulmeti

54. Beyt

“Ekrim bi-ھاڭı Nebiyyin zānehū ھاlukaun

Bi’l-ħusn^[18a] müştemilin bi’l-biṣri müttesimi”

Қавлүһү, *ekrim* bu maқāmda şīga-ı ta‘accübdür ve zeyyenehū ma‘nāyı vāhiddedür. Ma‘nāsı, müzeyyen eyledi dimekdür ve қavлүһү, *bi’l-biṣr*, ھاlāқаti vechdür ve *müttesim* ittisāmden müştakdur ki *ittisām*; nişān eylemekdür. Ya‘nī ta‘accüb-i ħūbdur ol Nebi’nüñ ħüsn-i şüret-i ẓāhirisi ki ħilkatidür. Ol ħüsn-i şüret-i ẓāhirine, şüret-i bātinesi ki ħulkidür, zīynet viricidür ki Nebiyy-i mezbūr ħüsn-i ħulқа müştemildür. Ya‘nī

hulukla mevşûfdur ve daği talâkat ve cümle müttesemdür. Ya'nî küşâde-rüylığla
‘alâmetlenmişdür. Niteki mütercim buyurur:

Hüsniyle müstemildürür ü beşeriyle müttesim
Ne halkı olur ki virmiş aña hulkı zîneti

55. Beyt

*“Ke’z-zehri fi terafin ve’l-bedri fi şerafin
Ve’l-bahri fi keremin ve’d-dehri fi himemi”*

Zehr, lügatde çiçekdür ve *teraf*, tana‘‘um ma‘nâsınadur ve *bedr*, ayuñ on dördüncü gicesine dirler ve *himem*, cem‘-i himmet’dür. Ya‘nî ol Habîbu’llâh gâyetde leţâfetde çiçek gibidür ve irtifa‘-ı şerefde Bedr gibidür ve sehâ vü keremde bahr gibidür ve himmetlülüğinde dehr gibidür. Ya‘nî tûl-i zaman gibidür. Bi’l-küllîye eydür Hazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- dehre teşbih eylemek^[18b] oldur ki bi-hasebi’z-zâhir dehre mün‘im dirler; isnâd ve sebep tarîkıyle. Niteki ‘ulemâ’i ‘ızâmuñ ‘ibâretinde vaki‘ olmuşdur ki, “*Enbete’r-rebî’u’l-bakle*” dirler. Ya‘nî behâr sebzeleri bitürür, dimekdür ve ‘ulemânuñ maşşûdları oldır ki; bahâr sebzeleri Allah Te‘âlâbi-hasebi’z-zâhirde, ya‘nî bahâr sebep-i vücûd-ı sebzedir; ammâ fi’l-haķîka sebzeleri Allah Te‘âlâ -‘azze şânühü-bitürür. Niteki mütercim buyurur:

Çiçek gibi terafde, şerefde kamer gibi
Deryâ gibi keremde zemân gibi himmeti

56. Beyt

*“Ke-ennehû ve’hve ferdün fi celâletihî
Fî ‘askerin hîne telkâhü ve fi haşemi”*

Ferdüñ ma‘nâsı yegândur ve *celâlet* ‘azîmü’l-kâdrdür ve *haşem* hademdür. Ya‘nî güyâ ki Hazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- ‘azametde olduğı halde ‘askere mülâķi oluncak ve huddâm ortasında yegândur ki anuñ şebîhi ve nezîri yokdur. Ammâ mütercim ma‘nâ-yı mezbûre nev‘-i muhâlif eylemişdir. Niteki mütercim buyurur:

Müfred buyurdığında anı gösterdi
Habl [u] haşem içinde yürür gibi haşmeti

57. Beyt

*“Ke-enneme’l-lü’lü’ü’l-meknünü fi-şadefin
Min ma‘diney mantıķın minhü ve mübtesimi”*

Lü'lü', lügatde incüdür örülmüştür^[19a] dimekdür ve *ma'den*, kân ma'nâsınadır ki andan eşyâ-i ma'deniyye hâşıl olur; altun ve gümüş gibi. Ve *manıkdan* murâd, bu maḥalde Ḥazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selam- mübârek dilidür ve *mübtesim*’den murâd ol Ḥazret-i Ḥabîb’ün mübârek tuḡağıdır ki anınla tebessüm olunur. Ya’nî anuñ kelimâtı incü gibidür ki şedef içinde ola ki, iki ma’denden hâşıl olur ki birisi zaman-ı şerîfi ve biri laṭîfidür. Bu ma’nâ şâriḥ-i mezkûruñ re’yidür. Ammâ faḡîr eydür: Lü’lü’den murâd, Ḥazret-i Ḥabîb’ün mübârek dişleridür ki şol vaḡtın tekellüm ve tebessüm eyleye; ol mübârek dişleri ma’den-i manıkdan ve ma’den-i tebessümdür, ke-enne lü’lü’ gibi zâhir olur ki, mütercim daḡı bu ma’nâya zâhib olmuştur. Niteki mütercim buyurur:

Meknündür şadef içinde şanduñ.

Aḡzında dişleri kılıc ibtisâmeti

58. Beyt

“Lâ ṭîbe ya’ dilü türben zamme ‘zumehû

Ṭübâ li münteşikın minhü ve mülteşimi”

Ve *münteşik*, laṭîf ḡokuyı ḡokulayıcıdır ve *mülteşim*, öpücüdür. Ya’nî Ḥazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- mübârek ḡabrinüñ toprağı şundandır ki, anuñ berâberi laṭîf ḡokulu nesne ve *münteşik*, laṭîf dünyada yoḡdur ki^[19b] ol türâb Ḥabîbüñ mübârek ‘ızâmına zamm olunmuştur ve ne mutlu ol kimesneye ki ol ḡabr-i şerîfi münteşik olup ve mülteşim ola. Ya’nî ḡokılayup öpmiş ola. Niteki mütercim buyurur:

Ol türbe gibi kim yatur anda ne ṭıyb ola

Devlet anuñ ki yilleye ol eri türbeti

Fî zıkrı mevlidihî -‘aleyhi’s-selâm-

59. Beyt

“Ebâne mevlidühü ‘an ṭîbî ‘unşuriḥî

Yâ ṭîbe mübtedâ’in minhü ve muḡtetemi”

Ḳavlüḡü, *ebâne*, bi-ma’nâ azḡerave *mevlidühü*, ebâne’nüñ fâ’ilidür ‘unşur, aşıl ma’nâsınadır ve mısrâ’-i şânide muşannıf -raḡimehu’l-lâḡ- nidâ idüp: “Eydür, Yâ ṭîbe mübtedâ ilah. Ya’nî *mübtedâ* dan murâd; Ḥazret-i Rasûl’ün vilâdetidür ve *muḡtetemi*’den murâd vefâtıdır ve nedâ¹⁷² ṭaleb-i ikbâl ve se’âdetdür. Ya’nî muşannıf-

¹⁷² ve nedâ G: ve neden F.

ṭābe ṣerāhu- ṭaleb ve temennā eyler ki, Ḥazret-i Risālet vilādetinüñ ve vefātınıñ ṭıybından kim evveli ne hoş evveldür ve āhiri daḥi ne hoş āḥirdir. Niteki mütercim buyurur:

Bedvi¹⁷³ ve ḥatmi onuñ ṭıyb ‘unşurı
Ol gün belürmüş-idi ki oldı vilādeti

60. Beyt

“Yevmün teferrese fihî’l-fürsü ennehüm

Ḳad ünzirü bi-ḥulûlî’l-bü’si ve’n-nıḳamî”

Ḳavlühü *teferrese*, ferāsetdendür^[20a] ve *bü’s*, şiddetdür ve ‘azābdur ve *neḳam*, cem‘-i niḳmet’dür ki niḳmet ism-i mensūbtandır. Ya’nî rivāyet olunur ki, Fars ṭā’ifesinden Mecūsiler vardı ki oda ṭaparlardı. Şöyle ki biñ yıl vardır ki ol ḳavm-i şūmuñ odları yanardı. İttifāk Ḥazret-i Risālet’üñ -‘aleyhi’s-selām- mübārek vilādi vaḳi‘ olduğu gice, ol od söyündi ve ṭā’ife-i mezkūrenüñ üzerlerine envā‘-i bü’s ü niḳam vāki‘ oldı. Daḥi bu ṭā’ife ferāset-ile bildiler ki kendülere ḥavf ü ḥaşyet gelür. Niteki mütercim buyurur:

Hem ol gün idi ki bize bü’s ü niḳam
İrdi Mülük-i Fars idüpdür ferāseti

61. Beyt

“Ve bâte eyvānū Kısırā ve’hve münşadi’un

Ke-şemli aşḫābi Kısırā ḡayra mülte’imî”

Eyvān, suffe-i ‘azāmenüñ ismidür ve *Kısırā*, bi-fethî’l-kāf ve kesrihā ism-i Nüşirevān bin Ḳubād’dur ve Fars padişahlarına daḥi Kısırā dirler ve *münşadi’*, münşakḳ ma‘nāsınadurlar ki *inşikāḳ*yarılmakdır ve *şeml* ezdād’dandır, gāh olur ki teferruḳ ma‘nāsına olur ve gāh olur ki cemā‘at ma‘nāsına isti‘māl olunur. Ammā bu maḥalde cemā‘at ma‘nāsına^[20b] dur ve *mülte’im*, cem‘ olmaḳdur. Ya’nî Ḥazret-i Risālet’üñvilādeti gicesinde Nüşirevān bin Ḳubād’uñ eyvānı çatladı ve yarıldı. Niteki Fars beglerinüñ aşḫābı mütefferik olup perākende olmuşlardı. Niteki mütercim buyurur:

Cemi‘ iyyetüñ nizāmı hem ol gün bozuldı
Çün yarıldı ṭāḳ-ı Kısırā vü ṭāḳ oldı ṭāḳatı

¹⁷³ bedvi G: bedevi F.

62. Beyt

“Ve’n-nāru ḥāmidetü’l-enfāsi min esefin

‘Aleyhi ve’n-nehrü sâhi’l-‘ayni min sedemi”

Ḥāmidetü’l-enfās, mîrendema‘nâsınadır. Ya‘nî ol od öldi dımeğdir ve *esef*, tee’süfdendür ğamgîn olmağdur ve *sâhi* ğaflet idicidür ve *sedem*, hüzün ü nedāmetdür *ve’n-nehri*’de olan vav, vāv-ı‘âtıfedür ve yâḥud vāv-ı ḥâliye ola. Ya‘nî Hâzret-i Risālet’üñ vilādeti gicesinde Mecūsiler’üñ odı, ma‘būd idindikleri sebebeden te‘essüf gelüp söyündi ve Ehl-i Fars’üñ ırmağları daḡi müşrikler ve kâfirler ol şudan intifā‘ itdüklerine ol ırmağā nedāmet ve hüzün gelüp ol ırmağ ḡayrete vü yeterde çeşm olup bulanup kan ağlayup kırıdı. Mütercim buyurur:

Evvel söyindî^[21a] od tapanlaruñ odı
Hem ırmağ taḡayyürinden unuttı ‘aynını

63. Beyt

“Ve sâ’e sâvete en ġādat buḡayretühā

Ve rudde vāridühā bi’l-ġayzi ḡine zāmī”

Sāve, bir şehrin adıdır ve ḡavlühü; *sā’e*, ya‘nî Sāve ğamgîn eyledi. Zīrā Sāve, *sā’e*’nün mef‘ülün bihi’sidir. Ammā bu maḡalde “zıkr-i maḡal, irāde-i ḡāldür” ki Sāve’yi zıkr itmekdür. Murād, Sāve’nün ḡavmidür ve ḡavlühü *in ġādat*, ya‘nî suyu eksildi kırıdı ve lafzı *en* maşdariyyedür “*ġādat buḡayretühā*” cümlesi *sā’e*’nün fā‘ilidür ve *buḡayra*, taşğir-i baḡrdur. Ya‘nî mürür eyledi “*Ve vāridühā*”dan olan zāmī-i bāriz *buḡayra*’ya rāci’dür. Ve vārid şu ḡaleb idicidür. Kāle’llāhu Teā‘lā: “*Fe-erselū vāridehüm*”ey *ḡalebe’l-ma’e bi’l-ġayzi*, ġaḡab-ıla ve ḡavlühü ya‘nî şol vaḡtın ki şuşız olur, şuşamuşlarıdı. Beytūñ ma‘nası: Hâzret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- vilādeti gününde Sāve’nün cümle ḡalkı şuşayup deñizlerine ‘adet-i ḡādīmeleri üzere şu almağ-çün adam gönderdiler. İttifāḡ varan adam şu bulamayup ġaḡapla mürür gelüp Sāve ehline ḡaber virecek,^[21b] Sāve ḡavmine hüzün ve ḡam vāḡi‘ olup cümlesi maḡzūn oldılar. Niteki mütercim buyurur:

Ol gün Sāve ağladı ve hem daḡi Sāve baḡri
Geldi su almağā gelene ḡışmuñ vaḡtı

64. Beyt

“Ke-enne bi’n-nāri mā bi’l-mā’i min belelin

Ḥuznen ve bi’l-mā’i mā bi’n-nāri min ḡarami”

Mışra‘-ı evvelde olan *bi’n-nār*’deki *bā* me‘a ma‘nāsınadır ve *bi’l-mā’i*’deolan *bā*, fī ma‘nāsınadır ve mışra‘-ı şānide olan *bi’l-mā’i*’deki *bā, me‘a* ma‘nāsınadır ve *bi’n-nār*’deki *bā, fī* ma‘nāsınadır ve lafz iki mışra‘ da daği nāfiyedir ve *vāv*, mışra‘-ı şānide *vāv*-ı ‘ātīfedür ve “*ke enne*” dimekdür ve *ḍaremi, od*’uñ şu‘lesinden ‘ibāretdür. Ya‘nī Sāve’nüñ baħrı haħķında şöyle diyeydüñki, *ke-enne*bu baħrda od yanmış imiş ki ruṭubetden eşer ҡalmamış diyeydüñ ve Mecūsiler’üñ od’ları haħķında daği şöyle diyeydüñ ki bu odda *ke-enne* Sāve varmış ki oddan eşer ҡalmamış diyeydüñ. Niteki mütercim buyurur:

Bu şu‘nuñ ruṭubeti şanayduñ odda var-idi

Gamdan şuda var-idi oduñ harāreti

65. Beyt

“*Ve’l-cinnü tehtifü ve’l-envāru sāṭi’atün*

Ve’l-ḥaḳķu yazħaru min mā‘nen ve min kelimi”

Cinn, cem‘-i cinnī’dür ve ҡavlühü; *tehtifü*^[22a] āvāz virür ve *sāṭi’atün* ey zāhiratün ve *kelim*cem‘-i kelimedür ve bu beytde lafz-ı ma‘nādan murād bātındur ve lafz-ı kelimeden murādzāhirdür. Ya‘nī Hazret-i Server-i Kāināt ki vilādeti olduķda vaķtā ki envār-ı İlāhī zāhir oldı. Cinniler āvāz virüp guluvv-i ‘ām eylediler ki ol gün haḳ zāhiren ve bātinen zāhir oldı. Niteki mütercim buyurur:

Cinn söyleşirlerdi vü berķ ururlardı nūrları

Haḳ mübīn itdi ma‘nā vü kelimetı

66. Beyt

“*Amū ve şammū fe-‘ilānū’l-beşā’iri lem*

Tūsma‘ ve bāriķatū’l-inzāri lem tüşemi”

Қavlühü ‘*amūve şammū* taḥfifle¹⁷⁴ fi‘l-i māzī cem‘-i müzekkerdür. ‘Amā/ya‘mīden ki gözsüzlikdür ve *şammū*, “bi teşdi’l-mīm” şāğırlıkdur ve i‘lān, izhārdur ve *beşā’ir*, cem‘-i beşāretür ki şol ḥabere dirler ki ol ḥaberi işitdükde, beşere-i vecche ol ḥaber sebebinden teğayyür gele ve *bāriķa*, berķden müştāķdur, *berķ* yıldırmaķdur ve andan taḥvīfdür ki ҡorķutmaķdur ve *lem tüşemi*, şāme/yeşimü’den müştāķdır, ma‘nāsı nażar eylemekdir. Beytüñ Ma‘nāsı: Su’āl-i muḳaddereden cevābdur ki; sā’il su’āl eyledi ki, Hazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām-uñ vilādeti güninde bu miķdār^[22b] ‘alāyim ki;

¹⁷⁴ taḥfifle G: taḥfifi’l-mīm F.

beşâyirden ve inzârdan zâhir ve vâki‘ oldı. Kefere nice bilmediler ki ‘itirâf ve inşâf idelerdi diyü, su’âl eyledikde muşannıf -‘aleyhi’r-raḥme- su’âl-i muḳaddereden cevâb virüp eyitdi ki: “Anlar görür a‘mâ idiler ki bâriḳa-i inzârı görmediler ve şâgır idiler ki ‘ilân-ı beşâyiri işitmediler” bu cevabı virdi. Leff ü neşr-i müşevveş vardır. Niteki mütercim buyurur:

Görmediler işitmediler kör ü gedâ olup
İnzâr-ı bâriḳını kelâm-ı beşâreti

67. Beyt

*“Min ba‘di mâ aḥbara’l-aḳvâme kâhinühüm
Bi-enne dînehümü’l-mu‘avece lem yeḳumi”*

Aḳvām, cem‘-i ḳavm’dür ve *kâhin*, keferenüñ muḳtedâlarıdır. ‘Ulemâ-i Ehl-i İslâm’uñ muḳtedâları olduğı gibi *ve mu‘avece*, bi teşdîdî’l-cîm, i‘vicâc’dandur ki egri ma‘nâsınadır. *Lem yeḳum* ya’nî ṭırmadı ve lafz-ı *mâ* maşdariyyedür ve “*Min ba‘di mâ eḥbara’l-eḳvâme kâhinühüm*” cümlesi, maḥallen merfu‘ mübtedâdur ve mışra‘-ı şânî ḥaber-i aḥbârdur. Ya’nî be-dürüstî sizüñ egri dîniñüz ḳıvâm bulmaz diyü kefereye kâhinleri ḥaber virdükden soñra. Niteki mütercim buyurur:

Öndin soñdı ki^[23a] didi kâhin anlara
Yokdur egri dîninizüñ hiç ḳavmeti

68. Beyt

*“Ve ba‘de mâ ‘āyenū fi’l-ufḳi minşühubin
Munḳazzaten vefḳa mâ fi’l-arzi min şanemi”*

Ve ḳavlühü *ve ba‘de mâ ‘āyenū* de olan vāv, ḥâliyedir ve ‘*āyenū* ya’nî ‘ıyānen gördiler anlar ve *ufuḳ* gökyüzinüñ kenârlarıdır ve *şühüb* şihâb’uñ cem‘idür ki şihâb yıldızdan ‘ibâretdür ve *munḳazzaten* bi-teşdîdî’ḍ-ḍâd, ya’nî sâḳıṭatün ya’nî düşicidür ve *vefḳa* manşûbdur nezi‘-ı ḥâfız-ile ya’nî muvâfaḳatınca ya’nî, ḥâlbuki kefer-i Yehūdiler ufıḳdaki nücümüñ yere düştüğünü, yeryüzünde olan şanemleri ve büt-ḥâneleri yıkılduğına muvâfık muā’yenen gördüklerinden soñra idi ki kâhinler: “*Bi-enne dînehümü’l-mu‘avece lem yeḳumi*” didi. Rivāyet olunur ki, Ḥazret-i Risālet -‘aleyhiş-şalevātü ve’s-selām-uñ vilâdeti gicesinde bir Yehūdî gördü ki asumāñdan nücüm yere düşer, meger Tivrāt’da görmüş idi ki: “Ol gice ki Ḥazret-i Muḥammed -‘aleyhis-selām-vücûda gele nücüm rücüm-i şeyâṭın gibi yere düşe!” diyü görmüş-idi. İttifâḳ kendü kendine benzer ki bu gice aḥir zamân peygamberi vücûda^[23b] gelmişdür didi. Çün şabah

oldı bu Yehūdi sordu ki: “Hiç bu gice kimsenüñ oğlu toğdı mı?” didi. Eyitdiler: “Ne‘ am ‘Abdullah bin ‘Abd’il-Muṭṭalib’üñ bir oğlu toğdı.” didiler. Yehūdi eyitdi: “Ol oğlānı baña gösteriñ” didi; gösterdiler. Çünkü Ḥazret-i Risālet’üñ mübārek yağrınında olan mühr-i nübüvveti gördi. Dağı sür‘atle segirdüp feryād eyleyüp gitdi. Çünkü mecaneyn Kureyş Yehūdiler mezkūruñ na‘rasın görüp her biri te‘accüb idüp güldiler. Yehūdi eyitdi: “Señ baña gülersin ve oğlān peygāmberdür ki bunuñ vāsıtasıyla Ben-î İsrā’îl peygāmberleri munkatı‘ oldı.” Kureyş kavmi Yehūdi’den bu haberi işitdiler müteḥayyir kaldılar. Niteki mütercim buyurur:

Hem gördiler mu‘āyetenen gökde şehāblar
Ol deñlü kim düşürüp durur-idi bütlerini

69. Beyt

*“Ḥattā gadā ‘an ṭarīkı’l-vaḥyi münhezimün
Mine ‘ş-şeyāṭini yakfū işre münhezimi”*

Kelime-i *ḥattā* bu maḥalde āsumāndan nücümüñ gāyet suķūtından ‘ibāretdür ve ṭarīkı-i vaḥy’den murād semāy-ıla arzuñ mā-beynidür ve ḳavlühü *yeḳfū*, ya‘nī birbiri ardınca tābi‘ olup mütevāliyen ḳaçarlardı dimekdür ve *işra* bil-kesri ve *işerabi*-fethateyni ‘aḳīb ma‘nāsına^[24a] dur ki tezkiye ehliyüz dirler. Ya‘nī ol gice Ḥazret-i Risālet -‘āleyhi’s-selām- vücuda geldi. Şabāḥa degin gökde nücüm yere inerlerdi ve gökler ile yer ortasında şeyāṭin -‘aleyhimü’l-la‘ne- münhezim olup birbiri ardınca mütetābi‘ olup mütevāliyen ḳaçarlardı. Nitekim mütercim buyurur:

Tā vaḥy yolu oldı açık diyü leşkeri
Gökden haber almadı buldı hezīmeti

70. Beyt

*“Ke-ennehüm heraben ebṭālū Ebrehetin
Ev ‘askerün bi’l-ḥaşā min rāḥateyhi ramī”*

Hereb lügatde ḳaçmakdur ve *ebṭāl*, cem‘-i buṭl’dür ki buṭl bahādura dirler ve *ebrehet*, bi-fethi’l-hemzeti ver’r-rā’i, Ḥabeş beglerindenbir pādişahuñ adıdır. Mekketü’llāh-şerrefehā’llāh te‘ālā’-nuñ ḥarābı ḳaşdına ‘askerle gelmiş idi. Ḥattā süre-i “*elem tera*”de vāki‘ olan aşḥāb-ı fil’den murād bu ‘askerdür ve *ḥaşā*, ufacık ḥurde taşlara dirler ve *rāḥateyn*, raḥā’nuñ teşniyesidür ki *rāḥa* el ayasına dirler. Rāḥateyhi’de olan zamīr-i bāriz, Ḥazret-i Risālet -‘āleyhi’s-selāma- rāci‘dir. Ya‘nī Ḥazret-i Risālet’üñ iki mübārek ellerinüñ ayāsından dimekdür. *Rumī*, ramā/yermī’den binā’-i meḥūldür ki

atmak ma‘nāsına^[24b] dur. Beytün Ma‘nāsı: Ya‘nī diyeydün ki şeyātın -‘aleyhimü’l-la‘ne- kaçmakda Ebrehe’niñ bahādırları inhizām vaqtinde kaçdıkları gibi ve yāhud Hāzret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- iki mübārek eli içindeki, ol ‘askerün üzerine toprak ve ufacık taşlar saçmış idi ki ol ‘askerün ol toprak gözlerine girüp kör olup münhezim olup kaçmışlardı. Ke-enne, hemān şeyātın daḥi ol vechile kaçarlardı. Niteki mütercim buyurur:

Aşhāb-ı Fīl’den şanduñ bunları ki
Ol rāci leşker ki atdı? kavmi aña rahatı

71. Beyt

“Nebzen biḥi ba‘de tesbīhin bi-baṭnihimā

Nebze’l-müsebbiḥi min aḥşā’i mültekimi”

Nebz atmaqdur ve *baṭnihimā*’da olan “zamīreyn-i bārizeyn” tahtına rāci’dür ve *müsebbiḥden* murād Hāzret-i Yūnus -‘aleyhis-selām- ve aḥşā’ ḥaşā’dır ki ḥaşā bağırsaklardur ve *mültekim*, loğma yudıcıdur ki; Yūnus peygāmbiri bir loğma idüp yudan balıktan murād ve *nebze’l-müsebbiḥi*’deki *nebz* manşūbdur. Nez’-i ḥafızlığla ya‘nī “Ke-nebzī’l-müsebbiḥi” taḥdirincedür, ya‘nī Hāzret-i Rasūl -‘aleyhi’s-selām-uñ ol ḥasā eli içinde iken^[25a] tesbīh iderlerdi. Ba‘de mā Hāzret ol tesbīh-i ḥasā’tı küffār tarafına atup cümle kefereyi münhezim eylediği, ke-enne Allāh Te‘ālā balıguñ qarnında tesbīh eyleyen Yūnus’ı taşra atduğı gibi ide. Niteki mütercim buyurur:

Tesbīhden soñra itdi anı ḥūt mültekim
Gibi ki atdı Yūnus boş qaldı ḥaşveti

72. Beyt

“Cā’et lida‘vetihi’l-eşcāru sācideten

Temşī ileyhi ‘alā sāḳin bi-lā qademi”

Ya‘nī ağaçlar ol sulṭānıñ da‘vetine sücūd ile geldiler ki baldırları üzerine yürürler idi. Yāhud ki qadamları daḥi yoğıdı. Hāzret-i ‘Ali-kerrame’llāhu vechehū- rivāyet eyledi ki bir gün küffār cemā‘ati Hāzret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- öñine geldiler eyitdiler: “Yā Muhammed eger bu ağaçları tekellüme getürüp şöyle ki senüñ risāletine ve nübüvvetine şehādet ideler, biz daḥi saña imān getürelim ve illā yā Muhammed” didiler. Eyle olsa Hāzret-i Seyyid-i kâināt ve Sened-i mevcūdāt eyitdi: “Ey Ağaçlar! Allah Teālā’nuñ Hāzretinüñ izniyle yerüñizden kopup gelüp benim risāletime şehādet eyleñ” diyince, ağaçlar yirlerinden qopup ve Hāzret-i Risālet’ün önüne gelüp, bülend-avāz ile: “Sen āḥir

zamānuñ haḳ peygamberisin yā Resūla'llāh!" diyüp Hāzret^[25b] Nebi'nüñ nübüvvetine ve risāletine şehādet eyleyüp secde eylediler. Çok kefare-i fecere bu mu'cize-i 'azîmeyi gördiler, "Hāzā sāhirun kezzāb" diyüp imān ve ikrār itmediler. "Ve men lem yec'ali'llāhü nūran femā lehū min nūrin", "Ve men yuḍlilil'llāhu femā lehū min hād." Niteki mütercim buyurur:

Yemiş ağaçları yürüdüirdi bilā-ḳadem
"Gel baña" didüğünde icābetli da'veti

73. Beyt

**"Ke-ennemā seṭarat saṭran limā ketebet
Furū'uhā min bedī' il-ḥaṭṭi fi'l-leḳami"**

Leḳam yoluñ vasaṭıdır ya'nī diyeydüñ ki ol ağaçlar ki kitābet eyledi, ol şehādet vaḳtinde ve ol ağaçların furū'larıya'nī budakları ḥaṭṭ-ı laṭifle yoluñ vasaṭında bir saṭr yazdılar. Niteki mütercim buyurur:

Şānaydın budakları yolda yazdılar
Bir saṭır ḥaṭṭı kim 'acebdi kitābeti

74. Beyt

**"Misle'l-ḡamāmeti ennā sāre sā'ireten
Teḳīhi ḥarra vaṭīsin li'l-hecīri ḥāmī"**

Ḡamāme bulutdan bihārdur ve *ennā*, nice ma'nāsındır. *Vaṭīs*, ism-i tenevverdür ve *hecīr*, ıssı günüñ nişfına dirler ve *ḥamī* ḡāyet kızmanıdır ve ḳavlühü *misle*, manşūbdur vaşfiyye maşdariyye ile ol maşdariyye maḥzūfedir. Ya'nī mecī'en mişle ḡamām, ya'nī ol ağaçlar gelici olduğı halde ḡamāme meşeli bu ki ol^[26a] ḡamāme Hāzret-i Risālet'ün üzerine sāyebān olüp Hāzret-i Risālet -'aleyhi's-selām- nice yürüdiyse bile yürüyüp tennūr gibi ıssı günüñ nişfi öyle vaḳtinde ıssıdan Hāzret-i Risālet'i ḥıfz iderdi. Nitekim mütercim buyurur:

Her ḳande yürüdiyse bilesince olurdu
Issıdan bir pāre bulut ḥimāyeti

75. Beyt

**"Aksemtü bi'l-ḳamer'i-l-münşakḳi inne lehū
Min ḳalbiḥi nisbeten mebrūrate'l-ḳasemi"**

Ḳavlühü *mebrūrate'l-ḳasemi*, manşūbdur ki *aḳsemtü* den mef'ül-i mutlakdur ve mebrūrat ve berran dürüst olmaḳdur ve ḳavlühü *aḳsemtü*, ilā āḫir. Ya'nī toḡrı and içdim āyā ki Ḥazret-i Risālet'ün mübārek barmaḡınınuñ işāretiyle münşakḳ olup iki pāre olmuş idi be-dürüstī ol ḳamerün, Ḥazret-i Risālet'ün mübārek ḳalbinden nisbeti vardur ki Ḥazret-i Risālet'ün mübārek ḳalbi daḫi münşakḳ olmuş-idi. Ḥazret-i Cebra'il -'aleyhi's-selām- elinden İbn 'Abbās –raḍiya'llāhu 'anh- rivāyet eyler ki: “Mekketü'llāhi şerīfün müşrikleri -'aleyhimü'l-la'ne- Ḥazret-i Risālet'ün yanına gelüp eyitdiler ki: “Eger sen nübüvvet da'vāsında şādıḳ iseñ bu on dördünci^[26b] gicenün ayını iki pāre eyle Yā Muḥammed” didiler. Ḥazret-i Risālet daḫi müşriklerden su'āl idüp: “Eger bu vech-ile mu'cize zāhir olıcaḳ olursa imān getürüp benim nübüvvetime iḳrār ider misiñiz?” didi. Eyitdiler: “Ne'am ideriz” didiler eyle olsa Ḥazret-i Risālet -'aleyhi's-selām- Ḥazret-i Vācibi'l-Vücūd'dan bu ma'nāyı dileyüp bi-izni'llāhi Teālā Ḥazret-i Resül mübārek barmaḡıyla aya işāret eyledikde ḳamer iki şakḳ olup fi'l-ḫāl Ḥazret-i Risālet'ün emrine imtisāl eyledi. Eyle olsa Ḥazret-i Risālet yüce avazla: “Yā Fülān, Yā Fülān uhḍurü ve'nzurü” diyüp çaḡırdı. Ammā kefare vü fecere Muḥammed'ün siḫri gökyüzine daḫi yetişdi” diyüp imān getürmediler. Niteki mütercim buyurur:

Şol inşikaḳ-ı māha ḳasem iderem ki
Anuñ zātı şerīf göñline var idi nisbeti

76. Beyt

*“Ve mā ḫava'l-gāru min ḫayrin ve min keremi
Ve küllü ṭarfin mine'l-küffārı 'anhü 'amī”*

Ḳavlühü *ḫavā*, lügatde cem' eylemekdür. Ve *ṭarf* den murād gözdür ve lafz-i *mā* mevşüldür, ma'tufdur, ḳamere ve mevşülden murād Ḥazret-i Risālet ile Ḥazret-i^[27a] Ebū Bekr'dür. Ya'nī and içderem şol nesneye ki anı ḡar cem' eyledi. Eyle nesne ki cüdden ve keremden olduḡı ḫalde ki ol Ḥazret-i Resül ve Ḥazret-i Ebū Bekr'dür ve ḫālbuki küffārdan hergiz ol nesneyi görmediler. Niteki mütercim buyurur:

Ḳapladı ḫayr u keremi ḡar-ı Sevr'ün
Kāfirlerün gözinde var idi 'imāreti

77. Beyt

*“Fe's-şıdku fi'l-gāri ve's-şıddıku lem yerimā
Ve hüm yeḳülüne mā bi'l-gāri min iramī”*

Şıdk' dan murād Hāzret-i Rasūl'dürve Şıddık, Hāzret-i Ebū Bekr'dür. Ve kıavlühü yerimā, rāme/yerimū'den müştaqdur ki reym yerinden tırmaqdur. Ya'nī Hāzret-i Risālet -'aleyhi's-selām- ve Ebū Bekir -rađiya'llāhu 'anhū- gār içinde yirlerinden hareket itmediler. Hālbuki bu ikisi namāz içinde eylediler ve bunları isteyü gelen kefare bu gāra hiç kimse yokdur diyüp dönüp gitdiler. Niteki mütercim buyurur:

Ol gār içinde şıdk-ıla şıddık idi
Bular dirlerdi kimse kalmadı iķāmeti

78. Beyt

*“Zannu'l hamāme ve zannu'l 'ankebūte 'alā
Hayri'l-beriyyeti lem tensüc ve lem tehumı”*

Hamām gügercindür ki müfredi hamāme gelür ve lem tensüc, ya'nī 'ankebūt nesc eylemedi. Ya'nī^[27b] tokımadı ve lem tehum, ya'nī ol gāruñ kapısına 'ankebūt 'ağ germişdi ve hamām cem' olmuşdı ki Hāzret-i Risālet ve Hāzret-i Ebū Bekir 'anda gār içinde idügi ma'lūm olmaya idi. Pes kāfırlar gelüp bu hāli göricek zann eylediler ki 'ankebūt gāruñ kapısı üzerine 'ağ gerdi ve gügercin cem' olduğu Hāzret-i Resūl'den degildür ve bu beytde dađı leff-i neşrūñ haberi mürettebdür. Niteki mütercim buyurur:

Anlar şanurlar-ıdı hamāmeyle 'ankebūt
Hıfz eylemege gelmedi hayru'l-beriyyeti

79. Beyt

*“Vikāyetu'llāhi ađnet 'an muzā'afetin
Mine'd-durū'ı ve 'an ālin mine'l-uđumi”*

Vikāyet lügatde hıfz eylemekdür ve muzā'afet, bir nesne-i' kıat kıat itmekdür. Ve durū', dira'ıñ cem'idür ki der' züpde gönleke dirler ve uđum, cem'-i eđim'dür, hışārdan' ibāretdür. Ya'nī Allah Te'ālā'nuñ hıfzı kıat kıat züpde gönleklerden ve yüce a'lā kıal'alardan a'lādur ki anlaruñ hıfzından vikāyetu'llāh yigrekdür. Niteki mütercim buyurur:

Kıat kıat zübdelerde dağı şol yüce kıağlara
Muhtāc kıılmaz ādemi kıağ vikāyeti

80. Beyt

“Mā sāmeni^[28a] d-dehru daymen ve ’stecertü bihi

İllā ve niltü civāran minhü lem yeḏumi”

Ḳavlühü *mā sāmeni*, ya’nî baña teklîf eylemedi. *Dehr* ve *daym* zulmdür. “*Ve ’stecertü bihi*” ḳavlinde olan vāv ‘âṭifedür, mā-i nāfiye üzerine ya’nî ücrete tutmadım ānı ve zamîr-i bâriz Ḥazret-i Risâlet -‘aleyhü’s-selām-a raci’ dūr ve *niltü* ya’nî buldum ve *civār* mücâveretdür ve *lem yüḏamiya*’nî zulm olunmadı ve *minhü* daḫi zamîr ke-mā-kân Ḥazret-i Risâlet’e ‘âitdür ya’nî dehr-i zālîm baña teklîf eylemedi ve Ḥazret-i Rasûl’ü daḫiücrete tutmadım. İllā ol Sultān-ı kevneyn’de bir civāra yetişdim ol civāra ḳat’ an zulm vākı’ olmadı. Ya’nî andan baña luṭf u ecr yetişüp anuñ sayesinde ol dehr-i zālîmüñ zulminden emîn idüm. Niteki mütercim buyurur:

Kimse kimseden görüben güç şıgınmadı

Aña meger ki buldı civārında rāḫatı

81. Beyt

“Ve-le’ltemestü gine’ d-dāreyni min yedihi

İllā’stelemtü’n-nedā min ḫayri müstelemi”

İltimās talebden ‘ibāretdür ve *dāreyn*’nden murād dünyā ve ahiretdür. *Ve istelemtü* ya’nî öpdüm ve *nedā* ‘atā’ dan ‘ibāretdür. Ya’nî iki cihānda ben gınāyı ol sultāndan taleb eylemediñ, ‘atāya yetüşüp ol ‘atāyı övdüm, ḫālbuki ol sultānuñ mübārek elin öpdüm.^[28b] Niteki mütercim buyurur:

Daḫi kimesne andan umu ummadan meger

Degdi elinden aña ‘atāyı nihāyeti

82. Beyt

“Lā tünkiri’l vaḫye min ru’yāhü inne lehü

Ḳalben izā nāmeti’l-‘aynāni lem yenemi”

Ru’yā’dan murād uyḳudur, ya’nî ol Sultān’uñ ru’yāsından ya’nî anuñ düşinden vaḫy inkār eyleme be-dürüstî ol sultānuñ bir göñli var ki kaçan mübārek iki gözleri uyusa mübārek göñli uyumaz. Pes vaḫyi nice inkār idersin. Niteki Ḥazret-i Rasûl -‘aleyhi’s-selām- buyurur: “*İnne ‘aynāye tenāmāni ve lā yenāmü ḳalbî.*” Niteki mütercim buyurur:

Añuñ düşinde vaḫyine inkār kılmagıl

Kim göñlüni uyutmazdı gözi nevmeti

83. Beyt

“Fezāke hīne bulūğın min nübüvvetihī
Fe-leyse yünkeru fihī hālu muhtelimi”

Fe-zāke işāretdür, vahye ki ol daği zāhir olması Hāzret-i Risālet’ün uyķusunda olmuşdı ve *muhtelim* ism-i fā‘ ildür ihtilām’dan ki ihtilām düş görmekdür. Ya’nī vahyi ki vāki‘ olmuşdur. Pes düş görüci ‘azizlerün hāli vahyi inkār eylemez. Niteki mütercim buyurur:

Ol demedi ki irdi nübüvvet bülūğına
Pes emri münker olmaya hūlm ehli^[29a] ‘adeti

84. Beyt

“Tebāreke’llāhü mā vahyün bi-müktesebin
Ve lā nebiyyün ‘alā ğaybın bi-müttehemi”

Tebāreka’llāhü ya’nī Allah Te‘ālā maḥlūķātuñ şıfātından münezzehtür ve *tebāreke’llāhu*’dan murād bu maḥalde ta‘accübdür ya’nī emr-i ‘azīmdür bu ma‘nā ki vahy iktisāb-ı insān ile ḥāşıl olmaz. Belki Allah Te‘ālā’dan ‘atıyye-i ‘azīmdür ve ‘aceb ğarib emrdür ki Nebī ğaybden ḥaber virmekde müttehem degildür ki Allah Te‘ālā ol ‘atıyye-i ‘aliyye-i añā virmişdür. Niteki mütercim buyurur:

Hak vahyi iktisāb-ıla olmaķda yok cevāz
Hem enbiyāya ğayb içün itmekde himmeti

El-faşlün ḥāmis fī-bereketi’d-du‘ā[’]’¹⁷⁵

85. Beyt

“Kem ebre’et vaşaben bi’l-lemesi rāḥatühü
Ve aṭlaķat eriben min ribkati’l-lememi”

Ḳavlühü *kem ebra’et* ibrāden müştakdır ya’nī beri eyledi. *Veşib*, *red* ma‘nāsına ve *rāḥa*, el ayasıdır. Ve ḳavlühü *aṭlaķat*, ya’nī küşāde eyledi ya’nī açık eyledi ve *erib*, bi kesr’il-hemzeti muķayyed ma‘nāsınadır ya’nī bağlu dimekdür, bir ḥalķadır ki ḥayvānātuñ boyunları üzerine ṭakarlar. Ve *lemem*, bi fetḥi’l-lām ‘aķluñ ḥalel bulmaķlığıdır feḥvā-ı beyt oldır ki, nice çok dertlülere ol sulṭanuñ mübārek eli yāpışması ^[29b] ḥastalıķdan beri eyleyüp şaḥīh eyledi ve nice çok bī-hüşliķ ve ‘aķılsızlıķ ḥalķasıyla muķayyed olan kimesneleri anuñ eli küşāde eyledi. Niteki mütercim buyurur:

¹⁷⁵ El-faşlün ḥāmis fī-bereketi’d-du‘ā[’] F: Faşlün fī bereketi’d-du‘ā[’] ey da‘vet F.

Anuñ eli tokunmağla gitdi nice derd
Hem çözdü nicelerden ırâğ etdi ribkati

86. Beyt

*“Ve ahyeti’senete’s-şehbā’e da’vetühū
Ḥattā ḥaket gurraten fi’l-a’suri’d-dühümī”*

Ḳavlühū *ahyet*, ya’nī ihyā idüp diri eyledi ve *sünnet* mua’rrefdür ve *şehbā’e*, te’nīs-i eşheb’dür ki *eşheb*, beyaz ma’nāsınadır ve *sünnete’s-şehbā*’den murād ḳaḥd’dur ve kıtlık yıldur ki içinde nebātāt bitmeyüp yeryüzi beyāzlığı üzerine nebātden ḥālī ḳaldığı sebebdendir. “sene-i şehbā” dirler. Ḥattā ayuñ guresine daḥi gurre demek buña şebih olduğu eeldendir. Ve *a’sur*, cem’-i ‘aşrdur ki ve ‘aşr zaman ma’nāsınadır ve *dühüm* ve *edhem*’dür ki *edhem* ve *esved* bir ma’nāyadır ve mışra’-ı evvelüñ feḥvāsı oldır ki nice kıtlık yılları Ḥazret-i Risālet’üñ da’veti ve zıyāfeti ihyā vü zinde eyledi ki efrād-ı insāndan ol diyārda kimesne ḳalmadı ki ḡanī olmadı. Anuñ ni’amı zāhiriyle ve bāṭınıyle ve mışra’-ı şāniyenüñ feḥvāsı oldur ki Ḥazret-i Risālet’üñ da’veti ve zıyāfeti sene-i^[30a] şehbāyı ile ihyā eyledi ki ḥattā ol yıl *a’suri’d-dühüm*, ya’nī ḳarañulık zamānlar içinde bir gurreye müşābih oldı ve *a’suri’d-dühüm*’den murād ucūzluk yıldur ki ol yıl içinde sebzevāt ve nebātāt çok olup, yeryüzi nebāt ile örtülü olduğu cihetden ol yıla *a’suri’d-dühüm* dirler ki bunuñ ḥilāfına sene-i şehbā didiler. Niteki mütercim buyurur:

Anuñ du’āsı aḳ yılı ihyā ḳılur-ıdı
Kim olurdı ḳara yıllar içinde uğurı

87. Beyt

*“Bi’ārizın cāde ev ḥilte’l-biṭāḥa biḥā
Seyben mine’l yemmi ev seylen mine’l-‘arimi”*

‘*Āriz*’dan murād bülenddür ve *cād*, cūd’dendür ki cūd seḥavet ma’nāsınadır ve *ḥilte* ya’nī sen taḥayyül eyleye idüñ ve *biṭāḥ*, cem’-i baṭḥā’dur. *Baṭḥā*, seyl gelicek yerdür ki anda ufaḳ taşlar ve ḳumlar çok ola ve *seybün*, temām-ı in’āmdur ve *yemm*, baḥr bir ma’nāyadır. Ve *seyl* ma’rūfdur ve ‘*arim* leşkerüñ keşretine ve çoklığına dirler. Beytūñ feḥvāsı oldur ki; sen taḥayyül ide idüñ, ol Sulṭān ol ḳaḥṭ yılda da’vet eyledikde mübārek eli yağmur yağdırıcı bulut gibi diyü taḥayyül ide idüñ ki ve yāḥūd ol da’vet-i ‘āmme ile *biṭāḥ*’ı^[30b] baḥriden bir ırmaḳdur ve yāḥūd keşret-i leşkerden bir seyldür diyü taḥayyül ide idüñ. Niteki mütercim buyurur:

Bir yağmur ile sanaydñ sen bedayih
Seyl-i arim dūrür denizler ‘atiyyeti

Fî zikri mu‘cizâti’l-Ḳur’ân

88. Beyt

“Da‘nî ve vaşfi âyâtın lehû zahuret

Ḥuhûre nâri’l-kırâ leylen ‘alâ ‘alemi”

Ḳavlühü *da‘nî* ya‘nî beni terk eyle ve *âyât* cem‘-i ayetdür ki ‘alâmet ma‘nâsınadır ve *kırâ* ziyâfetdür ve ‘*alem*, tağdur ve beytüh ma‘nâsı oldur ki; sen beni ko ve benim vaşfım ya‘nî ben ol Sultân’ı vaşf eylemekliğüm ol vaşfuñ ‘alâmetleri vardur ki tağlar üzerinde gicelerde ziyâfet ve konuklığı-çün yakdıkları od’uñ zâhir olması gibi ḡuhûrı vardur. Niteki mütercim buyurur:

Ḳonıklık odı ḡuhûr itdi kim yanar olan od gibi

‘İyân tağlar başında zâhir olupdurur âyeti

89. Beyt

“Fe’d-dürrü yezdâdü ḡusnen ve’hve muntazımün

Ve leyse yenḡusu ḡadren ḡayra muntezımı”

Ya‘nî incü düzilmiş olduğu hâlde ḡusn yönünden ziyâdîdür ḡalbuki düzilmemiş olduğu hâlde daḡi ḡadr u ḡıymet yönünden daḡi naḡz daḡi lâzım gelmez. Bu ma‘nâdan maḡşûd oldur ki ol âyât ki zıkr olundı incü misillü^[31a] dür ki incü ḡâlet-i intizâmda ḡüsün yönünden ziyâdedür. Ve şöyle kim muntazam daḡi olmasa anuñ ḡadrine naḡz daḡi lâzım gelmez. Niteki mütercim buyurur:

İncü düzide arttıkca gösterür hem

Ol düzilmiş olmasa yokdur naḡzâtı

90. Beyt

“Femâ teḡāvele āmālū’l-medīhi ilā

Mā fīhi min keremi’l-aḡlāḡi ve’s-ḡiyemi”

Ḳavlühü *teḡāvele*, ḡavil’dendir ya‘nî uzun olur ve *āmāl*, cem‘-i emel’dür ki emel ümîd ma‘nâsınadır ve *aḡlāḡ*, cem‘-i ḡulḡ’dür ma‘rûfdur. Ve *ḡiyem*, cem‘-i ḡîmedir ki ḡîme ‘âdetdür. Mā istifḡâmiyyedür, ya‘nî nedir buki ol Sultân’uñ medḡinüh ya‘nî meddāḡinüh mübeddileridir oldı şol nesneden yana ki ol nesne zāt-ı şerîf aḡlāḡ-ı ḡamîde ve ‘âdet-i pesendîdedir. Bu beytde aḡlāḡ-ile ‘âyet-i kerîmeye işâret vardur ki, ‘Ā’işe raḡiya’llāhu ‘anhā’dan şoruldı ki: Yâ ‘Ā’işe-i şiddîḡa Ḥazret-i Nebi’nüh ḡulḡından bize ‘ilm tenbîh eylediginde; Ḥazret-i ‘Ā’işe cevâbında eyitdi: “*Fe-inne ḡulḡı*

Nebiiyyi'llāhi'l-Kur'an” didi. Ya'nī be-dürüstī vü rastī, “Ḥāzret-i Nebi'nüñ ḥulki Kur'āndur” didi. Niteki mütercim buyurur:

Medḥ arzusına^[31b] üzülmeḡdür ki
Aña kim luṭ-ifle kerem dūrür āḥlāk u şīmeti

91. Beyt

“Āyātü ḥaḡḡın mine'r-raḡmāni muḡdešetün

Ḳadīmetün şıfatü'l-mevşüfi bi'l-ḡıdemi”

Ḳavlüḡü *āyāt*, cem'-i ayet'dür, ḡāleti naşbıdür ki ḡāldür Ḳur'an'dan. *Muḡdešetün*, merfu'dur ki mübtedā-ı maḡzūfuñ ḡaberidür. Ve *ḡadīmetün* daḡı merfu'dur ve şıfatı mañşübdur ki bu vechile mışra'ı şāniyenüñ üzerine ma'tūfdur ya'nī ol āyāt ki incü misillüddür ki ḡulḡ-ı Nebi'dür. Eyle ḡulḡ-ı Nebi ki Ḳur'āndur ol Kur'an Ḥāzret-i Raḡmān'un'dur āyāt, ḡaḡ olduḡı ḡāde ḡasbī ile āyāt yönünden muḡdeşedür ya'nī ḡadışedür ḡasbī ile mevşüfdur. *Bi'l-ḡıdemi* şıfatı olduḡı ḡāde ḡadīmdür ya'nī bu 'ibārāt Ḳur'an'dur biz okuruz ḡādisden ve Ḳur'an-ı ḡadīmüñ üzerine 'ibārāt delildür ki ol Ḳur'an daḡı zātu'llāḡ ile ḡā'imdür ve cümle 'ulemā' ḡanefiyye ve şāfi'ıyye ki 'ulemā-i ḡanefiyye'den ve ḡāzret-i Şeyḡ Ebū Mañşür Mātüridī ve 'ulemā-i şāfi'ıyyede Ḥāzret-i İmām Gazzālī gibi ḡā'illerdür ki; kitābda Ḳur'an mesāḡiftedür ḡadışdür ve şol 'ibārātüñ üzerine^[32a] vardur ki ol 'ibārāt daḡı dāldur; şol me'ānī üzerine delildür ki ol Kur'an-ı ḡadimi zātu'llāḡ ile ḡā'imdür. Ol Ḳur'an ne 'aynu'llāḡdur ve ne ḡayru'llāḡdur. Niteki ḡütüb-i kelāmda meşṭürdur ve i'tiḡād eyle daḡı bu vechile olmaḡ gerek bundan ḡayrı i'tiḡād bāṡıldur. Niteki mütercim buyurur:

Mevşüfun bi'l-ḡıdemi şıfatı hem ḡadīm olur
Sen nite ola āyāt-i Ḳur'an ḡadāşeti

92. Beyt

“Lem taḡterin bi-zemānin ve'ḡye tuḡbirunā

'Ani'l-me'ādi ve 'an 'Ādin ve 'an İremi”

Ḳavlüḡü'l- *meādyā*'nī āḡiretdür ve 'Ād, Hūd ḡavminüñ ismidür ve 'İrem ba'zılar ḡatında Dımışḡ'dur. Ve ba'zılar ḡatında 'Ād'uñ atasınuñ adıdur. Ve ba'zılar İrem bir şehriñ büstānlarıñ ismidür, didiler. Ve ba'zılar 'Ād'uñ atasınuñ ismidür, didiler. Niteki tefāsīrde süre-i Fecr'de zıkr olunmuşdur. Ḳavlüḡü *lem taḡterin*, ya'nī ol āyātı ḡaḡ ki Ḥāzret-i Rasūl'üñ- 'aleyhi's-selām-aḡlāk-ı ḡamīdesidür ki Ḳur'an'dur. Muḡterin olmadı

bizim zamanımızda ya'nî ol âyātuñ vuķū'-ı zamanı bize ta'yîn olmadı. Hâlbuki ol âyât rûz-ı kıyâmetden ve 'Ād'den bize haber virdi. Niteki mütercim buyurur:

'Ād ve ne me'ād'den daħi zātu'l-'imād'den
Bize haber ^[32b] virir daħi içirtür halka şerbeti

93. Beyt

“Damet ledeynā fe-fākat külle mu'cizetin

Mine'n-nebiyyīne iz cā'et velem tedūmi”

Ya'nî ol âyât devām buldı, bizim katımızda ve sâ'ir rusüle nâzil olan kütüb-i semâviyye gibi menşūh olmadı ki, sâ'ir rusüle nâzil olan kütüb Furķān vaşıtasıyla oldu mensūh. Pes ol sebebdan sâ'ir enbiyādan şadır olan küllî mu'cizātuñ kadrine ol âyât fâyiķ vea'lā oldu. Zîrā anlaruñ mu'cizâtı bâķi kalmadı. Ve bu âyât-ı Qur'ān ki Hâzret-i Risālet'üñ mu'cizâtıdır, rûz-ı kıyāmete degin bâķi kaldı. Niteki mütercim buyurur:

Özge Rusûl rusûl nişānlarını yeñdi¹⁷⁶ve bu
Nişān kim dāim oldu ayruğı terk itdi şöħbeti

94. Beyt

“Muħakkemātün femā yübķine min şübehin

Li-zī şikākın ve lā yebķine min ħıkemi”

Qavlühü muħakkemātün ya'nî bâķi kılmazlar ħākim kılmınışlardır. Femā yübķine, ya'nî bâķi kalmazlar ve şübeh, cem'-i şebih'dir ve şikāk, muħālefet ve 'adāvetdür, lā yebķine, ya'nî zulüm eylemezler ve ħıkemi, cem'-i ħikmet'dür ki 'ulūm-u şer' iyyeden 'ibāretdür. Beytün fehvāsı oldır ki; ya'nî ol âyât ki zikir olundu ħākim kılmınışlardır ki şāħib-i muħālefet ve şāħib-i 'adāvetüñ şehādetinden nesne bâķi^[33a] komazlar ve ħikmetlerden olduğı hâlde kimesne zulüm ve te'addi itmezler ve muħakkemāt didi ki ki qavl-i ħā'nın sükunıyla olup Allah Te'ālā -'azze şānuhū-nüñ, “Hüve'llezī enzele 'aleyküm'ül-kitābe minhü âyātün muħakkemāt” qavline muvāfiķ muħakkemāt olmaķ münasib oldu ki hattā şāriħ-i mezbûr mütercim-i mezkûr daħi buna zāħib olmuşlardı. Lākin vezn-i mışrā'a ħalel geldüğü sebebdan kâf-ı müşeddeddenüñ fethasıyla şerħ olundu. Niteki müteraccim buyurur:

Muħkemdürler añladıcılar meşāili

Ehl-i şikāka kıomadılar hiç şebiheti

¹⁷⁶ yeñdi G: yeñri F.

95. Beyt

*“Mā ħūribet qaddū illā ‘āde min ħurabin
A ‘de’l-e ‘ādī ileyhā mülkiye’s-selemi”*

Qavlühū *mā ħuribet*, ya‘nī mu‘āraza eylemiş olmadı. Ve *qatt* ism-i ħarfdur ki māzi-yi menfinüñ istiğrākı içündür ve ‘ād, ya‘nī döndi ve *ħurub*, bi’z-zammeteyni, cem‘-i ħarb’dür ki ħarb muĥārebeye dirler. Muĥārebe idiciler daĥı dirler ki bu maĥalde fā‘ il ma‘ nāsınadır. Ve *mülkiye’s-selemi*, ya‘nī şulĥ eyler ve getürücü. Qavlühū *mā ħūribet* binā’-i meĥūldür qāyim-i ^[33b] maqam fā‘ ildür, āyātdur; ya‘nī elbette ol āyāt mu‘āraza eylemedi illā muĥārebe idicilerden a‘dā-i e‘ādī ol āyātde şulĥ idici olduĥı ĥalde ‘avdet eyleyüp döndi. Niteki mütercim buyurur:

Hergiz [puladıñla]¹⁷⁷ savaşılmadı meger
Gösterdi ‘aczi düşmen vü qūdı ‘adāveti

96. Beyt

*“Raddet belāġatühā da‘vā muārızihā
Radde’l-ġayūri yede’l-cānī ‘ani’l-ħuremi”*

Belāġat ĥālühū muqtezāsınühū ġāyet-i kelāmıdır ve *ħurum*‘den murād bu maĥalde muĥārimdür ve *ħurum* cem‘-i ĥurmetdür ki ĥarām ma‘ nāsınadır. Ya‘nī ol āyātühū belāġatı kendinühū mu‘ārızınühū da‘vāsı redd eyledi. Şol ehl-i ġayret erenleri kendüler meĥārimine ĥıyānet idenlerühū ellerini redd eyledikleri¹⁷⁸ gibi. Niteki mütercim buyurur:

Redd eyledüĥi gibi *ħurumdan* ġayūrlar
Redd eyledi mu‘ārızı vechin¹⁷⁹ belāġatı

97. Beyt

*“Lehā me‘ānin ke mevci’l-baħri fi mededin
Ve fevķa cevherihī fi’l-ħusni ve’l-ķiyemi”*

Qavlühū *me‘ānin* cem‘-i ma‘ nādur ve *meded*, keşretdür ve *ķiyem* kıymetdür. Ya‘nī ol āyātühū ma‘naları vardır kim keşretde baħruñ mevcidür. Ĥālbuki ol baħruñ^[34a] cevherinühū ol me‘āni fevķindedür. Ĥüsünde ve kıymetde ya‘nī ol āyāt, me‘āni ‘itibariyle cevher üzerine ziyādedür. Niteki mütercim buyurur:

¹⁷⁷ puladıñla F: puladıñla G.

¹⁷⁸ eyledikleri G: eyledikledi F.

¹⁷⁹ vechin G: vecheyni F.

Mevc-i bihār gibi var anuñ me‘ânisi hem
Cevherinde vardır anuñ hüsni vu kıymeti

98. Beyt

**“Felâ tü‘addü ve lâ tuḥṣâ ‘acâibühâ
Ve lâ tûsâmü ‘ala’l-iksâri bi’s-se’emi”**

Ḳavlühü *femâ tü‘addü* ve *lâ tuḥṣâ*, bu iki lafzıñ ma‘nâsı birdir ya‘nî sayılmaz. Ḳavlühü *ve lâ tûsâmü*, ya‘nî gönlimez, iksâr keşret virmekdür ve *se’em*, selâmetdür. Ya‘nî ol âyātuñ ‘acâyibini şâymağ mümkün degildür ki, lâ yü‘ad [ve lâ] yuḥṣâdur. Hâlbuki anuñ keşretile isti‘mâlinde melâmet daḥi ḥâşıl olupgönlimek olmaz. Niteki Hâzret-i Risâlet - ‘aleyhi’s-selâm- dürer-bâr ve şeker-nisârında buyurur ki: “*Ve innehâ lâ tûdrik ‘alâ keşreti tekrârihâ ve tezdâdihâ.*” Niteki mütercim buyurur:

Anuñ ‘acâyibin diriseñ eger ḥaddi vü ḥaşrı yok
Anı çok okıyan kişi bulmaz melâmeti

99. Beyt

**“Ḳarret bihâ ‘aynu ḳârîhâ fe ḳultü lehü
Le-ḳad zaferite bi-ḥabli’llâhi fa’teşîmî”**

Ḳavlühü *ḳarratya’*nî münevver oldı ve *zaferiteya’*nî sen zafer bulduñ ve *ḥabl*, lügâde ip^[34b] ma‘nâsınadır. Ve *ḥablu’llâh*’dan murâd Ḳur’ân’dur. Ya‘nî ol âyât-ı kerîme vâsıtasıyla anı ḳırâ’at idenlerüñ gözi münevver oldı. Pes ol âyâtı okıyana ben eyitdim: “Taḥḳîk Ḳur’an-ıla zafer buldılar ve nekebât-ı âḫiretde necâte yetişdin” didim. Niteki mütercim buyurur:

Onı ḳırâ’at idenlerüñ gözi münevver oldı¹⁸⁰
Ḥabl-i metîn bulduñ aña ki yapış katı

100. Beyt

**“În tetlühâ ḥîfeten min ḥarri nâri lezâ
Etfa’et nâre lezâ min virđiha’s-şebîmî”**

Ḳavlühü *in tetlühâ*, ya‘nî eger sen ol âyâtı okusañ ve *lezâ*. oduñ yalıñıdır, cehennemüñ adıdır. Ve *virđ*, şu ma‘nâsınadır ve şem ma‘nâsınadır ya‘nî eger sen oduñ yalıñından ḥavf idüp ol âyâtı tilâvet idüp okuyıcı olursañ, ol âyātuñ sovuğ suyndan lezâ adlu

¹⁸⁰ anı okıyanuñ gözi rûşendür ki di F: onı ḳırâ’at idenlerüñ gözi münevver oldı G.

cehennemüñ ıssısını söndürürdün ve *vird* diyü senüñ üzerüñe yevmen fe-yevmen lâzım olan nesneye daği dirler ki, ol sebebden hergün okumasına mülâzemet iddügüñ tilâvete daği dirler. Ve bu maḥâlde muşannıf -ṭayyebe'llāhü şerāhu- ol virde daği işâret itmişdür. Niteki mütercim buyurur:

Anı lezā ḥarāreti defi^ç çün^[35a] okısañ
Def^ç ider ol ḥarāreti virdüñ berüdeti¹⁸¹

101. Beyt

***“Ke ennehā'l-ḥavzu tebyezzu'l-vücūhu bihī
Mine'l-‘uşāti ve kad cāuhū ke'l-ḥumemi”***

Ḳavlühü ‘uşāt cem^ç-i ‘aşīdir, kādī ile ḳudāt gibi. Ve ḥumem kemerdur. Ya‘nī güyā ki ol āyāt ḥavzdır ki ki ol ḥavzıla ‘āşilerün yüzi ağ olur. Ḥālbuki ol ‘āşiler ol ḥavza taḥkīḳ kömür gibi ḳara geldiler. Ve çünki ol ḥavzuñ kenārına gelüp andan yüzlerin yusalar, ya‘nī ol āyāt-ı kerīme'den okusalar yüzün ağ olur. Günāhlarından ḥalāş bula. Niteki mütercim buyurur:

Ol ḥavzdır ol ki anda toz yüzler aḡarır
‘Āşilerüñki ḳara kömür gibi şurātı

102. Beyt

***“Ve ke's-şırātı ve ke'l-mizāni ma'diletin
Fe'l-ḳıştı min ḡayrihā fi'n-nāsi lem yeḳumi”***

Ḳavlühü *ke's-şırāt-ımüsteḳım*, ṭoḡrı yoldur ve *ḳıştı* *ma'dilet*^ç adl ma'nāsınadır ya'nī ol āyāt^ç adl yönünden şırāt ve mizān gibidir ki, ṭoḡrı yol ve mizān kimesneye zulüm eylemez. Pes eyle olsa Adem oḡlanları için ol kerīmeden ḡayrı^ç adl yokdur ve bu ma'nā^[35b] ḥadīs-i ḳudsīye işâretdür. Ḥadīs-i ḳudsī buyurur: “*Ve meni'bteḡa'l-hüdā fi ḡayrihī eḋallehü'llāhü te'ālā.*” Ya'nī her kim Ḳur'ān'dan ḡayrıdan hidāyet ṭaleb eylese Allah Te'ālā anı gümrāh ider. Niteki mütercim buyurur:

Ol şırāt hem daği mizān ü ma'dilet
Ḥāḳ içre yok anuñ gibi kimse^ç adāleti

103. Beyt

“Lā ta'ceben li-ḥasūdın rāḡe yünkirühā

¹⁸¹ veredriler vedeti F: virdüñ berüdeti G.

Tecāhülen vehve ‘aynu’l-ḥāziḳı’l-feḥimī”

Ḳavlühü *lā ta‘ceben*, nehy-i ḥāzırve hıffet te’kiddür, nun-ı ḥafıfe ile. Ve *rāḥa*, ya’nī döndi ve tecāhülen izḥār-ı cehldür ve ḥāziḳ ve fehim zeyrek ve ḡāyetde idrāk idicidür. Ya’nī elbette sen ‘acebleme ol ḥasūdi ki ol ayāt-ı kerımeıy inkār eyleyici olduḡı ḥalde yoldan döndi ḥālbuki ḥasūd zeyrek ve nihāyetde ehl-i idrāk idi. Niteki mütercim buyurur:

Sen añlama ḥasūd ile inkār ider añ
Cāhillenüp anuñ varken ki hazāḳatı

104. Beyt

“Ḳad tünkiru’l-‘aynu ḍav’eş-şemsı min remedin

Ve yünkiru’l-femü ta‘me’l-mā’i min seḳamı”

Ya’nī az olur ki nice göz güneşüñ^[36a] şu‘lesini inkār eyler. Lākin gözi zahmetlü olduḡı ecludendür ve nice aḡız daḡı şunuñ ta‘mına inkār eyler; lākin meriz olduḡı sebebdan aḡzınuñ lezzeti yoḡdur. Ol cihetden şu’nuñ lezzeti yoḡdur şanur. Niteki mütercim buyurur:

Olur ki göz güneşi göstermez aḡrısı
Ya aḡza şu dādını virmez seḳāmeti

105. Beyt

“Yā ḥayre men yemmeme’l-‘āfüne sāḥatehü

Sa‘yen ve fevḳa mütünü’l-eynuḳı’r-rusümü”

Ḳavlühü *yemmeme* tef’ıl bābındandır, mu’tellü’l-fā’ bārizdür ve ma’nāsı ḳasd eylemekdür ve ‘āfüne/sā’ilüne ve ṭalibün ma’nāsınadır ve *sāḥat*, ḳāpunuñ önine dirler ve *mütün*, cem‘-i metn’dür ki metin arḳaya dirler ve *eynuḳ* cem‘-i nāḳadır ki nāḳa dişi deveye derler ve *rusum* cem‘-i rusümdür, yürümekden ‘ibāretdür ve *sa‘y*, tiz tiz yayān yürümekdür ve *sa‘y*, mensüb olmak ḥāliyeti üzere manşūbdur ki ‘āfün’dan ḥālidür ve *fevḳa mütünü’l-eynuḳ* deolan vāv ‘āṭıfedür *sa‘yen* ḳavlinüñ üzerine. Ya’nī ey şol kimesnenüñ ḡayırılısı su’ā ḳaşd idiciler anuñ ḳapısı önünde *sa‘y* idüp yek yek, tiz tiz yürüyici ve eyü yürüyici nāḳaların arḳaları üzerine binici oldukları ḥalde şefā‘at ṭaleb iderler. Niteki mütercim buyurur:

Ey ḡayrı anlarıñ ki ḳalır ḳaşdı anlara^[36b]

Yayalar ve daḡı sürer altında nāḳatı

106. Beyt

“Ve men hüve’l-âyetü’l-kübrâ li mu‘tebirin

Ve men hüve’n-ni‘metü’l-‘uzmâ li muğtenimi”

Vāv bu maḥalde ‘âṭıfedür, ḥarf-i münâda’nuñ üzerine ma‘ṭıfdur. Ya’nî ey şol kimesne ki ol âyet-i kübrâdur i‘tibâr idiciler katında ve ey şol kimesne ki ol ni‘met-i ‘uzmâdur ve ğanimet bilenler katında. Niteki mütercim buyurur:

Ey ki mu‘teberlerüñ a‘lâ nişânesi

Ve ey ol ki muğnetimlerinñ olu ğanîmeti

107. Beyt

“Serayte min ḥaramin leylen ilâ ḥaramin

Kemâ sera’l-bedru fî dâcin mine’z-zulemi”

Qavlühü *serayte*, ya’nî sen gice gitdüñ ve gice gidici olduñ ve *dâc*, decâ’dandur. Aşlı dâciidi ve evvelki ḥaramdan murâd, Mescid-i Ḥarâm’dur ve ḥaram-ı şâniden murâd Mescid-i Akşâ’dır. Ya’nî ey şol kimesnelerüñ ulusıdır ki anuñ qapusına sâiller varmağı qaşd iderler ve ey şol kimesneler ki ol kimesne âyât-ı kübrâdır ve ni‘met-i ‘uzmâdır. Sen Mescid-i Ḥaram’dan Mescid-i Akşâ’ya seyr eyledüñ. Niteki mütercim buyurur: Ayuñ on dördünci gicesinde ey zulmetde olan qarañu gice seyr eyledi idi. Allah Teâlâ’nuñ: “*Şübḥâne’llezî esrâ bi- ‘abdihi leylen min’el-mescidi’l-ḥarâmi ile’l-mescidi’l-akşâ’llezî bâreknâ ḥavlehü*” qavline işâretdür. Niteki mütercim buyurur:

Akşâ’ya Mekke’dan gice seyr eyledüñ^[37a]

Qamer kılduğı gibi qarañukta seyr u sefrati

108. Beyt

“Ve bitte terqâ ilâ en nilte menzileten

Min qâbe qavseyni lem tüdrak ve lem türami”

Qavlühü *bitte*, bâte/yebîtü’dendür ya’nî sen gice yâtur olduñ ve terqâ, ‘alime/yalemü bâbındandur, yüce yere çıqduñ dimekdür. Ve *nilte*, nâle/yenâlü’dendir ki; sen bulduñ dimekdür. Qâbe/qavseyn ya’nî iki yây mikdârı dimekdir. Lem tüdrak, ya’nî lem ta‘lem ve *lem türami*, *râmi*/yerûmu’dendür ya’nî taleb olunmadı ve *lem türaminâ’*-i meçhüllerdür ki qâim-i maqâm fâ‘illeridür, menziletendür ve beytüñ feḥvâsı oldır ki; ya’nî Mi‘râc gicesinde semâvâta çıkup ve anda mebît idüp menzile-i rafî‘a bulup Allah Te‘âlâ -cellet ‘âzametühü- katında muqarreb bulduñ, biḥasbi’l-ma‘nâ ola bi ḥasbi’l-mekân olmaya. Zîrâ ki Allah Te‘âlâ -celle celâlehü- mekândan münezzehdür ve

ol kurb-i ma‘ nevi daħi Kābe-ķavseyn ola ve Kābe-ķavseyn nihāyet-i ķurbden ‘ibāretdür ki andan eķrab ıstılāħ-ı ‘Arab’da ķurb mutaşavver olmaz. Eyle menzile-i rafī‘a ki ol menzilet ğāyet rif‘atinden kimesne bilmeyüp kimesne daħi taleb eylemedi. Zīrā maħlūķatdan Ĥazret-i Rasūlden ğayrıya ol menzile-i rafī‘ayı taleb eylemekde ve bilmekde hiçbir eħaduñ ĥaddi ve iķtidārı yokdur. Niteki mütercim buyurur:

Kābe-ķavseyn kurbına yetti¹⁸² çıķa çıķa
Bulmādı kimse ancılayın hiç rütbeti

109. Beyt

“Ve ķaddemetke cemī‘u’l-enbiyā’i bihā

Ve’r-rusli taķdīme maħdūmin ‘alā ĥademi”

Bihā‘daki zāmīr menzile rāci‘dür, cemī‘ enbiyā vü rusül seni ol menzile ile taķdīm idüp seni muķaddem tutdılar ki, ĥuddām üzerine maħdūmuñ taķdīmi gibi. Ya‘nī sulţān asker üzerine muķaddem^[37b] olduğı gibi ve belki Nebi ile mürsel ortasında fark oldur ki; Nebi anā dīrlər ki, Bāri-i Te‘āla -‘azze esmā’ühū- kıbelinde anā ĥaber ola ve rusül oldır ki anā kitāb nāzil ola.Eyle olsa her resül nebidür; ammā her nebi resül degildir. Beynehümā ‘umūm ve ĥuşuş muţlak ola. Niteki mütercim buyurur:

Mecmu‘-ı enbiyā seni taķdīm kıldılar
Hem kıldı saña cümlesi maħdūm ĥıdmeti

110. Beyt

“Ve ente taķterīķu’s-seb‘a’-ķ-tıbāķa bihim

Fī mevkibin kunte fīhi şāķibe’l-‘alemi”

ķavlühū *taķterīķu*, ‘bi’l-ĥāi’l-mu‘cemeti ya‘nī ķat‘ eylesin ve *tıbāķ*, cem‘-i tabaķ’dur ve *seb‘a’-ķ-tıbāķa*‘dan murād, semavāt-ı seb‘dür ve *mevkib* cemā‘at-i rāķibinden ‘ibāretdür, ya‘nī biniciler. Ve beytūñ feĥvası oldur ki: Sen Yā Resūla’llāh semavāt-ı seb‘ı ķat‘ eyleyüp ğeķdüñ. Zikr olunān enbiyānuñ muşāķabetiyle bir mevkibde ki, ol mevkibde sen şāķib-i ‘ilm idüñ. Ya‘nī müteşaddim-i cemī‘-i enbiyā idüñ. Niteki mütercim buyurur:

Mevkibde şāķibü’l-‘ilm idüñ ne mevkib
O ĥark kılduğuñ añuñla yedi ķatı

¹⁸² yetti G; yettiñ F.

111. Beyt

“Ḥattā izā lem teda‘ şe ‘ven li-müstebîkîn

Mine’d-dünüvvî ve lâ merķan li-müstenimî”

Qavlühü *izā lem teda‘*, ya‘nî terk eylemedün ve *şe ‘ven*, nihāyet ma‘nāsınadır ve *müstebîksābîk* ma‘nāsınadır ve *dünüvvî*, maķām-ı esfeldür ve *merķā*, maķall-i ‘urücdür ve *müstenim*, mürtefi‘ ma‘nāsınadır. Ya‘nî Yā Ḥabîba’llāh sen semavāt-ı seb‘uñ mesāfetini kaṭ‘ eyledün, bir ğāyete deġin ki sebķat idiciler nev‘ ğāyet qomayup ve irtifā‘ kaşd^[38a] idiciler içün daġi maķall-i ‘urüc-i qavmdün ki niteki mütercim buyurur:

Qurbetde müstenimlere qomadün hem

Müstebîklere qomadın ħadd-i ğāyeti

112. Beyt

“Ḥafeẓte külle maķāmın bi’l-izāfeti iz

Nūdite bi’r-ref‘i mişle’l-müfredi’l-‘alemi”

Qavlühü *ḥafeẓte*, ya‘nî sen cemî‘ maķāmāt ki kendü maķām-ı refi‘iñe ki nisbet alçaqdur, Yā Nebiyya’llāh egerçi ol maķāmātuñ senün ħadd-i zātında ğāyet ve ‘azametde ise daġi, zîrā sen refi‘ le nidā olundun müfredü’l-‘ilm gibi. Ya‘nî şol kimesne gibi ki ol kimesne kemālāt-ı feẓāyilde *müfredü’l-‘alem* gibi olup ‘muşārun ileyh bi’l-benān’ olup ma‘lüm ola. Niteki mütercim buyurur:

Qoduñ izāfetle maķāmātı aşığa sen

Müfredü’l-‘alem gibi bulduqda rif‘ ati

113. Beyt

“Keymā tefūze bi vaşlin eyyi müstetirin

‘Ani’l-‘uyūni ve sirrineyye müktemi”

Fevz necātden ‘ibāretdür ve kelime-i *keymā*, kāffe-i kelime-i key’e dāġil. Bir racūle ki racūliyetde kāmildür. *Ve sirrî* de olan vāv, ‘atıfedür ma‘tūfdur, *vaşlin* üzerine. Ya‘nî senün cemî‘ maķāmātı kendü maķāmuña nisbet alçaq eylemekligün ol sebeb ile idi ki cemālu’llāhuñ vişāline fevz ü felāḥ bulasın. Eyle vişāl ki gözlerden mestür idi, bir mertebede ki senden ġayrı enbiyādan ve rusülden ve melā’ike-i muķarrebīnden daġi hiçbir eḥaduñ anā itṭilā‘ ı ve vuķūfı yoqdur idi ve daġi sirru’llāh daġi fevz ü necātü felāḥ bulasın. Eyle sır ki ketm olunmaqdan nihāyetde ki hiçbir eḥadın^[38b] o sirruñ iḥātasında iktidārı yoqdur; illā senün ve Bāri-i Te‘alā -‘azze şānuhū- niteki mütercim buyurur:

Ta sırlara irişdün ü hem bulayduñ

Gözlerden ihtifâsı olan gizlû vuşlatı

114. Beyt

*“Fe ħuzte külle feĥhârin ğayre müşterekin
Ve cüzte külle maĥâmin ğayre müzdeĥami”*

Ķavlühü *feĥuzte*, ya‘nî sen nazlandıñ her fâĥirlere Yâ Resûla’llâh. Ve *feĥhâr*, cem‘-i fâĥirdür. *Ve cüzte*, ya‘nî tecâvüz gösterdüñ ve geçdüñ ve *ğayre müzdeĥami* zahmeti ve renci olmadı. Ya‘nî sen cemâlu’llâha yetişmekle fevz u felâĥ bulduñ ol cihetle ki cemî‘ fâĥirlere naz eyledüñ; ĥâlbuki ol fâĥrde saña kimesne müşterek olmadı ve hem daĥı olmaz ve daĥı cemî‘ maĥâm-ı ‘âliyeden tecâvüz eyledüñ; ĥâlbuki saña zahmet daĥı olmadı. Niteki mütercim buyurur:

Her fâĥri bî-müşâreketin alduñ maĥâmları
Geçdüñ kimesne virmedi sana zahmeti

115. Beyt

*“Ve celle miĥdâru mâ vüllite min rutebin
Ve ‘azze idrâkü mâ üllite min ni‘ami”*

Ķavlühü *ve celle*, ya‘nî ta‘zîm oldu ve Ķavlühü; *vüllite*, ya‘nî velî eylenmiş olduñ ve *ruteb* cem‘-i rütbe’dir ki rütbe mertebedendür. *Ve ‘azze*, ya‘nî Ķavi oldu ve *üllite*, ya‘nî ‘aĥa virmiş olduñ ve *miĥdâr*, *celle*’nüñ fâ‘ilidür ve *idrâk*, daĥı ‘azzenüñ fa‘ilidür. Ya‘nî sen Yâ Muhammed cemî‘ maĥâmât-ı ‘aliyyeden tecâvüz gösterdüñ; ĥâlbuki merâtibdentervîc olduĥuñ miĥdâr ‘azîm oldu ve ni‘metlerden saña ‘aĥa olunan yetişmeklüĥin Ķavi oldu ki, bu ‘aĥıyye-i ‘aliyye ve hediye-i celiyye enbiyâdan ve rusûlden ve melâike-i muĥarrebînden senden artuĥ^[39a] kimseye virilmedi. Niteki mütercim buyurur:

Rütbeñ ‘azîm ü kimse taĥavvur idemez
Saña Cenâb-ı Ĥaĥ’dan iren ulu ni‘meti

116. Beyt

*“Büşrâ lenâ mâ şere’l-İslâmi inne lenâ
Mine’l-‘inâyeti rûknen ğayre münhedimi”*

Ya‘nî beşâret bizim içündür yâ Resûla’llâh ümmeti be-dürüstî vü rastî ‘inâyet-i Ĥaĥĥ’dan bizüm için bir rûkn ve idrâke. Ol rûkn, ğayr-ı münhedimdir ki Ķaĥ‘â bozılması yoĥdur. Ya‘nî ol rûkn, İslâm rûknüdür. Niteki mütercim buyurur:

Büşrā bizüm dūrür biziz İslām ma‘şeri
Rükn-i şediddir bize Haqq’ın ināyeti

117. Beyt

“Lemmā de‘a’llāhü dā‘inā li-tā‘atihī

Bi-ekrami’r-rusli künnā ekrame’l-ümemi”

Dā‘inā didügi taqdiren manşubdur ki, de‘ā’nın mef‘ül-i bihîsidür ve dā‘iden murād Hazret-i Rasül -‘aleyhis-selām-’dur. Ve ümem cem‘-i ümmetdür ya‘nî vaktā ki Allah Te‘ālā -cellet kelimātühü- kendü tā‘ati için bizim dā‘imiz Hazret-i Risālet -‘aleyhis-selām- ekremü’r-rusül diyü ad virdiyse biz daği ekrem-i ümem oldu. Zîrā ki ümmetiñ eşrefi peygamberün şerefine münāsib olur. Niteki mütercim buyurur:

Çün Haq Ekrem-i rusül ile bizi o kodı
Bulduk ümem içinde biz a‘lā kerāmeti

118. Beyt

“Rā‘et kulübe’l-‘idā enbā’ü bi‘setihī

Ke-neb’etin ecfelet guflen mine’l-ğanemi”

Qavlühü *rā‘at*, ravi ‘demmüştaqdür ki rav‘ taḥvîf ma‘nāsınadır ki qorqutmaqdur ve ‘adā cem‘-i ‘adüvv’dür ve ebnā’ cem‘-i binā’dur ki haber ma‘nāsınadır ve ‘*idā*, cem-i ‘adüvdür. Ve *enbā*, cem‘-i nebe’dür ki haber ma‘nāsınadır ki inzar ile. Haber ki anda fā‘ide-i ‘azîme ola. Ve *neb’etin*, şavt-i hafîniñ ismidür ve *guflen*, ya‘nî kaçurdu^[39b] ve *gufl*, cem‘-i gāfildür ve bi‘şet virilmekdür ve bir kimesneyi Rasül üzerine ısmarlamaqdur. Ve beytün fehvâsı oldırlar ki ke-enne sâ’il su’âl ider ki: “Düşmenlerün ḥālî nedir?” cevāb virüp sâ’ile şā’ire su’âl-i muḳadderden eydür ki: “Hazret-i Risālet’ün verilmekligün aḥbārı, a‘dānuñ gönüllerine yetişdikde eyle qorqutdı ki, şol şavt-ı hafî ki koyun sürüsinden bir cemā‘ati‘ alel-gaflet ürküdüp kaçurduğı gibi. Nitekim mütercim buyurur:

Gāfil ḡanem ürküdür ürker anıñ gibi
Qorqutdu düşmen içini haber-i bi‘seti

119. Beyt

“Mā zāle yelḳāhüm fî külli mu‘terekin

Ḥattā ḡakev bi’l-ḳanā laḡmen ‘alā veḡami”

Qavlühü *yelkâ*, ya'nî ceng eyler ve *mu'terek*, bil-fethi'r-râ, mevzi-i cengdür ve *hakev*, ya'nî manende oldılar. Ve *kanâ*, cem-i kanâ'atdür ki *kanâ*, *sökü* manasınadır. Ve *vedam*, şol mihdür ki kassâblar eti ol mihâ saçarlar. Ya'nî Hâzret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm- ve aşhâb-ı kibâr -radıya'llâhu 'anhüm ecma'in- keferi ile her ma'rekelerde uğraşurken küffârı sökü eyler, şol kassâbların mihlârı üzerinde et mânende eylemeleridür, zâ'il olmasunlar. Niteki mütercim buyurur:

Düşmenler ile ma'rekede uğraşurken

Kılur-idi anları nitekim bağrınıñeti

120. Beyt

“Veddü'l-firâre fe-kādū yağbiṭüne bihi

Eşlâ'e şâlet me'a'l-ıkbâni ve'r-raḥimi”

Qavlühü *veddû'l-firâra* ya'nî küffârlar kaçmağı sevdiler ve *yağbiṭüne* ya'nî temennâ eylerler. *Eşlâ'*, cem'-i şelv, dirler ki 'uzv ma'nâsınadır ve *şâlet*, ya'nî mürtefi' oldı. Ve *ıkbân* cem'-i 'ıkbâ'dur, kuşdur ki aña tavşancıl dirler ve *rahim* cem'-i^[40a] rahme'dür ki; Fârsî'de aña Hümâ dirler. Ya'nî kâfirler kaçmağı sevdiler şol vaḳtler ki, Hâzret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm- ol kâfirleri qatıl eyledikde yakın oldılar kaçmaqlığı ile; şol 'ıkbâ ve rahimulu kuşlar götürüp havâyâ iletdükleri 'azâyı temennâ iderlerdi; n'olaydı biz ol kuşlar getürdüğü a'za olayduk dirlerdi. Niteki mütercim buyurur:

Añın eline girmese vü nolaydı diyüp

Kuşlar yediğı lahmet kılurlardı gâbtati

121. Beyt

“Temzi'l-leyālî ve lâ yedrüne 'iddetehâ

Mâlem tekün min leyālî'l-eşhuri'l-ḥurumi”

Qavlühü *temiz'l-leyālî*, ya'nî niçe giceler geçirdi ve *leyāl* cem'-i leyl'dür ve *lâ yedrüne 'iddetehâ*, ya'nî ol gicelerün sağışların bilmezlerdi ve eşhuru'l-ḥurum Zî'l-qa'de ve Zî'l-ḥicce ve Muḥarrem ve Receb aylarıdır ki bu dört ayda ehl-i ḥarb cenk ve kıtâl itmeyi kendülere ḥarâm kılmışlardı. Ol sebebdan bu aylara şehir-i ḥarâm didiler ve beytün ma'nâsı oldı ki: Kefere kaçmaqlığı sevdiler, şol hâletdeler ki üzerlerine nice niçe giceler geçer geçirdi. Mādâm ki şehir-i ḥarâm giceleri olup ceng ü kıtâl munkatı' olmayıncı gicelerün 'adedin bilmezlerdi. Eger su'âl olunup muşannıf -ṭayyibe'llâhu şerâhu- niçün gicelere taḥşîş eyledi dinilse cevâbında dinilür ki: “Hâzret-i Resûl -'aleyhi's-selâm- ve aşhâb-ı kibâr -rıdvânüllâhu 'aleyhim ecm'ain- hâzretleri ekşer

cengi gicelerde iderlerdi; ol sebebden muşannıf giceleri taḥṣiṣ eyledi.” Niteki mütercim buyurur:

Günler geçerlerdi şaymazdılar meger ol ayı
Eyyāmını ki vardur anıñ qadr ü kıymeti

122. Beyt

*“Ke-ennema ’d-dīnū ḡayfūn ḡalle sāḡatehūm
Bi külli ḡarmin ilā laḡmi’l-’idā ḡarimi”^[40b]*

Bi-teskini’r-rā’i seyyid-i a’zamdurlar ve kıram bi-kesri’r-rā’i şol şahıslardur ki, ol şahş iştihā-ı ta’āmla ve ekle iştihār bulmuş ola. Ya’nī güyā ki dīn-i İslām bir konuḡdur ol kefereden düşmen olanlaruñ etlerine ḡarişlerdi. Niteki mütercim buyurur:

Güyā ki bunlaruñ evine konuḡ oldu dīn
Her kavm-ile ki düşmen etine dişini iltti

123. Beyt

*“Yecürri baḡre ḡamisin fevḡa sābiḡatin
Yermi bi-mevcin mine’l-ebḡāli mültaḡımı”*

ḡamīsleşkere dirler, şol sebebden leşker beş rukn üzerinedür ve münḡasımdur. Evvelki rükn, muḡaddemedür, ikinci meymenedür ve üçüncisi meyseredür, dördünci sāḡadur ve beşinci ḡalbdür ve sābiḡa, tiz yürüyücü attan ’ibāretdür. Ve yermi ya’nī atar ve ebḡāl, cem’-i baḡal’dur, baḡal bahādura dirler. Ve mülteḡım, telāḡımden müştakdur ki ba’zı nesneyi ba’zına urmaḡdur. Ya’nī dīn-i İslām konuḡdur ki küffāruñ meşāḡatine nāzil olmuşdur. Bir seyyidiñ meşāḡatinde ki ol seyyid leşkeri baḡrden çeker ḡāletde ki, ol leşker ḡoş reftar atların üzerine rākibleri ile leşkerin bahadurlarıdur. Mülteḡım, atar; ya’nī ol leşkeruñ bahādurları şol biribirine ḡokunıcı emvāc gibidür ki küffārı biribirine ururlar. Niteki mütercim buyurur:

Leşker çekerdi at üzerinde deñiz gibi
Kim mevcinüñ bahādırlarında mıydı remiyyeti

124. Beyt

*“Min külli müntedibin li’l-lāhi muḡtesibin
Yeşḡū bi-müste’sılın li’l-küfri muşḡalimi”*

Ḳavlüḡ müntedib, Allah Teā’lā’nuñ emrini işidicidir.^[41a] Ve muḡtesibol kimesnedür ki işi bī-riyā ve süm’a ola. Yeşḡū ya’nī hamlevü müste’sıl ol kimesnedir ki, āḡar

kimesnenüñ aşlını kökinden kopara ve *muştalim*, daği hemān ol ma‘nāyadur ki, “Tefennün fi’l-‘ibāre” kaçd olunmuşdur. Ve bu iki lafzdan murādbu bu beytde Qur‘ān’dur; ya‘nī baħr-i ħamīsüñ şıfatıdır. Ya‘nī eyle baħr ki Allāh içün *müntedib* ve *muħtesib* kimesnelerden olduğı ħālde. Eyle kimesneler ki anlar her bir emr-i ma‘rūf ve nehy-i münker idicilerdür. Her birisinüñ işleri ħālisan li’llāh’dır. Şunlar ki küffār ħarafına ħamle eyleseler küffāruñ sulbi ħal‘ def‘idici Qur‘ān-ı ‘azīmüñ ve Furķān-ı kerīmüñ isti‘ānetiyle ħamle iderler. Niteki mütercim buyurur:

Her biri müntedib ħaķa her biri muħtesib

Her biri gösterir idi küffāra satveti

125. Beyt

“Ĥattā ġadet milletü’l-İslāmi ve’hye bi-him

Min ba‘di ġurbetihā mevşūlete’r-raħimi”

Millet dīn ve şerī‘at bir ma‘nāyadur ve mevşūle ulaşmışdur ve *raħim* ħarābetdür ve *ġadet*, ey zāherat ma‘nasınadır ya‘nī zūhūr buldu. Ve *ġadet*, merfu‘dur ki fā‘ildür, fi‘liñ. Ya‘nī her birisi kefereye ħamle eyler idi. Bir mertebedeki millet-i İslām zāhir oldu ħālbuki ol millet-i İslām ol baħr-ı ħamīsīñ muşāĥabetinde idi. *Mevşūlete’r-raħim* olduğı ħālde; ya‘nī ħarābeti olunmuş idi ki ol millet-i İslām ġarīb olduğdan soñra idi. Niteki mütercim buyurur:

Tā oldu bunlara gele mevşūlete’r-raħim

Ġurbet zamānı gidüben İslām milleti

126. Beyt

“Mekfūleten ebeden minhüm bi-ħayri ebin

Ve ħayri ba‘lin fe-lem teytem ve lem te’imi”

Ve ħavlühū *mekfūleten*, kefil olunmuş oldu ve *ebeden*, şol zamāndur ki aħiri olmaya anıñ ve ezel oldur ki anıñ evveli olmaya ve *ħayri eb*’den murād Ĥazret-i Resūlu’llāh’dur. Ve *ba‘l* ‘avratuñ erine dirler. *Fe lem teytem*, “*emet*^[41b] ül-mer’e yetimen’ dendür. Ya‘nī ‘avrat ersiz olsa. Ĥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ‘askerinüñ her birisi keferesi bir mertebe ħamle eylerlerdi ki, millet-i İslām zāhir oldu ve ol millet-i ħayr-i eb ile ebed kefillenmiş ve bir tūl ‘avrat gibi idi. Ĥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ol millet-i İslām’ı fetĥeyledi andan soñra mekfūle olup aħķām bulup min ba‘d yetīm ve tūl ‘avrat olmadı. Niteki mütercim buyurur:

Olmadı tūl u öksüz er ü ata kıldı

Çün İslām milletine kemāli kefāleti

127. Beyt

“Hümü’l-cibālū fe-sel ‘anhüm müşādimehüm

Mā zā ra’ev minhüm fi külli muşţademi”

El-cibāl, cem‘-i cebel’dür ve *müşādimehüm*, mu‘arız ma‘nāsınadır ve *muşţadem*, maḥall-i ma‘reke’dür ve ḳavlühü; *fes-el* ya’nî su’āl eyle ve beytüh ma‘nāsı oldır ki: Ya’nî Hâzret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ‘askeri şevketde vü ‘azametde ve istiḥkāmda cibāl gibidür. Pes imdi anlarıñ mu‘tārizı olan kāfirlerden su’āl eyle ki, anlar neler gördiler her ma‘reke. Niteki mütercim buyurur:

Dağlardılar anları sor haysiyyetleri

Nice göründi anlarıñ anlara heybeti

128. Beyt

“Ve-sel Huneynen ve-sel Bedren ve-sel Uḥuden

Fuşūle ḥatfin lehüm edhā mine’l-veḥami”

Ḳavlühü *Huneynen*, ya’nî Huneyn bir mevzi‘in adıdır ki anda mü‘minler ile kāfirler arasında ‘azīm muḥārebe vāki‘ olup mü‘minler kemā yenbeği gazā itmiş idiler. Ve Bedr daḥi bir ḳuyunuñ adıdır ki ol ḳuyunuñ cevānıbında ḡazā-yı azīme olunmuşdur ve Uḥud daḥi bir ṭaḡıñ adıdır ki ol ṭaḡda daḥi ḡazā-yı ekber olmuşdur ve *fuşū* cem‘i fasıldır ki fuşūl-i erbeanıñ birisidür. Ol fuşūl-i erbe‘a rābi‘dür ve şayfdür ve ḥarīfdür ve şitādur. Fasil ancılayın şehrüh ve ḳal‘anuñ^[42a] sıvanın altında olan divara daḥi dirler, cem‘-i fuşūldür ve *ḥatf* mevt ma‘nāsınadır ve *edhā* ya’nî bed-ter dimekdür. Ve *veḥam*, veḥāmet’den müştakdur, eyyām-ı vebādan ve eyyām-ı ṭā‘ūndan ‘ibāretdür ve maḳām-ı *veḥam*, dirler. Kaçan ol maḳām sākin olanlara muvāfiḳ olmaz. *Fuşūl*, cā’izdür ki merfu‘ ola, mübtedā-i maḥzūfuñ ḥaberi ola. Ya’nî “Hāze’l-mevādi‘u fuşūle ḥatfin lehüm” demek olur ve yāḥud manşūb ola ki fi‘l-i maḥzūfuñ haberi ola, ef‘āl-i nāḳışādan taḳdīri; “hāzihi’l-mevādi‘u fuşūle ḥatfin lehüm” demek ola ve beytüh fehvāsı oldır ki; ol kāfirlerden su’āl eyle ki, Huneyn ḡazāsında ve Bedr ḡazāsında ve Uḥud ḡazasında aḥvālleri nice idi ki ol zamān anlara fuşūl-i ḥatfe idi. Ya’nî ölmek zamānları idi. - Ne‘üzü bi’llāh- ṭā‘ūndan ve vebādan bedter idi. Niteki mütercim buyurur:

Şor Bedr’i şor Huneyn’i Uḥud vaḳ‘asını şor

Kim nice oldı anda fuşūlüh veḥāmeti

129. Beyt

“El muşdiri’l-bîza humren ba‘de mâ veredet

Mine’l-‘idā külle müsveddin mine’l-limemi”

Qavlühü’l-muşdiri ya’nî gerü döndüricidir ve bîz cem‘-i ebyazdur kılıçlara dirler ve şuya daği dirler ve humran, cem‘-i aħmer kihumretten’dür. Ve veredhâzır olmağdur ve müsved esved’dan ve limem cem‘i millettür kılbaşın cevānibinden ‘ibāretdür ve qavlühü el-muşdiri aşlında müşdirin idi ki bîzimevsüf olmağla nūn sākıt olup ve hālet-i naşbıdır ki fi‘l-i maħzūfuñ fāiline. Tağdiri, “Emdahu muşdiri’l-bîz” ola. Ya’nî ben medħ eylerin şol kimesnelerün ol kimesneleri ki ol kimesne yarağ kılıçlar hāzır olduğdan soñra ya’nî keferenün başları qanla ol kılıçları güzel eyler. Niteki mütercim buyurur:

Güzel qana boyarlardı aq kılıçları

Çalmışlardı kılıç ile qara limmeti

130. Beyt

“Ve’l-kātibine bi-sümri’l-ħaṭṭi mā tereket

Aqlāmühüm ħarfe cismın ġayre mun‘acimi”

Qavlühü ve’l-kātibine, ketbü’l-edimden ola^[42b] keferenün derilerin süngüsüyle şaçmağdan kināyedür ve sümri cem‘-i esmer’dür ki esmer ġālibā süngülerin şıfatıdır. Ĥaṭṭ, bir mevzi‘in adıdır ki evvel mevzi‘in suları ġāyetde ħüb ve memdüh olur. Eqlām, cem‘-i qalem’dür ki bu maħalde qalemden murād süngüdür ve ħarf, tarafdır ve ‘ħurūfu’l-a‘zā’ ve eṭrafühā” dirler. Niteki ‘Amr buyurur:

ya’nî noktasız olmak ki cerahatten ‘ibāretdür ve qavlühü; ve’l-kātibine maşūbdur ki ma‘ṭūfdurel muşdiri’l-bîz cümlesi üzerine ve beytün ma‘nāsı oldır ki: Ben medħ eylerin şol kimesneleri ki anlar ĥaṭ olur laṭif ve ra‘nā süngüleriyle keferenün kuvvetlü develerini bir tarafını cerahatsız qomadılar. Niteki mütercim buyurur:

Yazarlar idi ĥaṭṭı qalem yazmadığini

Ĥaṭṭ-ı süngüyle cismi ki yoğdı nokṭatı

131. Beyt

“Şāki’s-silāhi lehüm sīmā tümeyyizühüm

Ve'l-verdü yemtâzü bi's-sîmâ mine's-selemi"

Qavlühü *şâki's-silâh* aşı şâkîn idi şâkünü'nün hâlet-i naşbıdır. İzâfetle nûn sâkıt olduğı ve *şâki's-silâh*, ve'l-kâtibinden bedeldür ki kâtibîn'in vaşfı olmağ câ'iz degıldür. Sıfatla mevsûf ortasında ta'rif ve tenkîr yönünden mutâbağat şartdır. Bedel ile mübeddelün minh bunun hilâfınca ki sâhib-i Keşşâf -tayyibe'llâhu şerâhu- Allah Te'âlâ -mina'llâhi'l-'Azîzi'l-'Alîm Ğâfiru'z-zenbi ve kıabilü't-tevbeti şedîdi'l-'ikâb- qavlinde böyle buyurdı. Tağdiri ve'l-kâtibîn şâki's-silâh; ey âmmü's-silâh ya'nî silâhları tām ve *sîmâ* 'alâmetdür ve *selem*, bir ağacın adıdır. Beytün ma'nası oldır ki: Ben medh eylerin şol kişileri ki ki anlar^[43a] kâtibine bi-sümri'l-ğat idiler, eyle kâtibîn ki şâki's-silâh idiler ya'nî silâhları tamām mükemmel idi. Şâki's-silâh ki anların 'alâmetleri vardır ki ol 'alâmetler anları mümtâz ü müştēnâ eyler. Hâlbuki külli 'alâmetle selem adlu ağâcdan mümtâz olur ki ol 'alâmet-i rāyiha-ı tayyibedür. Niteki mütercim buyurur:

Sîma ile mümeyyizdiler silahlular
Verd-i selemden idi mümeyyiz 'alâmeti

132. Beyt

"Tühdi ileyke riyāhu'n-naşri neşrahümü

Fe-tahsibü'z-zehre fi'l-ekmāmi külle kemî"

Qavlühü *tühdi*, hediye getirir senden baña ve *riyāh*, cem'-i rih'dir. Ve *naşr* nuşret yardım ma'nasınadır ve *neşr*, rāyihā-ı tayyibeden 'ibâretdür ve *ekmām*, cem'-i kimem'dür ve kimem bi-kesri'l-kāf çiçek gıncasıdır. *Kemî*, bi teşdîd'il-yâ' bahâdur anlara dirler ammā zarûret-i ş'riyye için yâ tahfif olmuşdır ve *neşrahüm*, manşûbdır bunıñ birle ki *tehdîniñ* mef'ûlü bihisidir. Ya'nî nuşret-i nesimisinden yaña anların ki rā'iha-ı tayyibesin hediye virdi. Pes imdi sen anlardan her kemî bahâdur gıncalar içinde çiçek şanursın. Terkibin tağdiri: "Fe -tahsibü külle kemî fi'l-ekmāmi'z-zehr" tağdirincedür. Zîrâ bu mağalde terkib ma'nasının 'aksî murâddır. Ya'nî çünkü nesim-i nuşret, Hâzret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm- askeriniñ rāyiha-ı tayyibesin saña hediye getürdi. Pes imdi sen anlardan her biri bahâdur gıncalar içinde açılmış gül şanasın ki rāyiha-ı tayyibe, gülden gelür. Niteki mütercim buyurur:

Gıncalardan saña fahr ira' idicek
Kâmrân içinde sanaydın anlar zehri?

133. Beyt

"Ke-ennehüm fi zuhûri'l-hayli nebtü ruben

Min şiddeti'l-ḥazmi lā min şiddeti'l-ḥuzumi

Ḳavlühü *el-ḥayl*, atlardan ‘ibāretdür ve *nebt*, bitmekdür ve *rubā*, cem‘-i rubve’dür^[43b] ve rubve oldur ki yerden yüksek rehde vāki‘ olanı bağlamakdur. Ve *ḥuzum*, bi-zammi’l-ḥā’ ve’z-zā’, cem‘-i ḥarām’dur, ḥarām ātuñ kulağına dirler. Ya’nī Ḥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- şaḥābeyi –raḍıya’llāhu ‘aleyhim ecma‘in- atlar üzerinde şābitlerdür. Şol yüce ṭāğlar ve ve beller ki muḥkem ü müstahkem dururlar. Ḥālbuki bu ma’nā anlaruñ zeyreklikleri istiḥkāmıdan atlaruñ kulağların bağlamakdan degildür. Ya’nī be-düristī anlaruñ izḥār-ı dīn’de istiḥkāmıları ḥulḳīdür. Niteki mütercim buyurur:

Aṭ arḳasında rubve kıldı anları
Ḥazmuñ ḥarāretlerinüñ şedd [ü] şiddeti

134. Beyt

“Ṭāret ḳulübü’l-‘idā min-be’sihim feraḳan

***Femā tüferriḳu beyne’l-behmi ve’l-bühemi*”**

Ḳavlühü *ṭāret*, ṭarāndan müştāḳdur ve *be’s*, haddile muḥārebe eylemekdür. Ve *feraḳ*, bi-fethi’l-fā ve’r-rā’ ḥavfden ‘ibāretdür. Ve *behm*, bi-fethi’l-bā’ ve teskīni’l-hā’, cem‘-i beheme’dür ki behm ḳuzı ma’nāsınadır ve bühem bi-zammi’l-bā’ ve bi-fethi’l-hā’ şol atlaruñ bahādurlıḳları ve şecā’atları eelden ḳangı cānibden geldükleri ma’lūm olmaz ve *fe-mā*, nāfiyedür ve *tüferriḳu* fi’linin fā’ili *ḳulübü’l-‘idā* dır. Ya’nī aşḥāb-ı Resūlu’llāh şiddet-ile ceng iddiklerinde, keferen-i fecerenün göñülleri ḳorḳularından ṭayerān olup uçdılar. Pes ol keferenüñ göñülleri fark itmez ki ṭā’ife-i bahādurlar cemā’atı mıdır, yoksa mevṭiler cemā’atı müdür? Ya’nī ḳuzı sürüsini daḥi bahādurlar cemā’atı şānurlardı, ḡāyetde ḥavflarından. Niteki mütercim buyurur:

Korkularından anların a’da öli gider
Ger fark idemez olurlar enāmdan beriyyeti

135. Beyt

“Ve men tekün bi Rasūli’llāhi nuşretühü

***İn telḳahü’l-üsüdü fi ācāmihā tecimi*”**

Ḳavlühü *telḳā*, liḳā’dan müştāḳdur ki^[44a] ru’ye¹⁸³ ma’nāsınadır ve *üsüd*, bi-zammeteyn, cem‘-i eseddür ve *acām*, şol yerlerdür ki anda arslanlar ola. Ve *tecim* ey yehāfū ya’nī ḳorḳarlar ve yani kimesne ki ol kimesnenüñ nuşreti Resūlu’llāh ile olur eger ol

¹⁸³ ru’ye G: vīb F.

kimesneyi arslanlar makāmında iken görseler idi; ol arslanlar ol kimesneden korkar idi. Niteki mütercim buyurur:

Bîşeleri içinde esedleri feza‘ kılar
Uğrasalar aña ki Reşülleri nuşreti

136. Beyt

“Ve len terā min veliyyin ğayra munteşirin

Bi-hî ve lā min ‘aduvvin ğayre munkaşımı”

El-veliyyü hîlāfû’l-‘adüvv, ya’nî dōst ma’nāsınadır ve *munteşir* yardım bulıcı ve *munkaşım* münkesirdir şancı ma’nāsınadır. Ya’nî şol kimesnenün ol nuşreti Hâzret-i Resûlu’llâh iledür, ol kimesne elbet be-düristî *ğayri munteşir görmeyesiz*; illā *yardım olunmuş görürsün ol kimesneye*, ‘adûv olanlardan dahi ‘adaveti ğayr-i münkesir görmeyesin, illā münkesirü’l-hâl göresin. Niteki mütercim buyurur:

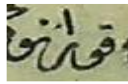
Anuñla münkesir hem müntaşır
Ehl-i a‘ dâveti daği ehl-i melâmeti

137. Beyt

“Eħalle ümmetehû fi ħırzi milletihî

Ke’l-leyşi ħalle me’a’l-eşbâli fi ecemi”

Qavlühü *eħalle* ya’nî eşğa getürdi ve *ħırz*, bi-kesri’l-ħā’ ve bi-teskîni’r-rā’, muħkem mevzi‘ den ‘ibâretdür. Hışâr gibi millet ve dîn bir ma’nâyadır. Ve *leys*, ve esed daği bir ma’nâyadır. Ve *eşbâl*, cem‘-i şibl’dür ki arslanñ yāvrusına dirler ve *ecem* ecme’dür ki ecme arslan tırduğı yere dirler. Ya’nî Hâzret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- kendü ümmeti kendinün millet-i hışârına getürdi şol arslan gibi ki ol arslan yavrularıyla makāmına girdi. Ve beyt, ħadîs-i qudsî’ye işâretdür ki: *“Lā ilāhe illa’llāhü ħışnetî fe men deħale ħışnetî emine min ‘azābî.”* Ya’nî kelime-i Lā ilāhe illa’llāh benim hışarımdur ve her kim benim hışârıma girse ‘azābımdan emin olur diyü Allah Te‘ālā buyurur. Niteki mütercim buyurur:

Arslan gibi ki bîşede geldiler
Hırzı içinde milletiñ kodı ümmeti^[44b]

138. Beyt

“Kem ceddelet kelimātü’llāhi min cedelin

Fîhi ve kem haşame'l-bürhânü min haşımı

Yuḳālū ceddele fülân ey elḳā' 'alel-cidāleti ve hiye'l-arz ve ḳavlühü *ceddelet*, ya'nî beyāna ve cedele, bi-vezni'l-hasen cidāl idiciler ve burhân-ı ḥucet gāyet ḳavi ola ve kelimātu'llāhtan murād Ḳur'ân'dur; ya'nî kelimetu'llāh nice ehl-i cedel kimesneleri yaya itti. Ol cedelde oldukları ḥalde ve bürhānu'llāh daḥi nice ḥuşūmetde ḳavi olanları maḡlûb ḳıldı. Niteki mütercim buyurur:

Düşirdi yere nicesini Tañrı sözleri¹⁸⁴

Her kim anıñla ḳıldı cidāl-i ḥuşūmeti

139. Beyt

“Kefāke bi'l-‘ilmi fi'l-ümmiyyi mu‘cizeten

***Fi'l-cāhiliyyeti ve't-te'dibi fi'l-yütümi*”**

Ümmî oldur ki üstād önünde nesne oḳumamış ola ve cāhiliyyet dahi gelmezden evvel ki zamana dirler. Ve *te'dib*, azab eylemekdür. Ve *yütüm*, bi-zammil-yā' ve bi-sükūni'l-ta', yütüm, temyîz-i maşdardur ve yütüm isimdür. Ya'nî mu'cize yönünden saña ilm-i lâ yetenāhî kifāyet eyler ki, Ḥaẓret-i Risālet -'aleyhi's-selām- ümmî iken yoḳdur, ilm-i bî-nihāyetine yetişdi. Bâ-vücūd ki 'ālem-i cāhiliyye de idi ve daḥi mu'cize yönünden saña kāfidir. Bâri-i Tealā yetim iken ol Sulṭān'ı edebledi ve te'dibden murād oldur ki nâ-residelik eyyāmında Ḥaẓret-i Risālet -'aleyhi's-selām- bir gün Ka'betu'llāh'ın bināsınıñ taşu üzerinde keşf-i 'avret eylemiş idi; nâ-gāh bir āvāz Ḥaẓret-i Risālet'ün sem'ine yetişdi ki sirayet eylesün cāhiliyyet hıdmetine¹⁸⁵ setr-i 'avretin, yâ Muhammed denildi. Niteki mütercim buyurur:

Mu'ciz-i yetim ü ümmide 'ilm ü edeb şiri

Ḳavmün sirāyet eylemeden cāhiliyyeti

140. Beyt

“Ḥademtühü bi-medih'in esteḳilü bihi

***Zünûbe-‘umrin medā fi's-şiri ve'l-hıdemi*”**

Medih misl-i medhdür. *Esteḳilün* ḳāle'dendür ki ikāle günāhdan geçmekdür ve iḳāle yani gerü döndürmekdür. Ammā bu mahalde günāhdan geçmek ma'nāsınadır. Ya'nî iḳāle taleb eylerin ve *zünûb*, cem'î zenbdür ki zenb günāhdur. Ya'nî ben medha hıdmet eyledim ki ol medh ile ^[45a] iḳāle-i taleb eylerim şol 'ömrüm içinde olan günāhdan kim

¹⁸⁴ düşirdi yere nicesini Tañrı sözleri G: düşdi yere nice düşenTañrı sözleri F.

¹⁸⁵ Bu kelimeden sonraki kelimeler, “ḳavmün” sözcüğüne kadar, haşiyeye yazılmıştır.

ol şi'irde sā'ire hıdmetlerde geçmiştir, ya'nī sā'ir pādişāhların medhinde ve hıdmetinde geçmiştir. Niteki mütercim buyurur:

Ben hıdmet eyledüm¹⁸⁶ ana bu medihle ki
Bulam şi'irde hıdmetini ki 'işretim iķāleti

141. Beyt

“İz kalledāniye mā tuḥṣā 'avāķibuhū

Ke-ennenī bihimā hedyūn mine'n-ne'amī”

Ḳavlühū *kalledē*, kılāde'den müştākdur ki kılāde tezeyyūn için boyna taķdıkları nesneye dirler ki evvelden ķurbanlık idügi ma'lūm olsun için 'alāmet iderler ve 'avāķib; 'āķibeddür ve *hedy*, şol deveye ve yāḥud ğaneme ya baķara dirler ki ol nesne Ka'be'tullāh'da ķurban olur ve *ne'am* deveye, baķara ve ķoyuna dirler ki cem'i en'ām gelür. *Kalledāni*, kalledē'nün teşniyesidür. Fa'ili şi'irle hıdmetdür ya'nī ol şi'rler hıdmet; çünkü ğanem boynına ķurbanlık 'alāmeti olan kılādeyi aşdılar ki ol kılāde, ölmek 'alāmetidür ki ol 'alāmetün 'avāķibinde ķorķanlar: “Güyā ki ben ol şi'riñ ve ol hıdmetiñ vāsıtasıyla şol ölmek için için müteayyin olan ķurbanlığa beñzerim.” Niteki mütercim buyurur:

Hedy-i ni'am gibi baña çün şiirle hıdem
Taķlīd kıldılar şuña ki yavuz kılādeti

142. Beyt

“Eṭa' tü ğayye's-şibā fi'l-ḥāleṭeyni vemā

Ḥaşaltü illā 'alā'l āşāmi ve'n-nedemi”

Ḳavlühū *ğayye*, ya'nī gümrāh olmaķdur ve *şibā* niñ iki ma'nāsı vardır: Biri cehle meyl eylemekdür ve biri şıbyānla oynamakdur. Ve *ḥāleṭeyni*'den murād ḥālet-i şi'r ve ḥālet-i hıdmetdür. Ve *āşām*, cem'-i işmdür ki işm günāhdur. Ve *nedem*, nedāmetdendür ki nedāmet peşimānlıkdur. Ya'nī “fe-izā kāne kezālik” ben şi'rle hıdmet ḥāletinde oğlanlarla^[45b] oynamāğın gümrāhlıkda muttali' oldum. Ḥālbuki günāhlardan ve peşimānlıktan ğayri nesne taḥşil eylemedüm. Niteki mütercim buyurur:

'Ömrümde ḥāşıl olmadı illā günāhları
Çün eyledüm ḍalāl¹⁸⁷ şibāya iṭā'ati

¹⁸⁶ eyledüm G: eydüm F.

¹⁸⁷ ḍalāl G: -F.

143. Beyt

“Feyā ḥasārete nefsin fī ticāretiḥā

Lem teṣteri’d-dīne bi’d-dünyā velem teṣūmī”

Ḥasāret, mağlûbluğdur. Ve *ḳavlühü teṣūm*, sevn’ dendür ki sevm nesneyi şātun almağda bāzārlaşmağdur; ya’nī ey nefsiñ mağlûbluğı ol nefsiñ ticāretinde dünyâyı şemen eylemekle dini şātun aldıñ ve ne şatunalmağa bāzārlaşdıñ. Niteki mütercim buyurur:

Dünyayı dine degüşüben bey’kıldım

Ey nefsiñ ticāret içinde¹⁸⁸ ḥasāratı

144. Beyt

“Ve men yebī’ ācilen minhü bi-‘āciliḥi

Yebni lehü’l-ğabnü fī bey’in ve fī selemi”

Ḳavlühü ‘ācilen ya’nī āhiret ve ācil, dünyādur. *Ḳavlühü yebin*, *bāne/yebīnū’dan* müştakğdur; *ẓahir* olmak ma’nāsınadır ve *men* şartıyyedür ki fi’l-i muzāri’-i meczûm kılur. *Ve bey’*, dağı ancılayın *bā’a/yebī’u’dandur* ve *ğabn*, bāzārda aldanmağdur. *Ve selem*, bahasıyla *bey’i’dür*; ‘ağd-i selem dirler. Ya’nī şol kimesneler ki āhireti dünyāda şatdı, ya’nī dünyâyı aldı āhireti şemen virdi. Ol kimesne içün *bey’* ve ‘ağd-i selemde *ğabn* zāhir oldı ki rûz-ı kıyāmetde kendüye dağı ma’lûm ola. Niteki mütercim buyurur:

Mağbündur alacağını olmuş şatan

Batıldur anuñ gibiniñ ‘ağd ü şıfatı

145. Beyt

“İn āti zenben femā ‘ahdi bi müntekızın

Mine’n-nebiyyi ve lā ḥablībi munşarimi”

Ḳavlühü müntekız sancı ma’nāsınadır ve *ḥabl*’den murād bu beytde imāndur ve ‘*ahd*, dağı ancılayın imāndan ve yāḥud -merḥûm u mağfûrun leh- muşannıfıñ Ḥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ile evleri bir olmakdur ve *munşarim*, munkatı’ manasınadır. Yani eğer cidden ben günah getiriciyim ammā benüm Hazret-i Nebi –aleyhis’selam-a imānım ḥılāf-ı vaki’ degildür ve munkatı’ dağı olmaz. Niteki mütercim buyurur:

Ben andan^[46a] ipim urmadım u ‘ahd-i samedim

Kazandı ise n’ola bu cürm ü cināyeti

¹⁸⁸ içinde G: -F.

146. Beyt

“Fe inne lî zimmeten minhü bi-tesmiyeti

Muhammeden ve’hve evfa’l-halkı bi’z-zimemi”

Zimmet, yer ma‘nâsına dirler ki ol ma‘nâ sebebiyle âdemi haşşâten kendüye leh ve ‘aleyhe olan hûkûkun, vücûbuna ehl olur ve cem‘i zimem’dür. Ve kavlühü; *el-halk*, ey evfe’l-mahlûk ya’nî ‘ahdi vefâ eylemekdür yigrek ya’nî be-dürüstî vü rastî Hâzret-i -‘aleyhi’s-selâm- ile benüm bir zimmetim vardur ki atam benüm, ol Sultân-ı Şekâleyn’ünism-i şerîfi ile tesmiye eyleyüp adımı Muhammed komuş. Hâlbuki ol Sultân, ‘ahde vefâ eylemekde cemî‘ mahlûkâtın yigrekidür. Niteki mütercim buyurur:

Vardur Muhammed begüm ile zimmetim

Ol hoş ri‘âyet idicidür ‘ahde vü zimmeti

147. Beyt

“În lem yekün fî me‘âdî âhîzen bi-yedî

Faḍlen ve illâ fe-kul yâ zellele’l-kademî”

Me‘âd, âhiretdür ammâ bu maḥalde me‘âd ‘ahdden ‘ibâretdür ve *zellele’l-kadem*, ayağı [kayıncı]¹⁸⁹ olmak ma‘nâsınadır. Ya’nî eger yâ Resûla’llâh faḍl yönünden benim aḥdim benim elümi tutucu olmaya, sen baña “Yâ zellele’l-kadem” di. Niteki mütercim buyurur:

Tutmaz ise elümi me‘âd’da da faḍl idüp

Digil fiğân idüp ki kadem buldı zelleti

148. Beyt

“Hâşâhü en yuḥrime’r-râcî mekârimihü

Ev yerci’a’l-câru minhü gayre muḥteremi”

Kavlühü *hâşâ* me‘âza’llâh ma‘nâsınadır ki lügatde tenzîh eylemekdür, istiṣnâ içündür. Bunuñ iki hâleti vardur: Biri harf olup dâhil olduğı mecrûr kılmaḥdur ve bir hâleti fi‘l olup manşûb kılmaḥdur ki bu maḥalde fi‘l olup manşûb kılmaḥ münâsibdurur kihâ, zamîr-i bariz maḥallen manşûb, hâşâ’nıñ mef’ûl-i bihîsi^[46b] ola ve *râcî* ümîd idicidür. Ya’nî Allah Te‘âlâ -azze ve celle- ol Sultân’ı recâ vü ümmîd idici anıñ şefâ‘âtinden mahrûm olmaḥdan münezzeḥ eyleyüp ve aña hem-civâr olan kimesne andan gayr-ı

¹⁸⁹ tayıncı F.

muhterem olduğu hâlde rucû eylemekden dağı münezzeh eyledi. Niteki mütercim buyurur:

Hâşâ şıgınân aña ola ğayr-ı muhterem
Yâhûd mekâriminden emîn bula ğürmeti

149. Beyt

*“Ve münzü elzemtü efkârî medâ’ihahû
Vecedtühû li-ĥalâşî ĥayra mültezimî”*

Ya’nî şol günden berü ki benim nâr-ı cehennemden ĥalâşım içün fikrler ve hem ol Sultân’ın medihlerini iltizam eyledim ve dağı ol Sultân’ı benim ĥalâşıma ĥayra mültezim buldum ki o bâbda iltizâm-ı tâmm gösterdi. Niteki mütercim buyurur:

Buldum anı ĥalâşıma ben ĥayra mültezim
Şarf ideli medâyıhı külle fikreti

150. Beyt

*“Velen yefüte’l-ġinâ minhû yeden teribet
İnne’l-ĥayâ yünbitü’l-ezhâra fi’l-ekemi”*

Yükâlû “teribetü’l yed”ya’nî faķır oldu ve *ezhâr*, cem’-i zehr’dür ki yeri ihyâ ider ve *ekem* bi-fethateyn, cem’-i üküm’dür ki üküm yüksek yerlere dirler anda nebât az bite. Ya’nî şol kimesneler ki ol Sultân’ın medhiniñ eteğine teşebbüs idüp yapışa. Be-dürüstî vü râstî ol kimesneden ġinâ ebeden fevt olmaz; hergiz faķır görmiye. Zîrâ yağmurun ĥâşşa-i kerîmesindendür ki yetüştüğü yerde çiçekler bitürür. Niteki mütercim:

Topraġa düşmüş ol bulur andantüvângerî
Yaġmur çiçekleriñdir bağçelerde münbiti

151. Beyt

*“Velem ürid zehrâte’d-dünyâ’iletî ħatafet
Yedâ Züheyrin bimâ eşnâ ‘alâ heremi”*

Ķavlühû *ve lem ürid*, erâde/yürîdü’ dendür ve *zehrâte’d-dünyâ*, dünya zînetidür. Li-ķavlihî Te’ alâ: “*Minhüm zehrâte’l-ĥayâtî’d-dünyâ*”ve ħavlühû *ikteĥafet*, ceme’atya’nî cem’ eyledi ve Züheyr bir şâ’ irün adudur ki Herem Hayyan medĥ eyleyüp^[47a] ol sebep ile cem’i mâl eyledi. Ya’nî ol Sultân’ı medĥ eyledüğümden dünyâda niyyeti cem’ olunmak murâd olunmazum ki Züheyr, Herem bin Hayyan’ı medĥ eyleyüp aña senâ eylediği ki ol Züheyr’ün iki eli dünyâ zînetini cem’ eyledi. Belki benim murâdım

ol Sultān’uñ medhinde ‘azāb-ı caḥīmden benim ḥalāşıma ve Bārī-Te‘alā’nuñ rızāsına bāiş olmaḡdur. Niteki mütercim buyurur:

Aldı Züheyr eli Heremī olmaḡla māl
Ben kılmadım anuñ gibi bunda ‘iddeti

152. Beyt

*“Yā ekreme’l-ḥalkı mālī men elūzū bihī
Sivāke ‘inde ḥulūlī’l-ḥādīsī’l-‘amemī”*

Ḳavlühū *elūzū*, ya’nī penāḥ tıttım ve *ḥulūl*’den murād oldur ki nüzūl dirler ki inmek ma‘nāsınadır ve ‘*amim*, bi ma‘nā ‘āmm’dur ve *ḥādīs*’den murād mevt-i ‘āmm’dur ki; “*Küllü nefsīn zā’iḳatū’l-mevt*”dür; ya’nī ey maḥlūḳātuñ ekremī, mevt-i ‘āmm baña nüzūl eyledikde, benim senden artuḡ penāhgāhım yoḡdur ki şeyṭān -‘aleyhi’l-la‘ne-nuñ şerrinden imānımı ḥıfz eyleye. Niteki mütercim buyurur:

Yoḡdur benim şıgıncacığım senden ğayrı
Ey Ḥalk-ı Ekrem o dem ki neyle kıla nezleti

153. Beyt

*“Velen yeḡḳa Resūla’llāhi cāḥūke bī
İze’l-kerīmi tecellā bi’smī’l-müntekīmī”*

Ḳavlühū *ve len yeḡḳa*, ya’nī zāḥir olunmaz ve *tecellā*, ya’nī keşf-i hicāb olur. Ve Resūla’llāḥ manşūbdur, ḥarf-i münādā-i maḡzūf ile. Ya’nī ya Resūla’llāḥ senüñ Hazret-i azzet -esmāühū- katında cāḥıñ ve mertebeñ benimle tār olmaz. Ya’nī ben saña teşebbüs idüp ve sen baña şefi‘ olmaḡla inda’llāḥ cāḥıñ^[47b] ve mertebeñ müteḡayyik olmaz. Şol vaḡtle ki Allahu Kerīm ‘āşilere muntaḳım olup intikām ile tecellā eyleye ki kerīmden ve ḥalīmden ‘uḡūbet eşeddür. Niteki mütercim buyurur: “Eūzū bi’llāhi min ğazabī’l-ḥalīmi’l-kerīmi¹⁹⁰ ve nercū min keremihi cezīlū şevābihi. Nitekim mütercim buyurur:

Ey ḥaḡ Resūli benimle yoḡdur cāhile ḡıḡ
Oldum ki ol kerīm anda maḥlūḳa ni ‘meti

154. Beyt

*“Fe inne min cūḡike’d-dünyā ve ḡurretehā
Ve min ‘ulūmike ‘ilme’l-levḥi ve’l-ḡalemi”*

¹⁹⁰ kerīmi G: -F.

Ḳavlühü *ve ḍarratehā* manşūbdur ve mā‘tūfdur, dünyānuñ üzerine ve dünyā daḥi taḳdiren manşūbdur bunuñ birle ki ismidür inne’niñ. *Ve ḍarrat*, bir eriñ iki ‘avratı olsa ol iki ‘avratıñ eḥadühümāsı āḥara ḍarrat dirler ki ol iki ‘avratıñ eḥadühümāsını uḥrāsından mutaḍarrar olduḡu içün ḍarrat dirler. Ve murād ḍarrat’dan bu maḥalde āḥiretdür ki dünyānuñ ḍarratıdır. Ya’nī Ya Resūla’llāh senüñ Ḥazret-i Vācib’ul-Vücūd -celle ve ‘alā- ḳatında benimle ‘izzetiñ ve cāhıñ müteḍayyiḳ olmaz. Ol sebebdan ötürü ki dünyā ve āḥiret senüñ cūdından ḥāşıldur. Ve ‘ilm-i levḥ-i ḳalem daḥi senüñ ‘ulūmuñdandır. Ya’nī cemī‘ ‘ulūmun ki ḳalem anı yazan Allah Te‘ālā levḥ-i maḥfūẓda yazmışdur; senüñ ‘ulūmuñdandır. Niteki mütercim buyurur:

Levḥ u ḳalem ‘ulūmı senüñ ‘ulūmundandır
Senüñ cūdundan oldı hem bu cihānıla ḍarratı

155. Beyt

*“Yā nefsü lā taḳneṭimin zilletin ‘azumet
İnne’l-kebā’ira fi’l-gufrāni ke’l-lememi”*

Ḳavlühü *lā taḳneṭi* ya’nī nevmīd olma ve *lemem*, bi-fethi’l-lām aşlda şol nesnedür ki insān anı aḥyānen işler. Ḥālbuki ‘ādet daḥi idünmez ammā bu maḥalde^[48a] *lemem*’den murād saḡirdür ya’nī ey nefis şol ‘azīm olan zilletden ya’nī günāh-ı kebāyirden nevmīd olmaya. Ya’nī sen günāh-ı kebāre işledüḡün sebebdan Allah Te‘ālā’nuñ raḥmet-i ‘azīmesinden ümmīdünü ḳaṭ‘ eyleme. Be-dürüstī vü rāstī günāh-ı kebā’ir Allah Te‘ālā -cellet ‘azametühü-nüñ maḡfiret-i ‘uzmā ve raḥmet-i kübrā ḳatında saḡire gibidür. Niteki Ḥaḳ Te‘ālā: *“Lā teḳneṭū min raḥmeti’llāh”* buyurur. Ol ecdendür ki ye’s küfürdür nitekim¹⁹¹ emn daḥi küfür olduḡı gibi. Niteki mütercim buyurur:

Ey nefis sen ümmīdi ki kesme günāh içün
Gufrān ḳatında lemem gibidir kebīratı

156. Beyt

*“Le‘alle raḥmete Rabbī ḥīne yaḳsimühā
Te’tī ‘alā ḥasebi’l-ıṣyāni fi’l-ḳısemi”*

Kelime-i *le‘alle*, teraccī içündür ki ümmīd tutmaḳ içün mevzū‘dur. Ya’nī be-dürüstī vü rāstī ben ümmīd tutarım ki benim Rabbimüñ raḥmeti ḳısmet olundūḡda baña daḥi ol mikdār virile. Niteki mütercim buyurur:

¹⁹¹ nitekim G: -F.

Ol dem ki rahmetini celb halka kısmet ide
Umarız ola anı ‘ işyânımca rahmeti

157. Beyt

*“Yā Rabbi ve’c‘al recā’ī gayre mun‘akisīn
Ledeyke ve’c‘al hisābī gayre münharimī”*

El-inhīrām el-inşikāk ya’nī yarılmağdur ve *hisāb*, bu maḥalde ḡann eylemekdür
‘alime/ya’lemü bābından. Ya’nī çünki bu vechile senden ümmīd tutdum yā Rabbe’l-
‘ālemīn benim bu ümmīdimi ve recāmı ḡayra mün‘akis kıl. Bu ümmīdimüñ ‘aksi
işleme yā Rab. Benüm ḡannımı *gayre münharim* kıl. Ya’nī nā-tamām kılma ki ben saña
ḡüsn-i ḡann idüp ṭururum ki sen: *“Ene mā zannī abdī ‘indehū”* didüñ.

Tercüme: Yā Rabbi kıl recāmı benim ḡayramün‘akis. Hem kıl ḡisābımuñ ola bī-cürm
şıfatı.

158. Beyt

*“Ve’lṭuf bi ‘abdi ke fi’d-dāreyni inne lehū
Şabran metā ted‘uhu’l-ehvālī yenhezimī”*

Luṭf ‘amelde tevaḡḡufde ‘ibāretdür ve Allāh Te‘ālā’dan tevfiḡ ve ‘azīmetdür ve
dāreyn’den murād dünyā ve ahiretdür ve *şabr* nefsi ḡarīş olduḡı nesneden men’
eylemekdür. Ve *ted*‘ da‘vetden müştakdür ve *ehvāl* cem‘i hevl’idür ki hevl ḡavf
ma’nāsınadır ki ya’nī; Yā Rabbi sen kendü ḡuluña iki cihānda luṭf eyle be-dürüstī vü
rāstī ol ḡuluñ bir şabrı var ki vaḡtā ki ehvāl ol ḡulu da‘vet eylese o şabr münhezim olur.
Ya’nī açan. Tercüme:¹⁹²

Luṭf eyle ḡuluña iki evde ki var onun şabrı ki ḡorḡular virdi oña hezīmeti.

159. Beyt

*“Ve’zen li suḡbi şalātin minke dā’meten
‘Alā’n-nebiyyi bi münhellin ve münsecimī”*

Es-suḡb cem‘i seḡāb’dur ki seḡāb buluṭdur ve şalevalu’llāh te‘ālī’dan rahmetdür ve
mü’mınlerden du‘ādur ve melā’ikedeni istiḡfārdur ve *münhellin* hāl’dendür ki inhilāl
yaḡmağdur ve insicam dökülmekdür emmā bu maḥalde münsecim sel ma’nāsınadır.

¹⁹² Fatih nüshasında 157. beytin şerhinden sonraki beyitlerin şerhleri yoktur. Bu nüshada son dört beyit
varak kenarına yazılırken, temmet kaydı da 157.beytin altında verilmiştir. Biz, eserin tamamını bir bütün
olarak vermek için, kalan dört beytin şerh kısmını Gaziantep nüshasından almak suretiyle metni
tamamladık ve temmet kaydını, metnin sonuna ekledik.

Ya'nî Yâ Rabbe'l-‘Âlemîn dâ’imen senden Hâzret-i Hâbib’üñ Muḥammed’en Muḥammedü'l- Muşţafâ –şallallâhute‘alâ ‘aleyhi ve sellem- üzerine vâşıl olıcı şalât bulanlarına izin vir şol hâlde ki bulanlar dâ’im yağdırıcı ve sel ağıdıcı olsun. Tercüme:

Destür vir şalât-ı şehâbına dâ’imâ
Senden nebînüñ üstüne yağdıra dîmeti

160. Beyt¹⁹³

Ve’l-âli ve’s-sahbi sümme’t-tâbiîne lehüm

Ehlü’t-tükâ ve’n-nüķâ ve’l-ḥilmi ve’l-keremi

İllâ’l-ehl-i beyt Muḥammeddür ve daḥi mü’minlerdir ve şāḥb cem’i şāḥbedür ve tükâ ve taḳvâ bir ma’nâyadur ve tükâ pâklıkdur ya’nî yâdiyyet-i Hâzret-i Risâlet-‘aleyhi’s-şelavâtü’s-selâm- ve âlinüñ ve aşḥâbınuñ ve onların etbâ’ı ve eşyâ’ının üzerlerine dâ’imen senden vâşıl olan şalât bulutlarına izin vir ancılayın âli ve aşḥâbı ve etbâ’ıyla onlar ehl-i taḳvâ ve ehl-i nüzhet ve ehl-i ḥilm ve ehl-i keremdürler. Tercüme:

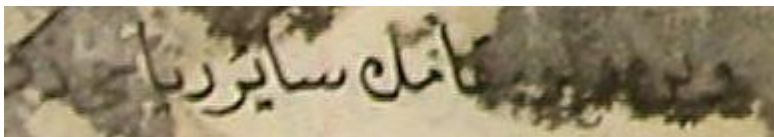
Ḳudret şalâtı şāḥibine emr it ki ey Ḥudâ
Her demde âl-i Aḥmed’e feyz ide rahmeti

161. Beyt

“Mâ renneḥat âzebâti’l-bâni riḥu şabâ

Ve aṭrabe’l-‘ise ḥâdi’l-‘isî bi’n-negami”

Mâ bu maḥâlde devâm içündür ve *renneḥat* er-rîḥ dirler kaçan pelmeyl itdürse ve ‘*âzebât* cem’i ‘azbedür ki ‘azbe ṭarafdur ve *bân* bir ağacıñ adıdır ki aña sorḡun ağacı dirler. Nitekim kaşâidenüñ evvelünde zıkr olunmuşdur. Ve *riḥ*şâ bâ şark cânibinden esen yeldür ki gice ile gündüz beraber olıcak eser. Ve ‘*is* ol dededür ki aḳlıḡı ziyâde olup ve şârılıḡı ile muḥteliṭ ola. Ve *ḥâdi* ve *ḥady* okuyıcı ma’nâsınadur. Ve ‘*is-i* şâni’den murâd ehl-irriḥâlden bir cemâ’atdur ki ḳâfile dirler. Ve *negam* cem’i naḡmedür ki naḡme şavt-ı muḥsin ma’nâsınadur ve eṭrab ya’nî şazlık

itmeyüp muşannıf

rahmetu’llâhi ‘aleyhi riḥme bâni taḥşîş itmekden murâd oldur ki rîḥ-ı şabâ Hâzret-i

¹⁹³ Fatih nüshasında 158, 159 ve 161. beyitler şerhi olmaksızın haşiye olarak verilmiş, 160. beyit ise hiç yazılmamıştır.

Resûl'ullâh-şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem-e maḥşûsdur ki buyurmuşdur: "Nuşretbi's-şabâ ve ehliñ 'âdbi'l-duyûr." Ya'nî ben rîḥ-ı şabâ ile yardım olundum ve 'âd kavmi rîḥ-ı duyûr ile helâk olundu. Ve beytün feḥvâsı oldur ki Yâ Rabbi Ḥabîb'ünñ Ḥazret-i Risâlet –şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem-ünñ üzerine ve anıñâl ve aşḥâb ve etbâ'ı üzerine dâ'imâ senden vâsıl olan şalât bulutlarına izin vir. Mâdemki rîḥ-ı şabâ şorgün ağacınıñ eṭrâfını meyl itdürür ki ve daḡı ol levn-i ağla ve şaru ile muḥteleṭ olan deveye ḥuccâc kâfilesinünñ ḥavâ'indeleri nağmeleri ṭarb ve şâzılık virdikçe izin vire. Ol bulutlar mütevâliyen ilâ yevmi'l-ḳıyâm şalâtı onlarıñ üzerlerine yağdurıcı ve aḳıdıcı olsun. Tercüme:

Mâdâmkî ağaç budâğın viredür şabâyâ

Yâḥûd sevindirir deveyi ḥâdiyi nağmeti

Ve'ade ebyâtühâ temme şümme'r-rıza 'an Ebi Bekrin ve 'an 'Ömeri ve 'an 'Aliyyin ve 'an Oşmâne zikri'l-keremi. Ve'ğfir li-nâzımihâ eyzân ve ḳâri'ihâ ve'smiḥ li-sâmi'ihâ-bil-cûdi ve'l-keremi.¹⁹⁴

Va'llâhü müyessirun bi-hatmi'l-ihtinâm ve bi-avnilâhi'l-Meliki'l-Müteâl.

Tahrîran fî evâ'il-i şehir-i zi'l-ḳa' deti's-şerif. Sene şemânin ve seb'îne ve elf. Fakîru'n-na'if el-müznibü'l muḥtâc ilâ rahmeti'llâhi te'âlâ.¹⁹⁵

¹⁹⁴ "Beyitlerin mühleti tamamlandı ve bitti. Sonra Ebû Bekir, Ömer, Ali ve kerem sahibi Osman'dan razı ol. Aynı şekilde beyitleri yazanı, okuyanı bağışla. Dinleyeni de cömertlik ve keremle affet."

¹⁹⁵ "Allah ihtinâm? ile bitirmeyi kolaylaştırdı ve Yüce Melik'in yardımıyla Zilkade-i Şerif'in başlarında 1087 yılında yazmayı nasip etti. Rahman'ın rahmetine muhtaç, fakir, zayıf ayının başlarında yazıldı. Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç, fakir, zayıf, günahkâr."

SONUÇ

Çalışmamıza konu olarak İmam Bûsîrî'nin en meşhur kasîdelerinden biri olan Kasîde-i Bürde ismiyle meşhur bir şiirini seçtik. Bu kasîde üzerine yapılan şerhler arasından Sa'du'llâh Halvetî'ye atfedilen şerhi tercih ederek, çalışmamızın başında ilk olarak, şerhin aidiyet meselesine değindik. Bu hususta yapılan bilgi yanlışlıklarına dikkat çektik. İncelediğimiz kütüphane kayıtlarının tamamında ve birçok akademik çalışmada söz konusu şerhin, Sa'du'llâh Halvetî'ye atfedildiğini tespit ettik. Ancak bu şerhin Sa'du'llâh Halvetî'ye ait olmadığı kesindir. Şerhin onun mürîd(ler)i tarafından yazıldığı daha önce tespit edilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde konusu Hz. Peygamber olan edebi türler hakkında bilgiler verdik. Bu bölümde konusu itibariyle, çalışmamızla diğerlerinden daha ilgili olan, “Na't” ve “Mevlid” başlıklarına daha fazla yer ayırdık. İlk bölümde Kasîde-i Bürde'nin Klasik Edebiyat'taki yeri ve önemine değindik, ardından Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde, bu kıymetli eser üzerine yapılan şerhlerden örnekler sunduk. Osmanlı döneminde Kasîde-i Bürde'ye yapılan Türkçe şerhlerin ilklerinden olması nedeniyle, Sa'du'llâh Halvetî'ye nispet edilen şerhin nüsha sayısı çoktur. Ayrıca Osmanlı döneminde şerh kültürü belli bir ivmeyi yakalamıştır. Kasîde-i Bürde üzerine yapılan şerhlerin sayıca çok olmasının ve bu şerhlerin bu denli önemszenmesinin ilk nedeninin, Hz. Peygamber'e duyulan saygı ve muhabbetin bir tezahürü olduğu kanaatine vardık.

Çalışmamızın ikinci bölümü, “Kasîde-i Bürde'nin İncelenmesi” ismini taşımaktadır. Bu başlık altında eserin şerh metodu hakkında bilgilere yer verilmiştir. Şârih, her beyitten sonra, beyitte yer alan –gerekli gördüğü- kelimeleri açıklamış, kelimenin gramer yönünden özelliklerine değinmiştir. Kelimeler hakkındaki açıklamalarından sonra, beyitte vurgulanan konu hakkında genel bilgiler vermiş, okuyucuya anlatılmak istenileni benzetmelerle, başka eserlerden örnek cümlelerle aktarmaya çalışmıştır. Açıklamalarını bitirdikten sonra, “Nitekim mütercim buyurur” cümlesiyle beraber, başka bir şairden manzumeler alıntılanmıştır. Kasîde-i Bürde'nin şerh metoduna kısaca değinildikten sonra, “İktibaslar” incelenmiştir. Bu kısımda Kasîde-i Bürde'de ve şerhinde yer alan âyetler ve hadislerle yer verilmiştir. Hadislerin birçoğunu “sahih” diye adlandırılan hadis kitaplarında bulamadığımızı göz önünde bulundurduğumuzda o

dönemde uydurma hadis kullanmanın, edebi zenginlik için sıkça başvurulmuş yöntemlerden olduğunu söylemek mümkündür. Birbirinden farklı konularda âyet ve hadis iktibas yapan şâirin ve şârihinin âyet ve hadislere vukûfiyeti dikkat çekicidir. “Dinî Kavramlar” başlığı altında, şiirde ve şerhinde yer alan dinî kavramlardan bazılarını vermekle yetindik. Kavramları seçerken eserdeki kullanım sıklığı ve literatürdeki önemini göz önünde bulundurduk. Diğerleri kadar sık kullanılmayan ya da daha önemsiz görülen kavramlara bu başlık altında yer vermedik. Her kavramın genel özellikleri hakkında bilgilere değinip, ardından kavramın sözlük ve terim anlamını verdik. Her bir kavramın kısaca literatürdeki yeri ve önemine değindik, akabinde şiir ve şerhinde yer alan ve seçtiğimiz kavramlarla ilişkilendirilen alıntılara örnekler sunduk. Son olarak, bu alıntılar hakkında kısaca yorum ve tahlil yaptık. Şerhte en sık kullanılan dinî kavramların başında “Allah” lafzı, sonrasında ise “Peygamber” sözcüğü olduğunu tespit ettik. Eserde, konusu itibariyle Hz. Peygamber’in isminin ve ona tazim ifade eden sözlerin diğer kavramlara ve sözlerle nazaran daha sık kullanıldığını gözlemledik. Sık kullanılan diğer dinî kavramların ise sevap-günah, amel ve ibadet olduğunu söylemek mümkündür.

Bu şerhteki tasavvufî kavramları incelediğimizde, “Aşk” ve “Nefs” kavramlarının dikkat çekici çoklukta ve sıklıkta kullanıldığını tespit ettik. Bunun hem şâirin tasavvufî yönüyle hem de bu kavramların tasavvuf literatüründe ön plana çıkan kavramlar olmasıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu bölümün son başlığı olan “Cemiyet” başlığı altında, öncelikli olarak eserde zikredilen şahıslar hakkında bilgilere yer verdik. İsmi geçen şahsiyetlerden birisi Hz. Yûnus peygamberdir. Şârih, onun ismini, hata edip pişman olmakla ilgili sözlerinden sonra örnek vermek suretiyle kullanmıştır. Eserde ismine yer verilen bir önemli şahıs da Hz. Peygamber’in mağara arkadaşı Hz. Ebu Bekir’dir. Hz. Ebu Bekir’in Sevr mağarasında Hz. Peygamber ile yaşadıklarına değinilmiştir. Hz. Ebu Bekir’in kızı ve Hz. Peygamber’in zevcesi olan Hz. Âişe’nin ismi ise eserde hadis râvisi olarak yer almaktadır. İsmi zikredilen diğer şahıslardan bazıları ise Kâbe’yi yıkma hayalleriyle gelen ve hezimete uğrayan Ebrehe ismindeki hükümdar ile Nüşîrevân bin Kubâdü ismindeki hükümdardır. Cemiyet başlığı altında eserde ismi geçen kavimlere de değinmeyi uygun gördük. Eserde en çok bahsedilen kavimler Arap ve Acem kavimleridir. Arap ırkının diğerlerine nazaran daha ön planda tutulmasını Hz. Peygamber’in Arap kavminden olmasıyla ve Kasîde-i Bürde’nin Arap coğrafyasında doğmasıyla ilişkilendirdik. Akabinde “insan”la ilgili sevgilideki güzellik unsurlarına değindik. Sevgilideki güzellik unsurları başlığı altında en çok işlenen

kavram “göz”dür. Bu bölüm içinde açtığımız diğer başlıklar “madenler ve kozmik âlem”dir. Madenlerle ilgili en sık işlenen kavram altın ve incidir. Hz. Peygamber’in dünya malına tamah etmemesi, dağ kadar altını istememesi örneği ile açıklanırken; dişlerinin beyazlığı ve muntazam sıralanışı inci madenine teşbih edilmiştir. Kozmik âlemle ilgili en dikkat çekici kavramlar ise ay ve güneştir. Şerhte Hz. Peygamber’in ayı ikiye yarma (şakk-ı kamer) mucizesine fazlaca değinilmiştir. Bu mucizeyi müşahade eden inkârcıların, inkârlarından dönmedikleri uzun uzadıya anlatılmış ve konu bir şekilde Hz. Peygamber’in üstün özellikleri ve faziletleriyle ilişkilendirilmiştir. Daha az kelimeyle ifade etmek gerekirse Kasîde-i Bürde’de ve şerhinde dinî-tasavvufî kavramlardan kozmik âleme, zamanla ilgili mefhumlardan, su, toprak ve havayla ilgili kavramlara, nebatatla ilgili kavramlardan hayvanlar başlığına varıncaya dek azımsanmayacak kadar çok kavram yer almaktadır. Bu kavramlar arasında en çok dikkat çekenler, bitkiler ve hayvanlar âlemine ait olanlardır. Şârih nefsi, eyerinden çekilen bir ata benzetmiş; nefs nereye dönerse, o yöne meyleder, bu sebeple döneceği yeri iyi belirlemek gerekir demek istemiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde söz konusu şerhin Fatih nüshasının transkripsiyonlu tam metnine yer verdik. Çalışmalarımız neticesinde bu nüshanın bir kısmının ikinci bir şahıs tarafından yazıldığı kanaatine vardık. Bu kanaate varmamızda, yazıların belli bir sayfadan sonra güzelleşmesi ve harekeleme (i’rab) hatalarının sıklaşması etkili olmuştur. Nüshanın son varaklarına doğru, neredeyse her üç kelimedenden birinin yanlış harekelendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca son birkaç beytin şerhi yazılmadan temmet kaydının verilmiş olması da söz konusu nüshanın kusurlu olduğunun bir göstergesidir. Nüshadaki bu eksiklikler, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi’nde kayıtlı olan, bir başka nüsha yardımıyla tamamlanmıştır. Yine, çalıştığımız bu nüshanın bazı yerlerinde “Allah Teâlâ buyurur” cümlesinden sonra bir âyet verilmemiş veya yazılan o âyetler bir şekilde silinmiştir. Bu şekilde eksik kaldığını düşündüğümüz cümleleri de diğer nüshaya bakmak suretiyle tamamladık. Bu çalışmamızla Klasik Türk Edebiyatı ilim dalına küçük de olsa bir katkıda bulunmayı arzuladık.

KAYNAKÇA

İsmail b. Muhammed el-‘Aclûnî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-Hafâ'i ve Müzîlû'l-İlbâs 'ammâ İštehera mine'l-Ehâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nâs.* et-Tab‘u's-Sâniye. El-Cüz'ü'l-Evvel. Beyrut: Dâru İhyâ'ü't-Türâsü'l-‘Arabî, 1351.

Anonim (Şeyd Sa'du'llâh Halvetî Mürîdi). *Şerh-i Kasîde-i Bürde.* Fatih: 3976: 1b-48a. Süleymaniye Kütüphanesi.

Anonim (Şeyd Sa'du'llâh Halvetî Mürîdi). *Şerh-i Kasîde-i Bürde.* 364: 1b-61b. Gaziantep İl Halk Kütüphanesi.

Akın, N. Sabri. “İslam’da İnsan Sevgisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Ocak-Haziran 2007): 131-141.

Aktan, Hamza. “İhyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22: 7-9. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Aktaş, Hasan. *Çağdaş Türk Şiirinde Coğrafya.* Edirne: Yort Savul Yayınları, 2003.

Aktaş, Hasan. *Çağdaş Türk Şiirinde Dînî Motifler.* Rize: Yort Savul Yayınları, 2011.

Aktaş, Hasan. *Kozmik Âlem.* Edirne: Yort Savul Yayınları, 2008.

Aktaş, Aktaş. *Çağdaş Türk Şiirinde Peygamberler.* İstanbul: Yort Savul Yayınları, 2006.

Aktaş, Hasan. *Çağdaş Türk Şiirinde Sosyal Hayat.* İstanbul: Yort Savul Yayınları, 2006.

Aynacı, Mıhrıcan. “Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde “Değerlendirilmesi”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9 (İstanbul 2012): 29-48.

Avcı, Casim. “Kisrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 71-72. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Ayverdi, İlhan. “Melâmet”. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 2: 1990-1991. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.

Atik, Kemal – Bardakoğlu, Ali – Kırca, Celal – Polat, Selahattin – Toksarı, Ali. *İslâmi Kavramlar*. Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.

Azamat, Nihat. “Melâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 24-25. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Bebek, Adil. “Mağfiret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 313-314. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Birişik, Abdülhamit. “Kur’ân” (Tarifi ve İsimleri). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bolat, Ali. “Muhâsibî (ö. 241/855)’nin el-Mekâsib’i Bağlamında Tasavvufta Dünyaya Bakış ve Hakikî Zühhd Anlayışı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/11 (2003): 177-196.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhü’l-Buhârî, Zabetahû ve rakkamehû*. Mustafâ Deybü’l-Boğa. et-Tab‘atü’r-râbi‘a. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1410.

Bürgel, J. C.. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Gazellerinde İki Yapısal İlke: Vecd ve Kontrol”. trc. Uluç, Tahir. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)*, 7/3 (2007): 323-336.

Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. 5. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Ceylan, Ömür. *Böyle Buyurdu Sûfî-Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları*. Kapı Yayınları, 2010.

Coşan, M. Esad. Ed: Yılmaz, Necdet. *Akademik Makaleler, Türk Edebiyatında Na'tlar*. İstanbul: Server İletişim, 2009.

Cürcânî, Seyyid Şerif. *Ta'rîfât Tasavvuf Istılahları*. Haz. Abdurrahman Acer. trc. Abdülaziz Mecdî Tolun. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çavuşoğlu, Ali. *Türk İslâm Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler ve Şahsiyetler)*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2015.

Çetin, Nurullah. *Edebiyat İncelemeleri*. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Çiçekler, Mustafa. "Na't", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (2000): 123-148.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 19. Baskı. Ankara: Aydın Kitapevi, 2002.

DİA, "Allah" (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 02: 499. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Farz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 184. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

el-Cerrâhî, Safer el-Muhibbî. *İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye*. İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2013.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 1. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Ermış, Hamza. *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*. 1. Basım. İstanbul: Ensar Yayınları, 2008.

Ersoy, Muammer. *Tasavvufi Risaleler*. Kayseri: y.y, b.y.

Fayda, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fayda, Mustafa. “Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Gündüz, İrfan. "Fütüvvet, Melâmet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı", *Eğitim ve Verimlilik Sempozyumu Bildirileri*. ed. Şaban Tutcu, Osman Kavaklıoğlu. Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, 2007.

Gündüz, Şinasi. “Mevlid”. *Din ve İnanç Sözlüğü*. 260. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî -Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Güzel, Abdurrahman – Torun, Ali. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Harman, Ömer Faruk. “Yûnus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 597-599. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Karaman, Hayrettin – Özek, Ali – Dönmez, İbrahim Kâfi – Çağrııcı, Mustafa – Gümüş, Sadrettin – Turgut, Ali. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. 23. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

İz, Mahir. *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969.

Kabaklı, Ahmet. *Tasavvuf Tarikat Edebiyat*, b.y. Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 2008.

Karagöz, İsmail – Karaman, Fikret – Paçacı, İbrahim – Canbulat, Mehmet – Gelişgen, Ahmet – Ural, İbrahim. “Cin”. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. 103. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Karaman, Fikret. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Kaya, Doğan. *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Kaya, Mahmut. “Kasîdetü'l-Bürde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 568-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Kaya, Mahmut. “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 06: 468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kazancı, Ahmet Lütfi. “Ebrehe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kemikli, Bilâl. *Türk İslâm Edebiyatı Giriş*, b.y.: Emin Yayınları, ts.

Kırış, Şemsettin. “Peygamber Sevgisinin Bir Tezahürü: Teberrük”. *Marife Bilimsel Birikim Dergisi (Bilimsel Birikim)*, 11/1 (2011): 189-200.

Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.

Kopuz Çetinkaya, Fatma. “Ferîdüddîn Attâr’ın Muhtarnâme’si ve Hayret Makamı”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. 43 (2016): 167-178.

Köksal, M. Fatih. *Mevlid-Nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011.

Levend, Ağâh Sırrı Levend. *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962.

Mehmed Ali Aynî (Sadeleştiren: H. R. Yananlı). *İslâm Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.

Mermer, Kenan. *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp –Kasîde-i Bürde Örneği-*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Orkun, Hüseyin Namık. *Türk Sözlüğünün Aslı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Özal, A. Korkut. *İslam ve Tasavvuf Üzerine Bir Derleme (Mehmed Zahid Kotku Hazretlerinin Ehl-i Sünnet Akaidi Kitabı Esas Alınarak Düzenlenmiştir)*. İstanbul, 2009.

Pala, İskender. “Hilye”, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. 208-209. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.

Pekolcay, Necla. *İslâmi Türk Edebiyatı*, İstanbul. Cağaloğlu Yayınevi ts.

Pekolcay, Necla. *İslâmi Türk Edebiyatı Tedkik Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahtarları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Pekolcay, Neclâ. Eraydın, Selçuk. *İslâmi Türk Edebiyatı Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

Seccadî, Seyyid Cafer. “Kâbe Kavseyn”. *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü Ferheng-i Istilahat ve Tabirat-i İrfânî*. trc. Hakkı Uygur. 263. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Sefercioğlu, Mustafa Nejat. *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım*. İstanbul: Birlik Ofset, 2017.

Sefercioğlu, Nejat. *Nev’î Divanı’nın Tahlili*. 2. Baskı. b.y.: Akçağ Yayınları, ts.

Editörler: Selçuk, Mualla – Albayrak, Halis – Antes, Peter – Heinzmann, Richard – Thurner, Martin. “Âlem”. *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*. 1:49. (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013.

Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Sinanoğlu, Mustafa. “Nübüvvet Mührü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 291-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Soysaldı, İhsan. “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. .3, (1988): 188.

Süyûtî, el-Câmiu’s-Sağîr, Riyad: y.y. 1988.

Şahin, Ebubekir Sıddık. *Kasîde-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 1997.

Şengün, Necdet. “Şeyh Ahmed Rindî Sivâsî ve Şiirlerinde Melâmet Neşvesi”. *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, (Sivas-30 Nisan-1 Mayıs 2010), TSO Konferans Salonu, 382.

Şentürk, Lütfî. “Mirac’da Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Allah’ı Gördü mü?”. *Diyanet Dergisi* 17/3, (Mayıs-Haziran 1978): 138.

Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.

Şişman, Bekir – Kuzubaş, Muhammet. *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, b.y.: Ötüken Yayınları, ts.

Tanıdır Alıcı, Gülcan. “Mevlid Mar’aşî Kurrâ-zâde Nâdirî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)”, ed. Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Fa Ajans, 2009.

Tarlan, Ali Nihad. *Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 45, 1990.

Tefazzülî, Ahmed. “Enûşirvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 255. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Topaloğlu, Bekir. “Cehennem” (Kelâm). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 227-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas. “Allah”. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

Topaloğlu, Nuri. “Hazreti Peygamber’in Zatı ve Eşyası İle Teberrük Meselesi”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/ 1 (2003): 71-95.

Toprak, Süleyman. “Mîzan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. b.y. Kabalcı Yayıncılık, 2001.

Uyar, Mehmet. *Sûfî Benliğin İnşasında Nefs*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.

Uzun, Mustafa. “Siyer ve Megâzî” (Türkçe Siyer Kitapları). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Mustafa. “Hilye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 44-47. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yavuz, Salih Sabri. “Mi’rac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 132-135. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki- Çetin, Abdurrahman, “Âyet”. 4: 242-244. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2011.

Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na’t*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1993.

Yeniterzi, Emine. ed. Kemikli, Bilal- Çetin, Osman. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi*, b.y. Türkiye Diyanet Vakfı, ts.

Yıldız, Alim. ed. Yılmaz, Ali. *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*. y.y. Ankara, 2012.

Yurdagür, Metin. “Tesbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

EK

Ek-1: Kasîde-i Bürde Şerhi'nden Seçme Sayfalar

يعني بدري في ورا منى بن همت ابله من كل نصيبه
 ما عتده حال بركه بركا بصيحه ثم تتركه في
 فيهم بنصيبه كانهما لاله و هو في كنهه كنهه
فان اما في ما اعطيت
من جميل ما في الشيب والمرد
 قوله فان اما في ما اعطيت يعني من قبل اما في ما
 دعوت يدوب بكار من كنهه اما ما اعطيت يعني
 وعط و بصيحه قبل ابله جهل اوله في سبيلك بالكل
 ودي ما عتده لاله ملا منيه عونا في سبيله في
 اماره لاله و عتده لاله شيب و هو في كنهه
ولا اعلم من لاله في الجبل و في
صيف الهم في غير كنهه
 قوله ولا اعلم من لاله يعني من قبل اما في ما
 كنهه لاله في كنهه شول في كنهه جبا في كنهه اوله
 فوقي من تاشه اندي حال بركه اوله في كنهه يعني
 غير مرز اوله كنهه و لاله اوله لان مؤندن
 فوقي و وجب لاله يعني كنهه اوله في كنهه
 من كنهه في كنهه اوله و لاله في كنهه كنهه

لو كنت اقله افي ما و قوله
كنت ستر ابد لي منه باليه
 قوله لو كنت اعلم اكون بركه اوله بركه بن اوله فوقي
 تعطيها بركا بركه اوله في كنهه بركه لاله
 خلا هو اوله في كنهه لاله بركه مشه اوله لان بركه
 رنك ابد و بركه بركه بركه و كنهه اوله بركه
 جفا ابد و بركه بركه بركه بركه و كنهه اوله
 بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
من في كنهه جفا و من عونا في كنهه
كلما بركه جفا و لاله باليه
 بركه لاله بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
فلا ترمه باليه
ان الطعنه يقوي شوق الشيب
 لاله بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه

2

1078

ÖZGEÇMİŞ

Mine TAŞDEMİR, İstanbul Üsküdar’da doğdu. İlköğrenimini İstanbul’un Ataşehir ilçesindeki Celal Yardımcı Ortaokulu’nda tamamladı. Ortaöğrenimi İstanbul’da Kadıköy İmam Hatip Lisesi’nde 2009 yılında bitirip Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü’ne yerleşti. 2014’te mezun oldu. 2015 yılının şubat ayında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nden aldığı pedagojik formasyon eğitimini tamamladı. 2016 yılı şubat ayında öğretmen olarak atandı. İstanbul/Ataşehir’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak bir ortaokulda görev yapmaktadır.

